

Typisk norsk

Essays om kulturen i Norge

Thomas Hylland Eriksen

Oslo: Huitfelt 1993.

Boken er ikke lenger i trykken, så jeg har lagt den ut i sin helhet her.

Innhold

1. Myten om det homogene Norge
2. Nasjonal identitet - et ufullendt prosjekt
3. Typisk norsk? Forskningens forslag
4. Norway went crazy. Åttitallets kulturrevolusjon
5. Norsk identitet: Abdullah fra Romsås og Marte fra Vossevangen
6. Norge - et varemerke på verdensmarkedet
7. Cyberpunk og Europas nye middelalder
8. Etertanke: Faller Dovre?

1. Myten om det homogene Norge

En vits som finnes i mange versjoner og som fortelles i mange land, lyder omtrent som følger i en versjon som blant annet blir fortalt i Storbritannia:

En gang skulle alle verdens nasjoner skrive en bok om elefanten. Tyskerne var de punktligste, og leverte innen fristens utløp et innbundet tolvbindsverk med tittelen "Kort innføring i elefantens liv". Deretter kom franskmennenes "Elefanten og *l'amour*", danskenes "101 måter å tilberede en elefant på", britenes "Elefanten og imperiet" og den nordamerikanske "Hvordan jeg skjøt en elefant". Til slutt leverte nordmennene sitt bidrag, som hadde fått tittelen "Norges land og folk".

Det er blitt sagt at det eneste som holder Norge sammen i et kulturelt fellesskap, er den umåtelig sterke interessen for fenomenet "Norge", som slett ikke er minst hos dem som mer eller mindre åpenlyst tilkjennegir forakt og ironisk distanse til det. Det er også blitt påpekt at "norsk" og "norske" er to av de hyppigst forekommende adjektivene i frekvensordboken, som baserer seg på avisspråket. Om vi legger sammen disse to ordene, altså entalls- og flertallsformene av "norsk", og plusser på med ordene "Norge" og "Norges", viser det seg at disse ordene til sammen forekommer totalt 2 704 180 ganger i Frekvensordbokens utvalg, og ordene som har med Norge å gjøre, havner dermed på en klar tredje plass, bare såvidt slått av "i" og "og". Ord som har med "Norge" å gjøre er altså kjempeslagere, og har naturligvis en langt større utbredelse enn for eksempel "Verden" eller for den saks skyld "Europa". "Sverige" havner på 210. plass i frekvensordboken (mens "svenske" står på 334. plass) og "Danmark" på 494. plass, mens "Verden" befinner seg på 256. plass og "Europa" på en beskjeden 628. plass blant Norges vanligste ord. "Menneskeheten"? Ordet står på 8921. plass, og er bare såvidt kommet med i ordboken, som er en liste over de ti tusen vanligste ordene.

Antall bøker og artikler om Norge skrevet av nordmenn har vært formidabelt helt siden landet ble funnet opp for drøyt hundreogfemti år siden, og det later ikke til å

synke idet vi nærmer oss årtusenskiftet. Hermed øker antallet med én. For dette er i høy grad en essaysamling om Norge -- ikke akkurat om Norges land og folk, kanskje, men om noen av de norske stedene og noen av de norske folkene. Forfatterens mest sentrale påstand er kanskje at nasjonalismen utgjør en trussel mot det nasjonale. Med nasjonalisme sikter jeg ikke til glattbarberte ungdommer som benytter fritiden til å banke pakistanere med balltrær, og heller ikke den følelsen av varme og glede som stiger opp i alle gode norske patrioters bryst når de bivåner barnetogene. Det er nasjonalismen som underliggende ideologi som fortjener å undergraves, altså troen på at nordmenn er kulturelt like på en bestemt måte, samt forsøkene på å fryse fast en autorisert, offisiell versjon av "norsk kultur". Vi norskinger er nemlig verken like eller uforanderlige.

Norge er utvilsomt de store motsetningers land. Men, som Anders Johansen har bemerket: *Alle* land er de store motsetningers land! Og la meg tilføye for egen regning: Absolutt alle land i verden -- fra Fiji til St. Lucia -- har hissige debatter gående om det nye versus det gamle; om det tradisjonelle versus det moderne. Det er dessuten ikke riktig at "brytningen mellom det tradisjonelle og det moderne" er en forbigående fase; denne type kontrast mellom det gamle og det nye er et permanent trekk ved det moderne. Grunnen er dels at ulike deler av kulturen forandrer seg i ulik hastighet, og at det derfor alltid vil være noe som er eldre enn noe annet -- og som dermed vil fremstå som tradisjonelt. De raske endringene vi er utsatt for som medlemmer av moderne samfunn, skaper naturligvis også sine motreaksjoner i form av varierende grader av nostalgi hos oss alle. Selv i en så rotløs og ultramoderne nasjon som den karibiske øystaten Trinidad & Tobago har tradisjonalistene faktisk vunnet frem de siste årene: blant annet har den sofistikerte trinidadiske middelklassen i tiltagende grad begynt å servere retter som *souse*, *callaloo* og *bake* (blodklubb, rislapskaus og surdeigsbrød) -- retter deres oldeforeldre spiste uten at det på noe tidspunkt falt dem inn at de var identitetsskapede, og som deres vellykkede middelklasseforeldre knapt kjente til. Å spise *souse* i stedet for Trinidads statistiske nasjonalrett, altså Kentucky Fried Chicken, kan for enkelte føles autentisk og riktig i en tid da forskjellene mellom folkeslagene blir mer og mer utydelige.

Det store paradokset forbundet med enhver jakt på det autentiske, er imidlertid at det slutter å være autentisk i samme øyeblikk som man finner det og bestemmer seg for at det er autentisk. Da fryser man det fast og ødelegger det som levende kultur. Slike stillbilder blir faktisk direkte inautentiske når de forveksles med den levende virksomheten som utgjør kulturen. Mennesker som opptrer mye i massemedier, får sannsynligvis til stadighet en lignende følelse av inautentisitet, ettersom de masseproduserte bildene av dem blir en del av deres eget referansegrunnlag og i en viss forstand truer med å ta over som deres eget selvbilde. Kartet blir sannere for en selv enn terrenget, og man risikerer å begynne å *spille seg selv* som rolle; man begynner å etterligne det medieskaptet bildet av seg selv. Den samme typen diagnose kan med hell anvendes på nasjoner som har henfalt til navlebeskuelse som nasjonal hovedaktivitet.

Ulike versjoner av spørsmålet om hva som er "typisk norsk" er blitt stilt og besvart iallfall siden det moderne Norge ble funnet opp i romantikken. Det er et spørsmål vi øyensynlig ikke blir lei av, for i likhet med spørsmålet om livets mening har det ikke ett svar som er innlysende sant. Grunnen er at "norsk kultur" er en konstruksjon som ikke viser til en gjenstand eller entydig referanse utenfor seg selv. Diskusjoner om norsk kultur er selv med på å skape "norsk kultur": norsk kultur finnes i denne forstand bare så lenge det er allmenn enighet om at så er tilfellet. Spørsmålet er derfor av et ganske annet slag enn et spørsmål av typen "hva er en skog?" eller "hvor gammel er den norske statsdannelsen?". Det er forøvrig ikke typisk norsk, i betydningen mer karakteristisk for oss enn for andre nasjonaliteter, å være opptatt av nasjonal karakter; andre land strever også med å definere hvem de "egentlig" er, hva den nasjonale kulturelle "essens" består i. I så å si hvert eneste land i verden går det offentlige diskusjoner om hva som er typisk for deres nasjonalitet, og dette gjelder ikke bare for angivelig kulturelt homogene land som Norge. I Kenya, for eksempel, hvor det tales rundt et snes ulike språk og hvor befolkningen er fordelt på mange religioner, blir det av og til hevdet at kenyanske piker er penere og hyggeligere enn ugandiske piker. Man går med andre ord ut fra at alle kenyanere har noe felles som de ikke har felles med en eneste ugander.

Enten den er etnisk ensartet eller fler-etnisk, har nasjonal identitet det karakteristiske trekk at den fremstår som samlende; det er faktisk mye av hensikten med den. Og jo mindre samlet et land rent faktisk er, desto viktigere blir det for nasjonsbyggerne å insistere på at innbyggerne faktisk har en masse felles. Nasjonale idrettshelter, kongelige og oppdagelsesreisende er aldri viktigere enn i perioder når nasjonens enhet er truet. I Afrika, som stort sett består av fleretniske land, legger nasjonsbyggerne forøvrig stor vekt på befolkningens felles fremtid. Noen felles fortid har de jo beviselig ikke, luoen i vest-Kenya, kikuyuene i det sentrale høylandet og swahiliene ved Det indiske hav, som for alvor ble deltagere i det samme politiske systemet først i etterkrigstiden. I land som Norge, hvor den felles fremtiden synes mer usikker, kan det være mer opportunt å snakke om nasjonens felles fortid, og dette har man sannelig gjort til gagns her i landet.

Hva vil det si å være norsk? Spørsmålet har meldt seg med fornyet aktualitet de siste årene, og det siste tiåret har vært en periode med bred og tidvis sterkt følelsesladet offentlig debatt omkring norsk identitet og "det særnorske". Debatten ser ut til å fortsette for full styrke, og av flere grunner er den særlig aktuell i vår tid. Det er blitt vanskeligere og vanskeligere å ta norskheten for gitt, og en hærske forskere, forfattere og intellektuelle er i full sving med å gå den kritisk etter i sømmene.

En viktig årsak til den nye interessen for nasjonal identitet er det uomtvistelige faktum at verden har krympet raskt på 1970- og 80-tallet. Kloden er rett og slett blitt et mindre sted. Selv i den globale utkanten Norge har vi omsider fått flerkanal fjernsyn og hamburgerrestauranter, vi reiser stadig mer til stadig flere utland, det er jevn vekst i internasjonal varehandel, og et raskt voksende antall mennesker har engelsk som sitt første fremmedspråk. En samlebetegnelse på denne type tendenser kan være *globalisering*, som vel å merke betyr noe annet enn overnasjonalitet. Med globalisering menes at grensene mellom land, nasjoner eller kulturer i visse henseender viskes ut -- at kultur er i ferd med å bli løsrevet fra bestemte landområder, og at vi ser konturene av en slags "verdenskultur" hvor mange hundre millioner mennesker over hele verden hekter seg opp til de samme, globale symbolske systemene -- selv om lokale forskjeller naturligvis fortsetter å være viktige.

Fra en nasjonalistisk synsvinkel kan denne utviklingen naturligvis oppleves som en trussel mot det nasjonale særpreg, og de siste årene har, ikke overraskende, sett mange offentlige utfall mot globaliseringen (og kommersialiseringen) av kulturen. Det er imidlertid ikke lett å se hvordan Norge skulle kunne beskytte seg effektivt mot globaliseringen av kultur uten å ta i bruk autoritære virkemidler av typen sensur, importforbud mot videofilmer, Senterparti-toll på importvarer og støysendere mot satellittstasjoner. En slik utvikling er fremdeles lite sannsynlig, selv om enkelte i fullt alvor har tatt til orde for å forby utenlandske blader som reklamerer for tobakk og alkohol. Når man ikke kan gjøre noe for å forandre et ubehagelig faktum, hjelper det å snakke sint og kritisk om det, for så føler man seg kanskje litt bedre etterpå. I norsk sammenheng vil dette si at man moraliserer skråsikkert og alvorstynget.

En annen, beslektet tendens er Norges gradvise, vankelmodige og tvisynte tilnærming til EF, og mye av de siste årenes EF-debatt har rent faktisk dreid seg om bevaring av norsk identitet og norsk kulturelt særpreg. EF-tilhengerne har fremholdt at et tettere fellesskap med Europa vil berike norsk kultur, og det har også vært antydning at alternativet til en europeisk identitet vil være en fortsatt total kulturell dominans fra USA. EF-motstanderne har på sin side vektlagt unike aspekter ved det norske samfunn og norsk kultur, som distriktpolitikken, trygdesystemet og de statlige støtteordningene for norskspråklig litteratur, som de frykter vil gå tapt ved EF-medlemskap. Med hensyn til globaliseringen reiser man spørsmålet om det er mulig å være både nordmann og verdensborger; når det gjelder EF, vil et beslektet spørsmål dreie seg om muligheten for å være både nordmann og europeer. Ganske mange nordmenn later til å mene at det er umulig å ha begge disse identitetene.

En tredje tendens har å gjøre med fremveksten av et fleretnisk samfunn her hjemme. Selv om Norge har tatt imot få innvandrere og flyktninger sammenlignet med for eksempel Sverige, Tyskland eller Frankrike, er de nye kulturelle minoritetene i ferd med å sette et permanent preg på våre større byer. Vil de alltid forbli et eksotisk fremmedelement, eller kan det tenkes at det vil bli skapt en norsk identitet som er så romslig at også for eksempel muslimer med asiatisk opprinnelse får plass der?

Vinter-OL på Lillehammer har også i høy grad stimulert debatten omkring norsk nasjonal identitet, helt siden det ble klart i 1988 at Norge skulle få arrangementet. OL-arrangørenes uttalte mål har som kjent vært å forene det nasjonale med det globale ved utformingen av arrangementet.

Endelig har nasjonalismens gjenoppblomstring i Øst-Europa, kanskje særlig i de baltiske statene, fungert som en påminnelse om små folks sårbarhet og betydningen av å være herre i eget hus. Enkelte norske nasjonalister vil sogar sammenligne Sovjetunionens tidligere dominans over Baltikum med EFs mulige dominans over Norge, dersom landet skulle være så uheldig å bli medlem. Det er med andre ord nok av temaer å fråtse i dersom man ønsker å sette sitt alminnelige renommé på spill ved å drive gjøn med norskdommen.

Spørsmålet om hva det særnorske består i, kan være både lett og vanskelig å besvare. Hvis man vil gjøre det lett for seg, kan man svare at det som gjør mennesker norske, er at de født i Norge, har en norsk dialekt som morsmål og er norske statsborgere, eventuelt at de er hvite og kristne. Men vi kan ikke stoppe der om vi skal yte virkelighetens mangfold rettferdighet. Hva med for eksempel norsk-amerikanere og norskfødte barn av innvandrere; er de norske, unorske eller "litt norske"? Kan det finnes ulike grader av norskhet? Og hvor norske er flertallet av befolkningen selv, om det nå skulle vise seg at de henter mye av vår identitet fra nordamerikansk film og popmusikk, og har et internasjonalt forbruksmønster hvor spaghetti er en like naturlig middagsrett som fiskeboller? Er nordmennene blitt "reserveamerikanere" eller rotløse kosmopolitter; bør de i så fall forsøke å gjenreise et norsk kulturelt særpreg -- og hva skulle et slikt særpreg i så fall bestå i? "Questions, questions, questions, flowing through the mind of the concerned young person of today", som den norske nasjonalhelten Frank Zappa uttrykte det tidlig på syttitallet. På bakgrunn av de utviklingstendensene som er nevnt, hvor globalisering og EF-tilnærming er de viktigste, er disse spørsmålene brennaktuelle, for å si det mildt. Og ethvert forsøk på å pirke litt i dem blir møtt med følelsesladede reaksjoner; stort sett negative.

Idet jeg satte punktum for den foregående setningen, ble jeg avbrutt av en telefonoppringning fra en ilter kvinne som ønsket å fortelle meg sannheten om fleretniske samfunn. Hun oppfattet meg som en misjonær, kunne hun melde, som dessverre var blind for virkeligheten. Grunnen var at jeg i en rekke avisartikler hadde gått inn for å avskaffe etnisk diskriminering. Man kan ikke forandre menneskets natur, var hennes kommentar til et slikt forslag. Men betyr dette i så fall at man bør resignere? spurte jeg. Nei, slett ikke, svarte hun. Men sett at vi nå allerede har et fleretnisk samfunn, hva skal vi gjøre med det? spurte jeg. Vel, vi bør iallfall ikke slippe inn flere, svarte hun. Men hva med dem som allerede er her? spurte jeg. Jeg har bodd i Amerika, svarte hun, og sett hvor ille det er der.

Lenger kom vi ikke. Typisk norsk debatt? Forhåpentligvis ikke, men kanskje samtalen likevel var et eksempel på hvor lite hyggelig det kan være å debattere Norge når man ikke på forhånd forsikrer omgivelsene om sin bunnløse hengivenhet til alt som på forhånd er etablert som det norske.

Denne oppringningen fungerte også som en påminnelse om et annet, sentralt tema i studiet av norsk samtidskultur, nemlig forholdet mellom våre forestillinger om verden og den faktiske verden der ute. Nå kan man selvsagt si, med støtte i postmodernistisk samfunnsteori, at disse forestillingene er en del av verden og at skillet slik sett er kunstig. På den annen side er det et kronisk problem i moderne samfunn at terrenget der ute forandrer seg raskere enn våre kart er i stand til å oppdatere seg -- de siste årene har dette faktisk skjedd helt bokstavelig, og atlasforlagene fortviler. Den obskure russisk-amerikanske sosiologen Pitrim A. Sorokin beskrev dette fenomenet et eller annet sted i sitt ellers temmelig uformelige verk *Social Dynamics* fra mellomkrigstiden, og han omtalte det i sin alminnelighet som *kulturelt etterslep*. Vi har alle forestillinger om hvordan verden ser ut, vi har gjerne anskaffet dem i vår ungdom, og de lar seg ikke så lett rokke når vi blir eldre. Hjernemassen har en lei tendens til å størkne med årene, for å si det slik. Kvinnen som ringte meg for en halvtimes tid siden, var ikke villig til å innrømme at vi har et fleretnisk samfunn i Norge. Hun innså at fleretniske samfunn skaper problemer, men ville ikke diskutere hvordan disse problemene kunne løses i Norge, for ut fra hennes Norgesbilde var ikke dette landet "egentlig" fleretnisk.

Et annet eksempel på kulturelt etterslep er blitt beskrevet av Steinar Bryn, som befant seg i USA i det meste av åttiårene, og som ble mildt sjokkert da han vendte hjem. Den norske landsbygda hadde i løpet av dette tiåret gjennomgått en dramatisk metamorfose, og ingen i Norge lot til å ha oppdaget det. For Bryn føltes det nesten som om han ikke hadde forlatt USA, så amerikanisert mente han at den norske landsbygda var blitt.

Ytterligere et eksempel kan være den gjengse oppfatningen i Norge om at England er en fotballstormakt. Rent faktisk har vel England hatt et nokså middels fotballandslag iallfall siden tidlig på syttitallet, og de har ikke vunnet noen større internasjonal tittel siden VM i 1966.

Noen vil kanskje mene at folkloriseringen av norsk kultur også er uttrykk for kulturelt etterslep -- dette at bunadomsetningen har nådd eventyrlige høyder i første del av nittiårene, at flere og flere interesserer seg for folkedans, lokalhistorie og slektsgranskning og så videre. Slik kan det nok se ut, men det er ikke helt presist å beskrive dette som kulturelt etterslep. Den nyromantiske bevegelsen tar nemlig sikte på å gjenopprette noe som medlemmene opplever som autentisk, men dermed skaper den uvegerlig noe helt nytt. Allerede under den opprinnelige romantikken, som hadde sin storhetstid i Norge fra 1850-årene og utover, fremstod konstruksjonene av det gamle, urnorske og autentiske som moteriktige og tidsmessige. Tradisjonisme er en tvers igjennom moderne dyrkelse av noe man oppfatter som en tradisjon. Derfor er den ikke et kulturelt etterslep. Bøndene i forrige århundre gikk ikke i bunad og 17.mai-tog. Og finnes det, for å være ærlig, noe mer urbant og moderne enn det tradisjonistisk kaukende og seidelsvingende post-vikingbandet YM:stammen?

Å skape en nasjonal identitet som det virkelig svinger av, er, som man forstår, ikke gjort i en fei. Det nasjonale radioprogrammet Nitimen har nå iallfall ytet sin skjerv, ved med noen års mellomrom å kåre nasjonalfuglen, nasjonalfisken og sist, men ikke minst, *det norskeste av det norske*. Kåringen av nasjonalfuglen gikk forholdsvis greit, og uten særlig dyptgripende ideologiske kontroverser ble fossekallen høytidelig

utropt til landets norskeste fugl. *The dipper* heter den forresten på engelsk. Det forløp også udramatisk da redaksjonen utlyste konkurransen om det norskeste av det norske. Etter å ha mottatt en mengde forslag, hvoriblant Selbu-votten, ostehøvelen, skogskatten, folkevisen "Kjerringa med staven", nisselua, fjordene, hardingfela og -- selvfølgelig -- 17. mai, kunne juryen omsider utrope *brunosten* til det norskeste av det norske. Direkte unorsk kan den ikke beskyldes for å være, vår alles G35, og tro om den ikke dessuten utstråler kjernenorske fellesverdier som nøysomhet og enkelhet? Urbane lesere kan naturligvis innvende at Raga Rockers er det urnorskeste av det urnorske, mens yngre nasjonalromantikere kanskje ville holde en knapp på Jan Garbarek, eventuelt akkompagnerende Edvard Hoem idet denne høytleser Vinjes dikt "Ved Rondane". Vel. Brunosten var kanskje en god kompromissløsning.

Da nasjonalfisken skulle kåres tidlig på åttitallet, kom juryen imidlertid opp i problemer. Lenge gikk konkurransen etter planen, og torsken ledet foran laks og sild. Men så skjedde noe merkverdig. Plutselig strømmet det inn mengder av stemmesedler hvis innsendere ville ha *slimålen* til nasjonalfisk. Begrunnelsen var at den norske varianten av slimålen var helt og holdent norsk -- dens utbredelsesområde stanset faktisk ved Iddefjorden. Dessuten var slimålen en nyttig fisk, en naturens renovatør på linje med biller og metemark, og ifølge Per Hafslund skulle den visstnok også være spiselig, forutsatt at man plasserte den levende i en tom bøtte for at den skulle få sprellet slimet ut av seg før den var klar til rensning og tilberedning. På Universitetet i Oslo dukket det opp stands hvor studentsamskipnaden Zoologisk Forening samlet inn underskrifter og solgte t-skjorter med påskriften "Slimålens venner". Det er liten tvil om at slimålen fikk flest stemmer av samtlige påmeldte fisk i konkurransen. Likevel vant den ikke: Offisielt, og i praksis, stakk torsken av med den høythengende og prestisjetunge tittelen "Norges nasjonalfisk", til tross for at folkets røst ville det annerledes.

Man kan spørre seg om denne prosedyren er typisk for innføring av nasjonale symboler. Hvor demokratisk er den nasjonale kultur dypest sett, og hvor mange nordmenn er det som halvhjertet slutter opp om de påståtte felles symbolene fordi de ikke tør annet? Og hvor representative er nasjonalsymbolene for Folkets innerste sjel? Man spør seg selv.

Nordmenn er ikke like, men mange nordmenn forteller seg selv og hverandre ustanselig at de er det, som en besvergelse -- eller bedre, som en kompensatorisk ideologi: Når idealtilstanden ikke er nådd, hjelper det, som nevnt, litt å snakke som om den var det. Den sørafrikanske antropologen Julian Kramer var således i mange år dypt forvirret over at nordmenn til stadighet forsikret ham om at Norge var en av verdens mest homogene nasjoner -- til tross for at han daglig fant tegn på noe annet:

Hvordan kunne man insistere på at alle nordmenn var kulturelt homogene tross:

1. Eksistensen av samene som folkegruppe.
2. Bruk av dialekter som stammer fra lokalsamfunn med stabile tradisjoner.
3. Dialektforskjeller som har vært grunnlag for sosiale og politiske konflikter.
4. Bruken av folkedrakt for å markere regionale forskjeller.
5. Eksistensen og blomstringen av ulike lokale tradisjoner i folkekunst, musikk, dans og mat.

Selv ville jeg legge hovedvekten på andre forskjeller enn Kramer, noe som ytterligere illustrerer hvor mangslungent og kulturelt sammensatt dette landet er. La meg kort nevne noen slående kulturforskjeller, som gjør det lett å se at dette landet ville ha vært flerkulturelt selv uten en eneste same eller innvandrer.

For det første går det dype kløfter mellom forskjellige livssyn i dette landet. Det finnes fremdeles gammelkristne fundamentalister som ikke rører alkohol; enkelte skal endog være så fromme at de ikke har gardiner. De stemmer mot ølmonopol, nekter sine barn å oppsøke danselokalet og er mot eksplisitt sex i litteraturen. Hadde de snakket norsk med punjabi-aksent og vært brune i huden, hadde vi kalt dem fjernkulturelle uten å nøle. Slik situasjonen er, trekker vi bare på skuldrene og forsøker å glemme dem når den nasjonale kulturelle likhet skal stadfestes rituellet.

Det finnes også andre fundamentalister i Norge, kanskje først og fremst innen miljøbevegelsen. Enkelte konsekvente miljøvernere er blant annet motstandere av bil og fly, med utgangspunkt i en økologisk helhetsfilosofi som vektlegger at produksjon bare må ta i bruk fornybare ressurser, og representerer i så måte en tenkemåte som er radikalt forskjellig fra majoritetens.

En tredje rotnorsk og svært markant livssyngruppe er dem vi kan kalle postmoderne livsnytere, som har gitt opp både Gud og Marx (men muligens ikke Nietzsche), og som vanskelig lar seg sjokkere moralsk -- selv når en fjerde hovedgruppe, de urbane kremmerne, går inn for toppløs servering på Oslos barer, til støyende protester fra en femte hovedgruppe, nemlig de rene og ranke overlevende radikalerne fra syttitallet. Og her kunne vi ha fortsatt. Norge et homogent land? --Pøh! som Storeulv ville ha uttrykt det.

Noen av de regionale variasjonene Kramer nevner, kan også bemerkes. Om de såkalte seksognittibygdene i det indre av Østlandet og Trøndelag blir det for eksempel ofte sagt at de dypest sett aldri ble kristnet. Det er mer enn man kan si om Vegårdshei. Og den nordnorske mistroen til "søringan" er velkjent. Som den nordnorske skuespilleren Lars Andreas Larssen har forklart, på landsdelens vegne: "Det e' en kjænt sak at når en nordlønning fløtte sørover, da stig den gjennomsnittlige intelligansen i Nord-Norge. Men den stig samtidig i Sør-Norge."

Det kan også være berettiget å kaste et kritisk blikk på de veletablerte administrative enhetene *fylkene*. Ikke bare er det store forskjeller mellom fylkene, men det er også tvilsomt om det finnes noen sterk intern fylkesidentitet noe sted i Norge. Det måtte i så fall være i Oslo. Utenfor dette landets eneste byfylke, etter at Bergen ble innlemmet i Hordaland, går det dype skillelinjer i hvert eneste fylke. I Vestfold har kystbefolkningen lite med innlandsbefolkningen å gjøre, og tenderer til å betrakte dem som primitive og uopplyste bønder. I Telemark er kontrasten enda sterkere. Hva har en bygutt fra Norges mest industrialiserte region, Grenland, til felles med en bondegutt fra Vinje, annet enn statsborgerskapet? Kanskje ikke veldig mye. Og når det gjelder et fylke som Møre og Romsdal, er mange av innbyggerne *motfylket* som

sådan fordi de anser det som kunstig. Nordmøringer og sunnmøringer *liker ikke hverandre* fordi de anser hverandre for å være altfor forskjellige til at et kulturelt fellesskap kan være mulig.

En av de kulturelle grensene som kan trekkes gjennom Møre og Romsdal, har form av en språkgrense mellom trøndske og vestnorske dialekter. Slike grenser finnes det et betydelig antall av, og det er ikke alle som kan avmerkes på kartet.

"Hvem ord, hvem lingo kan takle det glitrende lyshavet?" spør hovedpersonen Lul i Axel Jensens roman med samme tittel. Ja, og hvem lingo kan begrepsfeste den "norske kultur"? For å si det på en annen måte: Fortell meg hvem *lekt* du preiker, og jeg skal fortelle deg åffer slags fyr du er. Det er ikke sant at det bare finnes to eller tre språknormer i Norge, altså nynorsk, riksmål og eventuelt samnorsk. Det finnes, som alle vet, et stort antall lekter i dette landet, og noen av dem er innbyrdes mer forskjellige enn andre er fra rikssvensk eller riksdansk.

Enkelte, både nordmenn og utlendinger, har en forestilling om at visse lekter er mer "ekte" enn andre. For et par år siden deltok jeg på en båttur sammen med den engelske språkprofessoren Peter Trudgill, som blant annet har forsket på norsk språk. Båten gikk ganske nær land, og plutselig pekte Trudgill mot klippene og sa, med hørbar Norfolk-aksent: --BLåskjæL! Det rykket til i de dannede medpassasjerenes fintfølelse. Hva i alle dager var det professoren sa? Han pekte nok en gang mot svabergene. --Det var møe bLåskjæL der borte! Hvorpå han bemerket nærværet av *brennmaneitær* i det kalde Norskehavet som oppsiktsvekkende.

Professor Trudgill er forøvrig også villig til å forsvare nynorsken på autentisk Hedrum-dialekt, omtrent på samme måte som nordmenn foretrekker halvnakne indianere som pynter seg med fjær fremfor indianere i jeans som jobber i gruver. -- Les selv, og døm selv! frådet Sigurd Hoel, på sin side, som svar til sin egen

insinuasjon om at "Ved Rondane" skulle være et mer nasjonalt dikt enn "Terje Vigen".

Osjlo eller Osslo? Intet debatttema har vist større utholdenhet på leserbrevsiden i Aftenpostens aftennummer, og varierende bruk av personlige pronomener er også en sak som vekker bred debatt ("Send de (*sic*) hjem," som politikeren Carl Ivar Hagen pleier å si). Ingen skal komme her og påstå at Norge er kulturelt homogent! Riktignok blir det med tiden færre dialekter, uten at det dermed er sagt at antall lekter som sådan synker. Fjernsynet og urbaniseringen må nok ta sin del av ansvaret her. Som en illustrasjon kan vi nevne en scene fra Hans Geelmuydens debutroman *Centrum og periferi* fra 1937. Hovedpersonen, en fjollete Bertie Wooster-aktig fyr, er i ferd med å gi til kjenne en vittig karakteristikk av familiens hushjelp, en viss Mathilde, som går under tilnavnet Ørkenblomsten. Blant annet viser han til en situasjon der han spør henne om det ikke forefinnes noen lekre små matrester igjen fra siste selskap. Hvorpå Ørkenblomsten svarer:

Finst ikke. (Š) Døm iter det døm setter øya på. Antingen så får frua regglere innkjøpa oppetter, hellsåŠ

Riktig et gudsord fra landet, med andre ord; det er iallfall det Geelmuyden ønsker å fortelle oss. Så husker vi at Ørkenblomsten er fra Lillestrøm. *Lillestrøm!* Her er det åpenbart skjedd en dialektal nedhøvling de siste femti år.

På den annen side vokser det frem nye lekter foran øynene på oss, men de er i likhet med kulturen forøvrig ikke lenger stedsbundne. Det er ikke utpreget mange ungdommer som sier "knæsje" og "tiss i baret" lenger, og det gamle frikerbegrepet "kult" er gått inn i barnehagespråket, men til gjengjeld har dagens ungdom et rikholdig repertoar, som varierer fra gruppe til gruppe, av ord og uttrykk som må fortone seg merkvverdige og dels ubegripelige for utenforstående. Ingen snakker helt som Lul ennå, men det er trolig bare et tidsspørsmål før det vil falle seg naturlig for en eller annen norsking å ytre setninger av denne typen:

Men enda mentaretter kuler deppen og takler noia'n, tar ikke Mindo vobben på

klausen når den smyger seg på. Når vegga nærmer seg, når taket synker mot gølv et og tida stopper opp og humpen din er tung som megalitt. Når nakkemusklar står stramme som vibrolinstrenger og fantasien ligger med knekte vinger i et hjørne av buret sitt og suger på verkefinger'n som på en smokk.

Generasjoner og aldersforskjeller kan også være et utgangspunkt for å utforske kulturvariasjon i Norge: Alle har erfart dem, men som Kramer korrekt anfører, snakker man av mystiske grunner aldri om slike kulturforskjeller. De eneste kulturelle minoritetene som offisielt finnes i Norge, er innvandrere og samer. Tro om dette kan ha noe å gjøre med nasjonalismens stilling i landet? Nasjonalismen er jo en type ideologi som handler om solidaritet mellom by og land, fellesskap mellom høy og lav og kulturell likhet. Den skaper et sterkt, vel avgrenset fellesskap når den virker som den skal, det vil si så lenge medlemmene av nasjonen føler seg kulturelt like. Men landet Norge inneholder rent faktisk både Abdullah fra Romsås, Preben fra Ullern og Marte fra Vossevangen, og det er ingen god grunn til å anta at alle norske statsborgere har "samme kultur". Kanskje dette er en av grunnene til at landets 4,5 millioner mennesker til sammen utgjør 17 millioner medlemmer i til sammen 2393 foreninger?

Er Norge et unikt land, eller er det et mer eller mindre vanlig europeisk land? Denne typen spørsmål blir av og til reist i debatten. Spørsmålsstillingen er imidlertid absurd. For Norge "er" ikke verken det ene eller det andre. Norge er unikt, og Norge er et vanlig europeisk land. Det er ikke vanskelig å finne et arsenal av eksempler som "beviser" begge deler. I en viss forstand er jo alle mennesker unike, og i en annen (og like viss) forstand er alle mennesker like (de har to ben, hode og hender, verbalspråk osv.). Debatten om hvorvidt Norge er unikt eller likt andre land, kan derfor leses som en polariserende lek, hvor motpoler settes opp for sportens skyld, eller kanskje for å ende opp med en syntese hvor polene smelter sammen i en noenlunde presis, og derfor motsigelsesfylt og nyansert, beskrivelse.

Flagellanteriet, hvor brave nordmenn pisker seg selv fordi landet er så håpløst provinsielt og nisseluete, er også en slags folkesport. I disse miljøene omtales

nordmenn man liker ved hjelp av adjektiver som *unorsk*. Et karakteristisk utsagn fra denne kanten kan være følgende bemerkning, som falt i et avisinnlegg: "Vitsen [med innsenderens tidligere artikkel] var jo å få frem hvor "koko" og utenfor vi er i Norge: Hvordan man her på berget stuller med sitt". Koko stulling eller ei: Motpolen til denne synsvinkelen kan være den ha-stemte nasjonalromantikken, som bejubler landets renhet og godhet (landsmoder Brundtland: --*Det er typisk norsk å være god*) -- men det er også vanlig å parere ved å påpeke at det mest provinsielle av alt er å mase om hvor provinsielt Norge er. Ethvert fornuftig svar må inneholde en påstand om at Norge både er provinsielt og sentralt. For oss selv er det iallfall meget sentralt; alle verdens fem og en halv milliarder mennesker er jo verdens midtpunkt for seg selv, og noe i underkant av en promille av dem er til alt overmål norske.

Det har også vært populært de siste årene å dekonstruere det norske -- å påvise, som Anders Johansen har skrevet, at kulturen i Norge ikke er utpreget norsk. Det er iallfall ikke lett å være kulturelt lik og unik. La meg gi et par eksempler. I de siste årene har vi vært vitner til en fenomenal lutefiskrenessanse her i landet, og den ene restauranten etter den andre melder rekordomsetning av denne dissende nasjonalretten. Det er liten grunn til å tvile på at fremgangen i lutefiskspisingen har en sammenheng med lutefiskens nasjonale, ikoniske status. Imidlertid, viser det seg, foregår det en tilsvarende lutefiskrenessanse i Sverige -- og de to broderfolkene, rygg mot rygg med Kjølén som nakkestøtte, synes å være lykkelig uvitende om at også nabofolket har erklært lutefisken som nasjonalrett.

En tid ble det sagt om svenskene at det var typisk svensk at landet manglet et politisk parti som minnet om Fremskrittspartiet i Danmark og Norge. Denne mangelen ble sett som et tegn på at svenskene var mer autentiske sosialdemokrater enn nordmenn og dansker. Men det tok ikke mange år før det høyrepopulistiske *Ny Demokrati* svingte seg opp på gallupen og inn i Riksdagen, med et program og en profil som gikk både Glistrup og Hagen en høy gang. Ny Demokrati fremstår i all sin glitrende vulgaritet mest av alt som en parodi på de mer ansvarlige og anstendige norske og danske Fremskrittspartiene.

Det er frustrerende. Ikke før har man oppdaget et nasjonalt særtrekk, så finner man ut at nabofolkene, eller for den saks skyld fjerne folk, påberoper seg nøyaktig de samme særtrekkene. Sandemoses "Jantelov" går for å være typisk norsk, men Jante var en landsby i Danmark, og Jantelov-lignende moralregler er karakteristiske for bondesamfunn i hele verden. Om vi holder oss til Danmark et øyeblikk til, er det vel ikke helt uten interesse at danskene syter over nøyaktig de samme provinsielle manglene som nordmenn -- "en blanding av moralsk merverd og mindreverd", selvtilstrekkelighet og selvopptatthet. "Den danske mentalitet," skriver Uffe Østergård, "er karakteriseret ved egalitær individualisme, solidaritet, autoritetstro og disiplin. Disse verdier stammer fra bondesamfundet men henger også sammen med den fælles lutheranske baggrund." Noen som har hørt denne regla før i forbindelse med et annet land?

Det er slett ikke bare i Norge at debattene om nasjonal identitet og nasjonalistiske idéer som sådan har en sentral plass. Da et frossent lik, den såkalte Ismannen, ble funnet i alpene i det omstridte grenseområdet Syd-Tyrol tidlig på nittitallet, begynte nesten umiddelbart en hissig diskusjon om hvorvidt han var østerriker eller italiener. Mannen var 5300 år gammel, Italia stammer fra 1860-årene, og Østerrike er en enda yngre oppfinnelse. Det norske magasinet *Illustrert Vitenskap* hadde forøvrig sin egen vinkling på saken, og minnet om at det var en *norsk forsker* som hadde påvist kadaverets alder.

Kultur er noe annet enn identitet. Sagt på en annen måte: de gjengse forestillingene om egen kultur er noe annet enn egen kultur. Nordmenn tror kanskje at de fremdeles stort sett spiser kokte poteter til sine mikrobølgede middagsburgere og fiskefingre, men undersøkelser viser at nordmenn er et av de minst potetspisende folkene i Europa. Nordmenn tror at "alle" drar på fjellet i påsken, men rent faktisk er det bare tretten prosent som gjør det. Nordmenn tror kanskje også at de er et landsens folk, men over halve befolkningen bor i urbane områder. Nordmenn, og spesielt byfolk, tror at den norske befolkning generelt sett består av bønder, men det er bare fire prosent som er det. Når nordmenn bruker uttrykket "typisk norsk" (gjærne i betydningen "Bah! Det der er typisk norsk!"), handler det sjelden om dem selv. Det er alltid *de andre* som er typisk norske; naboen, bygdetullingene, bysossene,

kristningene, sosialdemokratene, arbeiderne, borgerne, de middelaldrende, campingturistene, krigsgenerasjonen, de uten universitetsutdannelse. At resultatet kan bli en merkelig forestilling om hva som er typisk norsk, sier seg i grunnen selv.

Dette spriket, eller diskrepansen, mellom kartet og terrenget kan ha en sammenheng med forandringer. Kanskje er det slik at de fleste nordmenn går omkring med et mentalt kart over sin kultur som overveiende beskriver femti- eller sekstitallets eller endog mellomkrigstidens terreng? I alle fall er det nødvendig å skille mellom de gjengse oppfatningene om kultur og faktisk kultur, selv om det ikke alltid er lett å trekke grensen mellom de to: oppfatningene om kulturen er jo selv en del av kulturen.

Den ideologiske og politiske situasjonen i verden i dag, inkludert Norge, tilsier at alle mennesker bør "ha en kultur". De bør tilhøre "et folk", og helst skal de "ha røtter". FNs menneskerettighetserklæring fremholder retten til en nasjonalitet (men sier ingen ting om retten til å slippe). Denne gjengse tenkemåten gjør det viktig å definere innholdet i en bestemt kulturell identitet; ikke minst for å avgrense den i forhold til verdenssamfunnet og fremmede folk. Imidlertid kan en slik tenkemåte få store negative konsekvenser for minoriteters tilhørighet i Norge og andre steder, fordi den kan sette inngangsbilletten for tilhørighet så høyt at det i praksis kan bli umulig for folk født utenfor Norge å føle tilhørighet her. Vi risikerer faktisk en situasjon hvor "mørkhudede", muslimske, ikke-skigående mennesker som foretrekker å leve i storfamilier, nektes muligheten til å føle seg hjemme i et land de kanskje har bodd i hele sitt liv.

Hensikten med de små og store refleksjonene som utgjør de følgende essayene, er ikke å moralisere eller å gå inn for det syn at det er typisk dumt eller ondt å være glad i landet sitt, hjembygden sin og den nasjonalromantiske litteraturen man leste på skolen. Slik har de det faktisk en del andre steder i verden også, selv om de har helt andre land, hjembygder og nasjonalromantiske verker å være glade i.

Derimot vil søkelyset bli rettet mot de kulturelle etterslepene, mot enkelte av merkverdighetene, motsigelsene og mangfoldet ved den norske nasjonale identitet. Dersom forfatteren selv har en overbevisning i sakens anledning, må det være at alle mennesker har godt av en smule kritisk selvinnsikt, og at dette ikke minst bør gjelde deres nasjonale identitet og landets høyt elskede nasjonale symboler av typen kongen, kvikklunsjen og syttende mai. I en trengt situasjon kan det være bedre å le av kvikklunsjen enn å dø for den, selv om man dermed risikerer å bli stemplet som forræder og det som verre er, nemlig smugtilhenger.

For noen år siden var det i enkelte av nasjonens forretninger mulig å kjøpe doruller påtrykt det svenske flagget. Såvidt jeg vet er landets konsumenter ikke blitt tilbudt det norske i lignende innpakning. Om man vil, kan denne boken betraktes som et symbolsk uttrykk for en sorg over en slik mangel på varemarkedet. For ytterligere noen år siden figurerte det norske flagget på forsiden av det tradisjonsrike månedsbladet Gateavisa, omtegnet til et hakekors i rødt, hvitt og blått. Flagget som nazisymbol, altså. Foranledningen var en større reportasje om norsk innvandringspolitikk og en artikkel om nordmenns forhold til fremmede folk, om jeg ikke husker feil. Anarkistbladet mistet iallfall ganske mange av sine abonnenter etter påfunnet, og redaksjonen spurte seg selv, vantro og naivt: Hvem i alle dager er disse menneskene som har abonnert på Gateavisa, og som ikke tåler såpass? Prektige SV'ere som leste Gateavisa på do? De leet ikke engang på øyenbrynene da bladet presenterte en overdådig, gjennomillustrert reportasje hvordan man kunne bruke støvsugere og telefonledninger som hjelpemidler til onani, eller da Gateavisa la ut om hvordan man kunne dyrke sin egen cannabis med et THC-innhold som kunne måle seg med prima pot fra Marokko eller Afghanistan. Men å drive gjøn med *flagget!*

Er nasjonalismen rett og slett en type fundamentalistisk tro i dette landet? Man spøker iallfall ikke ustraffet med landets helligdommer, så mye er sikkert. De politiske partiene, fra Senterpartiet og SV til Fremskrittspartiet og AKP, er skjønt enige om minst én ting, nemlig at vi har et glimrende land, trolig det beste i verden, og at det må være innlysende at de nasjonale interessene bør gå foran alt annet. For egen del fikk jeg tidlig smake nasjonalismens vrede da jeg sammen med en klassekamerat stilte opp i barnetoget på syttende mai en gang tidlig på syttitallet med

et digert svensk flagg vi hadde lånt fra et hotell. Ingen syntes dette var et utpreget festlig påfunn -- minst av alt våre medelever, som til tross for sin unge alder alt hadde rukket å bli fanatiske nasjonalister -- og vi ble naturligvis kjeppjaget ut av toget. Det svenske flagget egner seg jo best til toalettpapir. Iallfall i kongeriket Norge.

2. Nasjonal identitet – et ufullendt prosjekt

Nasjonalismen er et av nittiårenes mest omdebatterte kulturfenomener. Hele spekteret av europeiske intellektuelle -- fra tørrvittige sosialhistorikere som Eric Hobsbawm til dekonstruktivist-feminister som Julia Kristeva -- vier nasjonalismen stor oppmerksomhet, og det gjør jammen den brede allmennhet også. Selv om nasjonalismen neppe har fremtiden på sin side, insisterer den vår interesse rett og slett fordi den har en slik umåtelig kraft i vår tid.

Nasjonalismen hører ikke i utgangspunktet hjemme verken til "høyre" eller til "venstre" på en politisk linje, om man mener slike distinksjoner stadig har noe for seg. I og med at den vektlegger kulturell likhet mellom innbyggerne, kan den betraktes som venstrevridd, men ettersom den vektlegger solidaritet mellom høy og lav, foruten egoistisk å utelukke utlendinger og minoriteter fra fellesskapet, kan den plasseres på høyresiden. Derfor er det sannsynligvis mer presist å betrakte nasjonalismen som en fellesskapsideologi på linje med slektskap og religion enn som uttrykk for en "progressiv" eller "konservativ" ideologi. Den er i mange tilfeller en type ideologi som går inn for den tro at det opprinnelige *Gemeinschaft*, det tette og nære fellesskapet som trues av massesamfunn, overnasjonalitet, modernitet og globalisering, kan overleve bare folk flest ønsker det i tilstrekkelig grad. Lykke til, får man vel si.

Men la oss komme til saken. Oxbridge-surpumpen og vismannen Ernest Gellner begynner sin berømte bok om nasjonalisme ved å definere fenomenet slik:

Nasjonalisme er primært et politisk prinsipp som hevder at den politiske og den nasjonale enheten bør være sammenfallende.

Nasjonalisme som en følelse, eller som en bevegelse, kan best defineres i forhold til dette prinsippet. Nasjonalistiske *følelser* er følelsen av sinne når prinsippet brytes, eller følelsen av tilfredsstillelse når det innfris. En nasjonalistisk *bevegelse* er en bevegelse som igangsettes av følelser av dette slaget.

Ut fra en slik definisjon kan man umiddelbart komme til å trekke den slutning at hele Norge utgjør en eneste formidabel nasjonalistisk bevegelse. Man brenner simpelthen

ikke flagget i Norge -- i stedet pynter man fødselsdagskaker og juletrær med det -- og selv aviser som regner seg som "radikale", ville neppe med liv og lyst støtte en eventuell vestlandsk frigjøringsbevegelse.

Professor Gellners populære definisjon er imidlertid ikke uproblematisk. For hva pokker mener han med den *nasjonale* enheten? Etter hvert kommer det for en dag at han ser den som ensbetydende med en etnisk gruppe, men det hadde det faktisk ikke vært nødvendig å gjøre. En nasjon er en nasjon hvis og bare hvis innbyggere, politiske ledere og/eller opinionsdannere mener at den faktisk er det. Nasjoner er *selvdefinerende*, og som Gellner har skrevet et annet sted: "Nasjonalisme innebærer ikke nasjonenes oppvåkning. Snarere finner den opp nasjoner der de ikke eksisterer." Derfor er det mulig å tenke seg en USAsk nasjon, selv om det er vanskelig å påstå at alle USAs borgere tilhører samme etniske gruppe. Hovedsaken er at de er enige om at de utgjør en nasjon.

Nasjonen er altså et *forestilt fellesskap*, hvilket ikke nødvendigvis er det samme som å påstå at den er *innbilt*, selv om mange har en slik oppfatning. I alle fall er det opplagt at medlemmene av en nasjon "aldri vil kjenne de fleste av de øvrige medlemmene, møte dem, eller engang høre om dem -- og likevel har de i sitt indre et bilde av dette fellesskapet". Det er en imponerende mental manøver, når man tenker over det, at en fisker fra Skrova klarer å forestille seg at han tilhører samme fellesskap som en direktør fra Bygdøy og vice versa. Det er slett ikke opplagt og naturlig at han skal gjøre det.

Nasjonalismen har en dobbel opprinnelse i den franske opplysningstiden og den tyske romantikken. Her vil man kanskje føle behov for å skyte inn at norsk nasjonalisme er et unntak, ettersom såvel renessansen som opplysningstiden ble nektet oppholdstillatelse på humanitært grunnlag i provinsen Norge, og da romantikken endelig kom, satte den seg så ettertrykkelig fast at den til dags dato ennå ikke har sluppet taket. Det får så være. I alle fall har de fleste faktiske nasjonalismer både en "fransk" og en "tysk" dimensjon; nasjonalisme er både en ideologi om statens grunnlag for makt og en ideologi om felles kultur. Sånn sett ligner

nasjonalismen ikke så rent lite på slektskapsideologiene som finnes i stammesamfunn -- i likhet med nasjonalismen kan slektskapet tilby både personlig trygghet og tilhørighet, og politisk lydighet og stabilitet.

En annen dobbelthet ved nasjonalismen er forholdet mellom borgerrettigheter og likhet på den ene side og partikularisme, kulturdyrkelse og utstøtelse på den annen side. For nasjonalismen skaper fellesskap der dette ellers ikke finnes, og setter samtidig grenser i forhold til utenforstående. Det er vanlig å kontrastere tysk og fransk nasjonalisme på et slikt grunnlag; dette er kanskje særlig populært hos franske intellektuelle, som vektlegger den franske universalismen som motpol til den tyske partikularismen. I teorien kan nok en slik kontrast ha noe for seg, men i praksis fungerer den dårligere. Selv om den franske stat nok er mindre rasistisk enn den tyske, setter også den skarpe grenser i forhold til utenforstående og har i over to hundre år bedrevet raffinert mobbing av minoriteter i Frankrike.

Nasjonalismens ideologiske *raison-d'être* er forestillingen om Folkets rett til selvbestemmelse. Denne idéen, som i seg selv kan være ganske harmløs, blir til en kraftig sprengladning når den kobles sammen med et statlig maktapparat og en dyp religiøs hengivelse blant innbyggerne, noe som blant annet er tilfellet i Norge. Problemet er ikke den religiøse hengivenheten til de historiske og kulturelle "røttene", men at røttene er grodd fast i det voldsomme maktapparatet en moderne stat utgjør.

Det er lett å vise at nasjonene er oppstått historisk og at nasjonalstaten i alminnelighet kommer før nasjonen. Som nasjonsbyggeren d'Azeglio sa, etter at Italia dukket opp for første gang i 1861: "Nå som har vi skapt Italia, gjenstår det bare å skape italienere". Nittitallets regionalistiske bevegelser i Italia, særlig *Lega Lombardia* (Den lombardiske liga), antyder at italienerne aldri rakk å bli ferdige med dette prosjektet. Og selv nasjonalismevennlige historikere innrømmer i våre dager, om enn motvillig, at nasjonene ikke springer fiks ferdig opp av forfedrenes jord.

De før-nasjonale, dynastiske statene i Europa stilte få krav til flertallet av sine innbyggere, og de insisterte ikke på at innbyggerne skulle tilhøre "samme kultur". Sett fra statens perspektiv spilte det ingen rolle om bøndene snakket sin egen kaudervelske dialekt så lenge de de betalte skatt og gikk i krigen uten å mukke. Det var ingen praktisk grunn til at leilendingene i en region skulle snakke samme språk som makthaverne, og det var et enda mindre problem at leilendinger i ulike regioner snakket forskjellige språk. Det er først ved fremveksten av mer eller mindre moderne storskalasamfunn at kulturell ensretting blir et viktig politisk prosjekt, for at det skal bli mulig å flytte på arbeidskraft, for at mange hundre tusen mennesker skal tilegne seg noenlunde de samme kunnskapene slik at de kan gå ut og inn av jobber der de trengs, og ikke minst, for at de skal føle lojalitet til det digre, abstrakte systemet de er blitt trukket inn i mot sin vilje. Når den virker som den skal, gjør nasjonalismen "bønder til franskmenn".

I en av de viktigste bøkene som er skrevet om nasjonalismens fremvekst, legger Benedict Anderson stor vekt på kommunikasjonsteknologi, og spesielt det han omtaler som boktrykkerkapitalismen (*print capitalism*), når han skal forklare fremveksten av disse abstrakte fellesskapene. Når skolebarn leser nøyaktig de samme bøkene over hele landet, men ikke i utlandet, er det klart at de blir i stand til å utvikle en felles identitet med noenlunde skarpe grenser i forhold til utlendinger. Viktig var det også at dialektene ble standardisert til nasjonalspråk da bøkene ble vanlige. Tidligere hadde de fleste skrevet på latin og snakket lokale dialekter, og følgelig fantes det ingen nasjonalspråk. Nå ble folk synkronisert innenfor nasjonale fellesskap.

Romanen er også viktig i Andersons studie, idet han argumenterer for at det nittende århundres realistiske roman skapte gjenkjennelse, identifikasjon og innlevelse hos sine lesere slik at de ble i stand til å betrakte seg selv og sine medborgere utenfra. De oppdaget kort sagt at de tilhørte et abstrakt fellesskap som bestod av lesere av de samme realistiske romanene, og som hadde den samme *Gefühl* for de samme stedene. Ernest Gellner knytter nasjonalismen rett og slett til industrisamfunnet, og har vist hvordan denne typen ideologi er gefundenes fressen for industrikapitalister og politiske makthavere, samtidig som den gir forvirrede og hjemløse mennesker en følelse av røtter og kontinuitet med fortiden i en tid som ellers er preget av

oppløsning og omveltninger. Da de europeiske landene ble industrialisert, mistet store deler av befolkningen sin tidligere selvfølgelig tilhørighetsfølelse til sted, stand og slekt. Slektskap, føydalisme og religion var ikke lenger i stand til å organisere folk effektivt. De ble urbane proletarer, rotløse, hjemløse og bevegelige. Nasjonalismen kunne da berolige dem med at deres nye familie stod klar med åpne armer til å ta imot dem, og at deres nye hjemsted ventet: Det var i begge tilfeller det varme og kjærlige nasjonale *Gemeinschaft* de lokket med. Heretter skulle altså all deres lojalitet og alle deres ømme følelser først og fremst rettes mot nasjonen.

Nedhøvlingen av et utall dialekter til nasjonalspråk, utviklingen av nasjonale arbeidsmarkeder basert på individuelle arbeidskontrakter og obligatorisk skolegang basert på et felles pensum hvor morsmålsundervisning og nasjonalhistorie er viktige komponenter, forutsetter eksistensen av en nasjonalstat og bidrar til å skape nasjoner ut av et mangfoldig kulturelt materiale. Dermed skapes og styrkes også nasjonale grenser. For hundre år siden ville det ha vært mulig å reise fra Bergen til Stockholm uten å oppdage nøyaktig hvor de norske dialektene sluttet og de svenske begynte. I dag er dialektvariasjonen innen begge landene mindre, men til gjengjeld går det en ganske markant språklig grense langs Kjølen.

Nasjonalistisk ideologi er ikke naturlig, men den gir i likhet med andre ideologier gjerne inntrykk av å være det. Derfor utføres det i mange land tusenvis av årsverk for å skape og vedlikeholde en nasjonal identitet. Norge er kanskje ekstremt i så måte, men det finnes også andre eksempler på høy nasjonalhistorisk aktivitet, for eksempel i Litauen, Slovakia og Kroatia. Ettersom historievitenskapen og etnologien langt på vei ble utviklet som ledd i en nasjonsbyggingsprosess, er det også fag av denne typen som har vært de viktigste i selve nasjonsbyggingen. Man kan faktisk med rette spørre seg hvordan det ville ha gått med den norske nasjonalismen om provinsen ikke hadde skaffet seg et par skarpskodde nasjonalhistorikere i forrige århundre, som blant annet sørget for at vikingtiden ble en del av den norske historien, og som også fant ut at dansketiden i grunnen var en historisk parentes.

Denne tradisjonen er på ingen måte brutt. Så sent som i 1990 utgav historikeren Kåre Lunden en bok hvor hans hovedanliggende er å bevise at det fantes nasjonalister og nasjonal identitet i Norge før 1814. Dette lykkes han forsåvidt i, men han tar ikke særlig hensyn til de mange dannede nordmenn som regnet seg som dansker (Holberg nevnes riktignok som "noko tidleg" for det nasjonale sinnelag på side 61), og vi får heller ikke vite stort om hvilken type tilhørighet bonden i Gausdal følte. "Norge" var neppe et sentralt begrep i hans dagligtale, for å si det mildt. Nasjonalhistorier er alltid seierherrenes historier.

Gjennom dyktig historieskrivning fremstår fortiden som et målrettet preludium til nåtiden; som en uferdig epoke som bærer i seg kimen til vår egen, nåværende, fullendte tilstand. De eldste spor etter bosettinger på norskekysten tolkes dermed som kryptiske meldinger fra "de første nordmenn". Nordmenn? De snakket ikke en gang et germansk språk!

Ideologisk og politisk bruk av historien er i våre dager en svært utbredt beskjeftigelse. Det gir nemlig, uvisst hvorfor, en særlig politisk troverdighet om man kan "bevise" at ens "folk" er eldgammelt. Men om det skal være et argument for politiske rettigheter at ens forfedre kom til området i en disig og fjern fortid, hva skal man da gjøre med dem som er kommet senere? Burde indianerne ha kastet ut hvite og svarte nordamerikanere fordi deres forfedre ankom senere enn indianernes? Noen mener kanskje at en slik handling ville ha vært prinsipielt riktig. Da kan de heller ikke ha stort til overs for innvandring eller andre store og små folkevandringer, for eksempel av norske "bistandseksperter" som tilbringer noen luksuriøse år i Afrika for å spare til hus.

Historien er en umåtelig sentral nasjonal legitimeringsmyte fordi den angivelig "forteller oss hvor vi kommer fra" og fordi vi har lært på skolen at vi "må vite hvor vi kommer fra" for å være fullverdige mennesker. Gjør den det? Er det bare undertegnede som blir aldeles fælen når serbiske krigere snakker i første person entall om begivenheter som fant sted i 1389? Heldigvis ikke. Blant annet tilkjenner Peter Normann Waage noe av den samme undring over den slovakiske

selvstendighetserklæring fra 1992, hvor det står i klartekst at "det slovakiske folks tusen år lange streben etter suverenitet har gått i oppfyllelse". Waage tilføyer for egen regning: "Om noe folk, det slovakiske innbefattet, kan sies å ha "strebet i tusen år" for å oppnå suverenitet, er mildest talt tvilsomt."

Første person entall brukes også stundom på merkverdige måter av ellers fornuftige og kloke mennesker. Kulturforskeren Marianne Gullestad skriver således, om urbaniseringen av Norge: "Mange av dagens byfolk var bønder, leilendinger eller fiskere for én, to eller tre generasjoner siden." Var jeg fisker for tre generasjoner siden? Ikke det jeg kan huske, men nå er jeg riktignok blitt plaget av dårlig langtidshukommelse på mine gamle dager.

Det kan vel være at historien kan fortelle oss et og annet, men det finnes mange historier. Gode og dårlige historier. En stund etter at EF påberopte seg fjerdesatsen av Beethovens niende symfoni, med Schillers berømte tekst "An die Freude", som europeisk nasjonalhymne, svarte den nasjonale norske dikteren Edvard Hoem med en nynorsk gjendiktning av Schillers tekst, som han var nær ved å beskrive som en dikterisk foregripelse av Nei til EFs politiske program. Den EF-vennlige Europabevegelsen var for sin del omtrent like frekk da den i en av sine brosjyrer siterte et utsagn av Arne Garborg, hvor dikteren mumler noe om at et Norge utenfor Europa synes trist og merkelig. De urnorske klassiske dikterne kan brukes til så mangt, tydeligvis også til å argumentere for EF-medlemskap.

Henrik Ibsen ville kanskje ha vært EF-tilhenger eller -motstander om han hadde hatt muligheten, men i mesteparten av sin levetid næret han en intens forakt for den smålige, insulære og selvrettferdige mentaliteten han fant i Norge, og ville trolig ha følt at det var under hans verdighet å involvere seg i en debatt av denne typen. Riktignok forsøkte han seg som nasjonalromantisk dramatiker i sin ungdom, og et av Ibsens bedre ungdomsstykker kan faktisk tjene som lærestykke i nasjonalistisk mytologi. Jeg tenker på *Fru Inger til Østråt*, som ble oppført på Nationaltheateret under Ibsen-festivalen høsten 1992.

Fru Inger ble skrevet på bestilling fra Ole Bulls Det Norske Theater, og først noen år senere stod det Ibsen fritt å drive gjøn med den ha-stemte nasjonalismen som herjet i landet den gang som nå. Stykket handler i korthet om den siste norske adelsfamilies forsøk på å slippe å underkaste seg svensk eller dansk overmyndighet på 1500-tallet. Det er rimelig å anta at fru Inger og hennes menn kjempet for gården og ikke for Norge, men hos den unge Ibsen virker det nærmest som om de alle er på vei til Eidsvoll for å skrive grunnlov. Det er et stykke som sirkler omkring temaer som ære, forræderi, makt, død og krig, slektskap, blod og genealogisk renhet, og i så måte kom det som bestilt til å vekke lidenskapelige nasjonalistiske følelser hos 1850-årenes romantiske norske borgere.

Fru Inger handler naturligvis om Ibsens egen tid, ikke om senmiddelalderen. Stykket uttrykker en romantisk drøm om røtter, blodsband og en eldgammel kultur som ligger dypt i jordsmonnet. I ettertid gjenkjenner vi denne drømmen som en type ønsketenkning som skiller seg fra en annen moderne religion, marxismen, først og fremst ved at den er tilbakeskuende snarere enn fremtidsrettet. Et stykke som *Fru Inger til Østråt* kan faktisk leses som en påminnelse om at det ikke er fortiden som skaper historien, men nåtidens politiske behov. For å si det rett ut: Den historiske Inger Gyldenløve var ikke norsk i moderne forstand, og verken Sverige eller Danmark var land i samme forstand som de er det i dag. For å si det på en sosialantropologisk måte, er det et gedigent *oversettelsesproblem* mellom de to kontekstene, nemlig Skandinavia i senmiddelalderen og det tidligmoderne norske bymiljøet den unge Ibsen virket i. Det er tale om to ganske forskjellige kulturelle verdener.

Siden tiden da *Fru Inger* ble skrevet, har dusinvis av nasjonalistisk innstilte kunstnere og historikere ekspropriert vår statsløse fortid og gjort vikingene til nordmenn. Og den påfølgende "firehundreårsnatten" er naturligvis avhengig av etterpåklokskapens fulle dagslys for å fremstå som den natt den angivelig skal ha vært.

Det er mange viktige forskjeller mellom senmiddelalderens Norge og attenhundretallets. For det første fantes ingen demokratisk politisk kultur. Det var

ingen parlamenter, ingen valg, ingen forestilling om representasjon og deltagelse. Politikk bygget på undersåttenes lojalitet og øvrighetens renkespill. For det annet var staten døv og fjern, og det fantes ingen forestilling om at staten var identisk med, eller på noen annen måte representerte "et folk". For det tredje var det store flertall av befolkningen analfabeter. For det fjerde var folk flest ikke kulturelt og sosialt integrert på et nasjonalt nivå; det vil si at de visste lite om verden utenfor, og verden utenfor brød seg lite om dem. For det femte var de europeiske aristokratiene, altså elitene, kosmopolittisk innstilt snarere enn nasjonale. Selv for Ibsens Fru Inger Gyldenløve ville det ha vært mer meningsfylt å gifte seg med en fransk ridder enn med en norsk leilending. Vi taler altså om en kultur som er radikalt forskjellig fra vår egen.

På den annen side kan det virke som om leilendingene i Midt-Norge ville foretrekke et lokalt fremfor et utenlandsk aristokrati: Ved stykkets begynnelse sørger to av Fru Ingers tjenere over den siste norske ridders død. Det er uvisst i hvilken grad deres samtale om temaet er etnografisk korrekt (trolig er den ikke det), men den er et glimrende nasjonalromantisk grep fra Ibsens hånd. Samtalen setter på begrep en fortid som gjør dramatikerens samtid meningsfylt. Moralen er omtrent denne: Norge har gått gjennom vanskelige tider, og likevel har viljen til å overleve alltid vært førsteklasses, særlig når det har sett som mørkest ut.

For om Fru Ingers tjenere hadde ønsket seg et lokalt aristokrati, trenger ikke dette å ha noe med nasjonalisme å gjøre. Fra mer eller mindre føydale samfunn i nåtidens Latin-Amerika og Afrika kjenner vi *latifundia*-institusjonen, hvor godseieren bor langt unna og har leid brutale, men beslutningsudyktige gorillaer til å drive plantasjonen. Uansett hvilken hudfarge eller språk en slik fraværende godseier måtte slumpe til å ha, er det en distinkt ulempe for de ansatte å ikke ha ham i nærheten.

Ibsens ungdomsstykke ble skrevet nøyaktig på det tidspunkt da den norske nasjon var i ferd med å oppnå selvbevissthet. Ibsen tok imidlertid raskt avstand fra nasjonalromantikken og reiste i eksil, hvor han blant annet moret seg med å parodierte nasjonalromantikken.

La meg gjenta: Det finnes ikke bare én historie. Det finnes mange historier -- og enkelte av dem er riktig dårlige. Dersom vitenskapen er vår fremste religion, er historiene våre største myter, og de forsøker da også å fremstå som vitenskapelige. Det gjør dem imidlertid ikke mindre mytiske.

I dagligtalen skiller man gjerne mellom myte og "realitet". Trolig er det på tide at mytene rehabiliteres; de er ikke mindre sanne enn andre historier (men heller ikke mer sanne). Det er ikke vanskelig å se at mytene som går for å være nasjonal norsk historie, viser til historiske kjensgjerninger, men det er like lett å vise at det finnes andre historiske kjensgjerninger, og andre tolkninger av de samme kjensgjerninger, som ville ha gitt et ganske annet resultat.

Historiene har ikke noen annen mening enn den vi selv gir dem. Og enhver moderne epoke, ethvert moderne sted, vil ha sin egen historieforståelse. På Trinidad er det således en vanlig oppfatning at den trinidadiske steelband-musikken har vært det viktigste bidraget til det tyvende århundres musikk, og trinidadierne snakker i munnen på hverandre om resten av verdens umåtelige interesse for steelband; for ganske mange franskmenn er det hevet over tvil at de Gaulle var vårt århundres største statsmann; og mange av Sri Lankas singalesere mener den dag i dag at tamilene er naturlig underlegne fordi de angivelig var den tapende part i den eldgamle Mahavamsa-myten.

I norsk historieskrivning finnes det noen gigantiske år og epoker. 1814 og 1905 kan betraktes som to av de sørgeligste årene i vår historie; de var år da forsøkene på skandinavisk integrasjon ble alvorlig forpurret -- men i offisiell norsk historie er de to gledens år fordi de tillot norskingene å være seg selv nok. Selv om det nok foregikk et og annet i år som 1813 og 1906 også, fremstår ikke disse årene i ettertid som utpreget begivenhetsrike. Trond Berg Eriksen har ellers bemerket at verken "1914, 1905 eller 1945 var store gjennombrudd for demokratiske reformer". Parlamentarismen ble jo innført i Norge i 1884, altså midt i den grusomme og repressive unionstiden under det svenske åk. Det krever en ganske gjennomført *doublethink* for å tro begge deler samtidig -- altså at svensketiden var en grusom tid for gamle mor Norge og at

parlamentarismen ble innført i samme periode -- men nettopp en slik tenkemåte er det norske skolebarn lærer i historietimene.

Den annen verdenskrig er også en sentral begivenhet i norsk historieskrivning, selv om Norge mesteparten av tiden var okkupert og ingen aktiv deltager i krigen (naturligvis var det norske enkeltpersoner som aktivt deltok på begge sider, men det er en annen sak). Fremdeles utkommer det årlig et forbløffende antall boktitler på norsk om denne krigen, nesten femti år etter at den ble avsluttet. Grunnen er naturligvis at krigen brukes i Norge, som i det tidligere Sovjetunionen, som et nasjonsbyggende symbol. Dersom det lykkes historieskriverne å fremstille krigen som et samlet folks heroiske kamp mot en ond overmakt, som til tross for flere års undertrykkelse og trist motgang endte med seier, har de klart å skape en politisk legitimeringsmyte av klassisk merke. Denne typen myter kjenner vi blant annet fra stammefolk i Afrika og Amazonas, og de går kort gjenfortalt ut på at folket en tid var svært langt nede, for så å reise seg og stige ut i et forklart lys, "og siden den gang har det vært som nå". Både 1814, 1905 og 1945 fungerer på en slik måte i den norske nasjonsbyggingen. Den symbolske koblingen mellom de tre årstallene, som alle står for en nasjonal seier mot en fremmed makt, peker alle mot én sannhet: Den norske nasjon er historisk forutbestemt til å være fri og uavhengig, og uaktet motgang, sabotasje og onde krefter vil den til syvende og sist oppnå en slik uavhengighet. En slik tolkning av historien er verken mer eller mindre løgnaktig enn andre tolkninger, men den er og blir én tolkning blant flere mulige.

Yngre historikere har i de siste årene fylt ut bildet med nye fakta og nye fortolkninger av krigen og okkupasjonen. Blant annet er det blitt argumentert for at norske nazister, hvorav flere falt på Østfronten for fedrelandet og den ariske rase, kunne betraktes som rettroende patrioter. Paralleller mellom nazistisk og sosialdemokratisk politikk er blitt påvist, og det er blitt vist at selv om mange nordmenn aktivt motarbeidet tyskerne, var det ganske mange som ikke gjorde det.

Histeskrivningen bygger med andre ord alltid på ideologiske tolkninger, og det er vel i denne sammenheng ikke helt uten krav på interesse at norske skoleelever har de

mest nasjonalistiske historiepensaene i Norden. Svenskene legger vekt på Norden i sine pensumbøker (noe som selvsagt kan tolkes nasjonalistisk ettersom svenskene definerer Norden som ensbetydende med Sverige med omland), de småsuspekte og kontinentale danskene skriver sin historie som en del av europeisk historie, mens finner og islendinger vektlegger allmenne humanistiske verdier heller enn nasjonen i sin offisielle historieskrivning.

En nylig skrevet hovedoppgave i pedagogikk bekrefter og utdyper dette inntrykket. Studien handler om menneskerettigheter i norsk ungdomsskole og de bilder av andre folk som her presenteres. Undersøkelsen viser at det står forbløffende lite å lese om de andre nordiske land, for ikke å snakke om Europa, i lærebøkene i religion og samfunnsfag. Riktignok dukker det av og til opp medlidenhetsfremkallende bilder av afrikanere (gjerne kledd i filler og gjerne på landsbygda, alltid smilende) i disse bøkene, men Europa er merkelig fraværende. Er det noen som tviler på at dette får virkninger for landets innbygges oppfatninger av seg selv og andre?

Ettersom den eneste politiske saken som teller i Norge er EF-spørsmålet, vil denne tiraden selvfølgelig bli tolket som et argument for norsk EF-medlemskap. For å unngå en slik fordummende reduksjon av et meget generelt argument, vil jeg tilføye at en historieskrivning av samme slag, etter nøyaktig samme logikk, også finner sted i selveste EFs midte. Jean-Baptiste Duroselle, som skrev den panegyriske *Europa. Fra fortid i splittelse til fremtid i fællesskab*, legger på ingen måte skjul på sitt ideologiske ærend, idet han lovpriser Kommisjonen og Jacques Delors i forordet. Et annet nasjonsbyggende europeisk prosjekt, som i skrivende stund er igangsatt men som ikke foreløpig har ført til synlige resultater, er det prosjekterte gigantverket *The Making of Europe*. Mange europeiske intellektuelle er i denne sammenheng blitt leid inn for å skrive Europas historie på en ny måte. Forhåpentligvis finner de ut at det felleseuropeiske består i noe mer enn en felles kjærighet til nordamerikansk massekultur og den pan-europeiske bruken av *American English* som lingua franca.

Nasjonalstaten blir ifølge en slik versjon av historien til en parentes: Før og etter det nasjonalistiske mellomspillet på 18- og 1900-tallet eksisterer hovedsakelig to nivåer -

- regionen og Europa. Regionen vil her fremstå som uttrykk for det rustikke, autentiske, folkløriske; Europa som paraplyen eller rammen. En slik historieskrivning er verken mer eller mindre sann eller falsk enn en rent nasjonalistisk variant ville være. Man stusser naturligvis over at Hellas angivelig skal ha hatt samme historie som Irland men ikke samme historie som Tyrkia, men man kan like gjerne stusse over at Flandern skal ha hatt samme historie som Wallonie og ikke samme historie som Holland.

Alle historier er skrevet for et formål. Det betyr ikke at de er usanne, bare at det også finnes andre historier som også kunne ha vært skrevet. Historiene skaper som regel grenser, og forskjellige historier skaper forskjellige slags grenser. Den svensk-norske og dansk-norske grensen er begge høyst diskutabile dersom man mener at grenser bør skille mellom "forskjellige kulturer", men det gjelder også blant annet den tsjekkisk-slovakiske, den serbisk-kroatiske -- og faktisk den fransk-tyske. Alsace og Lorraine, i visse perioder og på visse steder kjent som Elsass og Lothringen, anskueliggjør hvilken formidabel oppgave durkdrevne nasjonalhistorikere står overfor. Befolkningen i disse områdene er stort sett språklig tyske, men politisk franske. Hva er de "egentlig"? Beats me. Ordet "egentlig" burde sannsynligvis bannlyses.

Fritt etter Kierkegaard kan vi si at historien må leves forlengs, men den skrives alltid baklengs. Som historikeren Uffe Østergård skriver i en kritikk av dem av hans kolleger som har forsøkt å gjøre vikingene til dansker: "[Man kan] slå fast, at den ubevidst afgrænsede, nationalstatlige historie er udtryk for en anakronistisk fejlslutning, altså uhistorisk historie". For å føye til enda et refleksjonsnivå, la meg nevne at vår egen tids globale interesse for identitet, kultur og "objektiv historieskrivning" ikke må tolkes i retning av at alle folk til alle tider har vært opptatt av identitet og så videre. Det faktum at vi har politipass som viser vårt statsborgerskap, som vi ville ha vært hjelpeløse og hjemløse uten, betyr ikke at statsborgerskap er naturlig og at våre fjerne forfedre hadde sosiale identiteter som uten videre kunne sammenlignes med våre.

Nasjoner og nasjonalistiske ideologier er kulturprodukter og langt fra naturlige, men det betyr ikke at vi ikke skal ta dem på alvor. Når mennesker villig vekk dreper og dør for sin nasjon, er det all grunn til å erkjenne at nasjonene er noe mer enn rene fantasifostre. Det må likevel være tillatt å bemerke at nasjonene er dukket opp som ledd i bestemte historiske utviklingsprosesser og at de sannsynligvis vil forsvinne med tiden. Nasjoner er nemlig verken så gamle eller så "nasjonale" som mange vil ha det til, eller hva skal man si til en nasjon som påstår at den er eldgammel og autentisk, men som beviselig valgte en dansk prins til sin første konge da den ble uavhengig for et par-tre generasjoner siden?

Ettersom de fleste nasjonalistiske ideologier legger stor vekt på at nasjonen er svært gammel, har en del mennesker trodd at så var tilfellet også med nasjonalistisk ideologi. Her er det imidlertid nødvendig å skille mellom *tradisjon* og *tradisjonisme*. Nasjonalismen fremstår gjerne som en tradisjonistisk ideologi, og den bejubler og glorifiserer en angivelig gammel tradisjon, noe som forøvrig er en svært moderne tenkemåte.

Knappt noen annen sinnsstemning er mer moderne enn nostalgien.

Når vi forsøker å forstå vår tids voldsomme interesse for norsk nasjonal identitet, er det nødvendig å huske at landets historie ble bevisst konstruert for å skille det markant fra ethvert annet europeisk land, og spesielt fra Sverige og Danmark. Den norske nasjonalismen i det nittende århundre hadde som kjent en dobbel slagside -- den var rettet mot svenskenes politiske dominans og mot danskenes kulturelle dominans. Og selv om det fantes et middelalderrike omtrent der Norge ligger i dag, er landets historie som selvstendig stat meget kort. Også på andre måter har Norge et usedvanlig dårlig utgangspunkt. Ikke engang navnet "Norge" er norsk. Ingen folk vil vel i ramme alvor beskrive seg selv som "de som bor mot nord" om de kan slippe, og de norrøne islendingene omtalte mennesker fra det nåværende Norge som "austmenn". Nei, gamle "Norvegr" var nok helt fra starten av et multinasjonalt påfunn, der det etter alt å dømme var britiske middelalderentreprenører som ledet an.

Norske historikere har forsøkt å gi det inntrykk at "dansketiden" var et ubehagelig mellomspill for en nasjon som rent faktisk hadde eksistert siden Harald Hårfagre. Begrepet "Firehundreårsnatten", som forøvrig stammer fra den alt annet enn nasjonalromantiske forfatteren Henrik Ibsen (*Peer Gynt*), har vært brukt bevisst for å skape en slik forestilling. Tro om borgerne i Christiania og Bergen på syttenhundretallet klaget sin nød over hvor skrekkelig det var å leve under firehundreårsnatten; og tro om fiskerne på Lista på sekstenhundretallet drømte om full selvstendighet for den naturlige, urgamle norske nasjon!

En skjebnens ironi er det kanskje at et flertall av dem som mest iherdig gikk inn for forestillingen om norskheten som identisk med bygdelivet, var byfolk. Ideologien om den norske nasjon ble for alvor utviklet i perioden 1814-1905, altså i unionstiden, og hadde særlig mange tilhengere blant de dannede lag i byene. På denne tiden var det mange byborgere fra Bergen og Christiania som reiste til fjerne daler hvor de oppdaget en folkelig kulturtradisjon som virket særnorsk; de brakte den med seg tilbake til byene og lot den fremstå som et uttrykk for det norske folk og dets sjel. Som Øyvind Østerud skriver: "Det var den urbane overklassen som definerte fjellbøndernes kultur -- i idealisert form -- som rotnorsk." I midten av det nittende århundre ble det utviklet en nasjonal symbolverden inspirert av natur og bondeliv; en heroisk nasjonal historie ble etablert (P.A. Munch), og nasjonal diktning (Wergeland, Asbjørnsen og Moe, Bjørnson -- men neppe Ibsen, og Hamsun ble raskt problematisk), malerkunst (Tidemand og Gude, Werenskiold, Kittelsen -- men ikke Munch), musikk (Grieg, Ole Bull) og språk (Aasen, Vinje) ble utviklet, dels som ledd i bevisførselen for at Norge var en nasjon med rett til full politisk suverenitet. Nasjonalismen som idé kom fra Europa. Den vokste ikke akkurat direkte ut av jordsmonnet, og det mest berømte nasjonalromantiske norske maleriet, nemlig "Brudeferden i Hardanger", var inspirert av et skuespill-tablå fra Düsseldorf. Det er også blitt bemerket at selve "begrepet "folk", som noe annet og motsatt den "dannede elite", stammer fra denne perioden. Avantgarden i den dannede eliten var de intellektuelle, *les philosophes*".

Om vi ønsker å finne ut hva som kjennetegner Norge, kan vi begynne med å se på kartet. Ingen andre land har lengre kyststripe i forhold til folketallet. Det er også

svært få land som har mer natur og færre mennesker enn dette landet. Her forefinnes mengder av subarktisk natur av alle tenkelige slag -- og svært få mennesker av langt færre slag. Denne særegenheten har vært fundamental for hele den norske nasjonsbygging frem til i dag. For de opprinnelige nasjonsbyggerne på attenhundretallet var det iallfall ikke stort å gjøre med saken: Naturen måtte kanoniseres, dyrkes og forherliges i mangel av et eneste brukbart alternativ. Da Norge så var vel etablert som et "naturlig land", var tiden inne for litt humor av klassisk norsk merke, det vil si vitser som går på bekostning av ikke-nordmenn. Man kunne for eksempel slå vitser om danskenes fjell (av typen "Himmelbjerget, hø hø"), som en kompensasjon for danskenes mer omfattende kulturhistorie.

De tidlige nasjonsbyggerne skjelte imidlertid ikke så mye til norgeskartet som de burde, om de skulle ha gått vitenskapelig til verks. I så fall ville kanskje fiskeren ha spilt en like vesentlig rolle som bonden i norsk nasjonalromantikk. I stedet fulgte de kjerreveiene fra Kristiania oppover i de delvis ukjente fjelldalene i det indre av Østlandet. Norsk kultur ble dermed ved et slag gjort til en innlandskultur i stedet for en kystkultur -- forstå det den som kan. Folkedrakter, folkemusikk og bondemat som rømmegrøt og spekeskinke ble etter hvert nasjonale symboler også for mennesker som på ingen måte hadde vokst opp med slike skikker og som heller ikke nedstammet fra folk som hadde gjort det. Rent faktisk var det byfolk, og ikke bønder, som definerte visse varianter av bondekulturen som nasjonal kultur. Gonzo-filosofen Erling Fossen sier det slik: "Det er en gedigen feiltakelse å knytte det norske til 1800-tallets bondekultur, når de norske bykulturene kan spores tilbake til før middelalderen. Den fatale feiltakelsen oppstod da noen fulle byfolk rundt midten av forrige århundre, etter å ha holdt fest på fedrenes ære, fant ut at de skulle på nachspiel. De tok med seg tollekniven, bjørneskinke og vekket en motvillig bonde og satte ham i høysetet og gratulerte hverandre for å ha funnet en skapning som danskene ikke hadde."

Bondekulturen, omfortolket og flyttet inn i en borgerlig kontekst, ble et effektivt politisk våpen fordi den uttrykte et etnisk særpreg samtidig som den vektla det kulturelle fellesskapet mellom by og land -- som også er et fundamentalt trekk ved nasjonalisme. Ifølge nasjonalistisk ideologi går jo de viktigste sosiale skillelinjene

mellom medlemmer av nasjonen og utenforstående, ikke mellom for eksempel borgere og bønder. Nasjonalismen insisterer på at nasjonens medlemmer har *felles kultur*, noe som var et svært radikalt standpunkt i samfunn som tidligere hadde bygget på tilskrevne rangforskjeller. Det ville være en temmelig grov fornærmelse om noen sa til en (førnasjonalistisk) serbisk prins at han hadde samme kultur som bøndene som arbeidet for ham. Trolig følte han et mer intimt fellesskap med hesten sin.

Innen en nasjonalistisk tenkemåte legges det altså stor vekt på fellesskapet mellom høy og lav. Et av de mest berømte og høyest skattede bildene av kong Olav, viser kongen i eplenikkens på Holmenkollbanen, i ferd med å løse billett. Dette bildet uttrykker at selv kongen er "en av oss", noe som åpenbart er med på å forklare hvorfor det er så populært.

Norge var et perifert land både i Europa og i forhold til verdenssystemet helt til det tyvende århundre, og ble bare i beskjedne grad påvirket av omveltninger og dramatik som fant sted i resten av verden. Norge var verken kolonimakt eller et skikkelig føydalsamfunn. I flere hundre år var Bergen den eneste byen med regelmessige forbindelser til kontinentet. I fraværet av et mektig byborgerskap og en mektig landadel, tok den norske nasjonalismen en annen retning enn nasjonalistiske bevegelser i andre europeiske land. Den var -- og er -- sterkt rural og egalitær, og den glorifiserte naturen og livet på landet heller enn å sole seg i militær pomp og urban prakt. For når det kom til stykket, var det heller lite storhet å briske seg med i et land som hadde vært en dansk utkant siden middelalderen. Sånn sett minner Norge mer om land som Slovakia og Somalia enn om for eksempel Danmark eller for den saks skyld Frankrike. Den norske nasjon symboliseres bedre av en fjellgård i Gausdal enn av en leiegård på Grünerløkka. Oslo er følgelig i manges øyne en unorsk byll, et nødvendig onde som huser styggedom som innvandrere, homoseksuelle og EF-tilhengere.

Nasjonaliseringen av språket var også et særtrekk ved norsk nasjonalisme. Selv om overgangen fra latin til morsmål som skriftspråk åpenbart var en viktig

mulighetsbetingelse for fremveksten av nasjonale identiteter i mange europeiske land, var det ikke så mange andre enn Norge som ble tvunget til å *finne opp* dette morsmålet. Fremdeles vil halsstarrige og stort sett unorske (dvs. utenlandske) lingvister insistere på at norsk, svensk og dansk er dialekter av det samme språket. Rent faktisk finnes det språk i verden, blant annet hindi, med dialekter som er langt mer forskjellige fra hverandre enn de skandinaviske. Men det er nå en gang politikere og ikke forskere som definerer hva som er et nasjonalspråk, og norsk er definitivt et språk. Det vil si; norsk er minst to språk.

Grunnen til at de nasjonalromantiske norskingene ble tvunget til å finne opp sitt eget språk, var at dansk fungerte dårlig som symbol på norsk nasjonal identitet. Dette lærer vi iallfall på skolen. På den annen side finnes det ganske mange nasjoner i verden, blant annet i Afrika og Sør- og Mellom-Amerika, som bruker det samme språket som nabolandet, uten at dette utgjør noen trussel mot deres nasjonale identitet. Det ville være lite effektivt å fortelle en peruaner at han tilhører samme nasjon som en colombianer fordi de har samme morsmål eller samme offisielle språk.

Her i landet lærer man på skolen at en nasjon må ha sitt eget språk for å være en ekte nasjon. De fleste nasjoner i verden, om man nå setter likhetstegn mellom nasjon og nasjonalstat, mangler et slikt. I India finnes fjorten nasjonalspråk; i nesten alle afrikanske land er nasjonalspråket et av de gamle kolonispråkene, og i samtlige amerikanske land er situasjonen den samme -- enten språket er fransk, spansk, engelsk, portugisisk eller nederlandsk. Nasjonalspråket i Indonesia, *bahasa indonesia*, er en modernisert variant av malaysisk. Og i Papua Ny-Guinea er nasjonalspråket *tok pidjin*, en blanding av engelsk og melanesiske språk. Gjør dette papuanerne mindre nasjonale enn nordmenn? Fra et norsk perspektiv: Utvilsomt. Men det er nå engang ikke det norske perspektivet som teller mest for papuanerne, hvor merkelig det enn kan lyde.

På femtitallet trykte det svenske litteraturtidsskriftet BLM (Bonniers Litterära Magasin) et par uoversatte noveller av Tarjei Vesaas. For å teste lesernes reaksjoner, la redaksjonen ved en kupong man kunne fylle ut og sende inn dersom man var

motstander av at BLM skulle publisere nynorske tekster. Redaksjonen fikk ganske mange hissiges svar fra lesere som ikke forstod nynorsk. Det forbausende bestod i at nesten samtlige svar kom fra Norge!

Norskingene skulle altså ha sitt eget språk, og det fikk de. Iallfall noen av dem. Talespråket i store deler av landet ligger nok fremdeles nærmere dansk enn nynorsk; det samme gjelder utvilsomt skriftspråket. Grunnen til at målstriden fremdeles er opprivende og splittende, hundreogfemti år etter at den kom i gang, er ikke dypest sett at enkelte nordmenn fornektet sin nasjonale identitet ved å foretrekke å bruke et dansk-lignende språk, og at resten av befolkningen følgelig anser dem for å være unasjonale og mindreverdige. Målsaken er ganske enkelt en påminnelse om at nasjonsbyggingen ikke var helt vellykket.

Utvalget av symboler som skulle brukes i den nye norske nasjonens presentasjon av seg selv, var naturligvis politisk motivert. I mange tilfeller var de "eldgamle, typisk norske" skikkene, eventyrene, håndverkstradisjonene osv. verken eldgamle, typiske eller norske. Et vanlig motiv i norsk rosemaling er faktisk akantusranker fra Middelhavsområdet. Hardingfela og mange av folkeeventyrene hadde sin opprinnelse i Sentraleuropa, og bunadene ble i stor grad designet av selvbevisste nasjonsbyggere i begynnelsen av dette århundre. Bunadene var både inspirert av norske festklær og av sentraleuropeiske folkedrakter, og var et nøye kalkulert symbolsk innspill i nasjonsbyggingen. Mange av dem ble designet av Hulda Garborg fordi norskingene trengte noen rotekter, eldgamle nasjonale symboler. De fleste av skikkene som ble fremstilt som typiske, kom fra noen få fjelldaler i Syd-Norge.

Hvordan skaper man en "autentisk folkekultur"? Det ser ut til å være to nødvendige kriterier: For det første må den fremstå som unik og gammel; for det andre må den gis uttrykk som skiller den drastisk fra dagliglivets grå rutine. Dermed skjer det merkelige at skikker og ritualer som i mange år var i kontinuerlig utvikling, plutselig ble vilkårlig frosset fast og ble nektet å forandre seg. Det skjedde med folkemusikken da den ble skrevet ned note for note, det skjedde med folkeeventyrene da Asbjørnsen og Moe var ferdige -- og hvilken norsking klarer å tenke på gutten som

kappåt med trollet uten samtidig å tenke på Werenskiolds og Kittelsens trolltegninger?

Noen reagerer med bitterhet og sinne overfor historieforfalskninger og kulturvandalisme av denne typen. Richard Handler skriver generelt om nasjonalistisk symbolbruk at den innebærer "forsøk på å skape avgrensede, faste kulturelle gjenstander", med andre ord at all nasjonalistisk retorikk er en form for svindel, som later som om kultur ikke forandrer seg. Dette perspektivet har utvilsomt noe for seg om man er opptatt av sannhet og løgn, og i den norske sammenhengen er det vel hevet over tvil at både kultur og historie er blitt tolket på oppfinnsomme måter, for å si det mildt. Da det nylig uavhengige Norge skulle velge seg en konge, falt valget som kjent på den danske prins Carl (som forøvrig snakket pære dansk, som det heter, til sin dødsdag). Han måtte imidlertid gjøres erkenorsk, og uten å blunke skiftet myndighetene prinsens navn til Haakon VII, for å gi inntrykk av kontinuitet med det kongelige dynastiet som i tiden før Svartedauen regjerte i det geografiske området som senere skulle bli det moderne Norge.

Et annet og kanskje mer interessant perspektiv på den folkloristiske nasjonalismen vil bemerke det faktum at nasjonalisme og annen tradisjonisme, ved å fryse fast bestemte kulturelle uttrykk, setter dem i fengsel (eller snarere på museum) og dermed avskaffer deres potensiale som kilde til kulturell skaperkraft. Den kulturelle skaperkraften må med andre ord få andre utløp når visse symbolske former blir satt på p pedestall og vernet av mektige politiske interessegrupper. Et alternativ til den autentiske og derfor tilstivnede norske folkekulturen er jo rent faktisk, for ganske mange nordmenn, IKEA-møbler, modernistisk lyrikk og rockmusikk.

Tradisjonismen som uttrykkes gjennom norsk og annen nasjonalisme, er dypt moderne. Det faktum at nasjonalistene hevdet at vikingene var nordmenn, betyr derfor ikke at vikingene følte seg som nordmenn, eller for den saks skyld at nasjonalistene er eller ligner på vikinger. -- Det er klart at man må gå i mental spagat for å få en mytisk fortid til å henge sammen med nåtiden, og for å innbille seg at alle

statsborgerne har "samme kultur". Men hvem har sagt at mennesker lever logisk konsistente liv?

Ofte er det de som står fjernest fra en eller annen tradisjon, som glorifiserer og romantiserer den mest. I tredveårenes Paris ble det utviklet en tradisjonalistisk bevegelse som gikk inn for autentisk afrikansk kultur. De sentrale menn i bevegelsen, som hadde nære bånd til surrealistene, var diktere og dikterspirer som Léopold Sédar Senghor og Léon Damas, med andre ord afrikanske studenter og intellektuelle som led av akutt hjemlengsel. Noen var endog vestindere som aldri hadde satt sine ben på afrikansk jord, men som hadde lest og hørt at de nedstammet fra afrikanere. *Négritude*-bevegelsen ble etter hvert møtt med kraftig motstand fra afrikanere, som heller ville ha byer og fabrikker enn sentimentale dikt om landsbyidyllen. De visste nemlig nøyaktig hvor idyllisk landsbylivet var, og foretrakk noe annet. Et aktuelt eksempel på den samme mekanismen fra Norge kan være debatten om beskatning av rovdyr. Typisk nok er de fredningsvennlige ulveelskerne generelt byfolk, mens bøndene som lever i områder hvor det finnes ulv, gjerne går inn for en blodig *Endlösung*.

Til denne typen argumentasjon går det an å svare at vel er nasjonalismen en kulturell konstruksjon, men det gjelder da sannelig for alle andre ismer også? Jo, det er vel så. Men så snart man innrømmer at nasjonalismen ikke er naturlig, og at nasjonen ikke har sprunget direkte ut av jordsmonnet, vil man kanskje også oppdage at det finnes alternative fellesskap man kan hekte seg på. Gode og dårlige, får man kanskje tilføye.

Det er ingen grunn til å regne med at nasjonene, slik vi kjenner dem fra vårt århundre, vil fortsette å eksistere til evig tid. For nasjonalismen er avhengig av støtte nedenfra for å holde dampen oppe, og for at en slik støtte skal være mulig, må folk flest føle at de har noe igjen for å slutte opp om nasjonen. Øst-Europa er for tiden inne i en forvirrende og traumatisk, visse steder endog kaotisk forandrings situasjon, og det er klart at i slike tilfeller kan appeller om kultur, tradisjon og opprinnelighet medvirke effektivt til å gi folk en sårt tiltrengt trygghetsfølelse. Slik kan nasjonalismen være en vel fungerende motgift til modernitetens

oppløsningstendenser. Blodsband, hjemsted, kultur og slektskap kan lett brukes til å skape sterke sanselige symboler. Dessuten tilbyr nasjonalismen alltid syndebukker når livet går en imot.

Men hva skjer med en slik ideologi når flere og flere opplever at deres erfaringer ikke er utpreget nasjonale, at deres fellesskapsfølelse i grunnen er heftet opp til noe annet enn nasjonen, og at nasjonen føles som en tvangstrøye? Da vil den etter hvert visne hen, så mye er ganske sikkert. Det er ikke hermed sagt at dette er i ferd med å skje i Vest-Europa (heri innbefattet Norge), men det er slett ikke umulig at det vil skje.

Som tilsvar til dette argumentet får man alltid høre at kulturell tilhørighet er "sunn og naturlig", og at det er tøvete å ville avskaffe røtter og hjemstedsfølelse. Mulig det. Men hvem har bestemt at røtter og hjemstedsfølelse skal være identisk med nasjonalistisk hengivenhet? Som jeg har vist, bestod nasjonalistenes kunststykke i å flytte symboler fra én kontekst til en annen, og det kan da vitterlig tenkes andre kontekster. La meg si det slik: Nasjonalismen appellerer til følelser som sitter dypt i maven (eller et lignende sted) hos folk; følelser som i utgangspunktet er koblet opp til barndomsminner, familie og hjemsted. Ved å insistere på at barndomsminnene er nasjonens historie, at familien er nasjonen og hjemstedet nasjonalstaten, klarer nasjonalistene -- når de lykkes -- å flytte folks lojalitet over fra hjemsted, familie og barndomsminner til nasjonalstaten og nasjonens historie. Er dette "naturlig"? I så fall ville nasjonene ha eksistert alltid og overalt. Det som er naturlig, om noe, er gruppetilhørighet. Men det finnes mange slags grupper, og det er slett ikke alle som legitimerer seg ved å koble seg opp til en moderne statsmakt. Som filosofen Jean-Marc Ferry uttrykte det i en debatt om nasjonalisme versus europeisk identitet: Dersom motivet for vår politiske identitet skal være gjeld; hvem står vi i så fall i gjeld til? Til dem som har gitt sitt blod og sin svette for frihet og velstand? I så fall vet man ikke om man står i gjeld til familien, nasjonen, Europa, menneskeheten eller en helt annen gruppe.

Den britiske historikeren Eric Hobsbawm antyder at nasjonalismen er i ferd med å bli en form for falsk bevissthet i marxistisk forstand, når han skriver, helt til slutt i sin

bok om europeisk nasjonalisme, at Minervas ugle flyr ved solnedgang. Med dette Hegel-sitatet mener Hobsbawm at vår tids store interesse for nasjonalisme er et tegn på at den er i ferd med å miste grepet: Først da blir det mulig å se den tydelig utenfra.

De akademiske og snusfornuftige argumentene mot nasjonalismen tør være velkjente: Minoritetene blir diskriminert eller utelukket, kulturen har ingen klare grenser, nasjonen er for stor til enkelte oppgaver og for liten til andre, og så videre. Slike argumenter kan nok ha en viss appell, men de rører ikke ved nasjonalismens ideologiske fundament, som består i at den tilbyr trygghet og karrieremuligheter, samtidig som den holder oppe en politisk maktstruktur. Imidlertid er det ikke utenkelig at ganske store befolkningsgrupper, selv i kraftpatriotiske land som Norge, etter hvert får følelsen av at nasjonalismen har lite å tilby; at deres nasjonsmedlemskap i grunnen ikke innfrir deres håp og drømmer. Nasjonalismen er jo en lære om vertikal solidaritet -- fellesskap mellom høy og lav -- og om solidaritet mellom by og land, samtidig som den forsikrer innbyggerne i et land om at regjeringen er av og for folket. Hvor mange nordmenn vil med hånden på hjertet si at dette er situasjonen i dag? Politisk og økonomisk holdes landet i en skruestikke av internasjonale megaprosesser som ingen helt forstår seg på; klassemessig og kulturelt vokser avstanden mellom ulike grupper i samfunnet; det foregår en oppsplitting og fragmentering på mange plan som gjør det vanskeligere og vanskeligere å holde fast ved fiksjonen om det integrerte, homogene Norge.

Ideen om en norsk nasjon ble født i samme øyeblikk som noen innflytelsesrike mennesker bestemte seg for at (a) området inneholdt en *distinkt kultur*, (b) området burde ha politisk uavhengighet. Ingen av disse antagelsene var selvinnlysende sanne på denne tiden. I de tidlige fasene av norsk nasjonalisme på midten av nittenhundretallet, måtte norske nasjonalister konkurrere med skandinavister, som betraktet Skandinavia (eller i det minste Norge og Danmark) som en nasjon. Johan Sebastian Welhaven gikk inn for et slikt syn, med den følge at han er gått inn i evigheten som en av de største skurkene i norsk kulturhistorie. (Man kan bare gjette på hvordan det ville ha gått med Henrik Wergelands ettermæle dersom skandinavistene hadde vunnet den ideologiske kampen.) Østerud har i denne sammenheng beskrevet konflikten mellom norsk-nasjonalister og skandinavister i

forrige århundre, og konkluderer med at "nasjonalismens almene mytologi kunne, under andre omstendigheter, ha funnet en like *naturlig* kandidat i en norsk landsdel, eller i Skandinavia som et hele." Historisk og kulturelt sett kunne det være like meget som talte for, la oss si, en vestlandsk eller en all-skandinavisk nasjonalisme, som for en norsk. Østerud har også argumentert for at østlendingene, ved unionsoppløsningen i 1905, hadde mer felles kultur med svenskene enn med vestlendingene. Hvordan forholder det seg i dag?

Den sammensmeltingen av en kulturell identitet med en stat som nasjonalismen går inn for, er heller ikke naturlig og uomgjengelig. Før den franske revolusjon i 1789 var det neppe en eneste stat som kunne omtales som nasjonalstat: De var fler-etniske stater alle som én. Ved hoffet i Konstantinopel, hovedstaden i det Osmanske rike, for å nevne et eksempel, ble det talt tre språk -- arabisk, tyrkisk og farsi. Ved hoffet i København ble tysk, fransk og dansk brukt. Og de herskende klasser i det gamle Europa var på ingen måte nasjonalsinnede. De var i høy grad kosmopolitiske; de reiste på kryss og tvers over kontinentet og giftet seg med utlendinger i stor stil. Skulle noen kommet og fortalt dem at de hadde samme kultur som bøndene og kammertjenerne som arbeidet for dem, ville de naturligvis ha blitt dypt fornærmet.

Det at nasjonen er forestilt, betyr ikke at den er mer "falsk" eller "kunstig" enn andre fellesskap. Vel er den konstruert -- men man kan ikke lage en nasjon av hva som helst. Det ville muligens ha gått an å overbevise nordmenn om at de er skandinaver, eller til nød europeere; men det ville neppe la seg gjøre å overbevise dem om at de er kinesere.

Felles nasjonalitet trenger ikke å være sterkt relatert til "objektive kulturelle trekk", selv om nasjonalistisk ideologi gjerne gir et slikt inntrykk. Så selv om det kanskje kunne argumenteres for at folk fra det sydøstlige Norge kulturelt sett har mer felles med folk fra det sydvestlige Sverige enn de har med folk fra det nordvestlige Norge, får en slik kulturell likhet små praktiske konsekvenser så lenge folk fra Østlandet og Vestlandet insisterer på at de tilhører samme nasjon og utelukker svenskene fra den.

Nasjonen er, som nevnt, et historisk og kulturelt faktum: Den er ikke naturlig. Nasjonalismen er også et moderne fenomen, noe som har vært dårlig forstått inntil ganske nylig. Ettersom nasjonalister er ivrige etter å presentere sin nasjon som eldgammel, og ettersom de trekker veksler på tradisjonalistisk symbolikk (som folkedrakter og myter om gamle kriger), er mange blitt ledet til å tro at nasjonene selv -- som den norske -- rent faktisk er eldgamle. Faktisk kan bruken av gamle symboler (noen av dem fra vikingtiden) i norsk nasjonalisme virke ganske forvirrende, siden den synes å antyde at den norske nasjon kan spores tilbake til vikingtiden. Det er derfor nødvendig å minne om at disse symbolene hadde en ganske annen mening i sin opprinnelige kontekst, før det kreative tankespranget som bygget en bestemt type bro mellom en bestemt, rekonstruert fortid og nåtiden. I hine hårde ble ikke en springar oppfattet som et uttrykk for nasjonal identitet, men som en importert weekendsysse eller en del av et bryllupsrituale. Det er bare i ettertid at springaren er blitt en legemliggjørelse av nasjonalitet.

Det er ikke tilfeldig hvilke nasjonale symboler som fungerer som representasjoner av "hele folket". Generelt, står det å lese i antropologiske analyser av ritualer, må rituelle symboler være *mangetydige* -- slik at de kan gi medlemmer av en mangslungen befolkning følelsen av at de er like. Når en nordmann ser på flagget, kan han få assosiasjoner til frigjøringen etter krigen, kampen mot danskene og embetsmannsveldet, kristendommen (det inneholder som kjent et kors), kongen, Arbeiderpartiet, syttende mai, bjerkeløv, St. Hans-aften, Grunnloven ... tolkningsmulighetene er legio, og bare derfor er det mulig for mennesker som i grunnen er veldig ulike å tenke på seg selv som like. Følgelig er det faktisk en fordel om de nasjonale symbolene befinner seg så langt borte fra dagliglivet som overhodet mulig, og de bør heller ikke inneholde en altfor presis mening. Idrettsstjerner av typen Vegard Ulvang fungerer ypperlig som nasjonale symboler nettopp fordi de er ukontroversielle -- de representerer verken et politisk syn, en livsstil eller noe annet mer spesifikt enn at de løper fryktelig fort på ski. Ingemar Stenmark har forøvrig en lignende rolle i svensk nasjonal identitet, og det er blitt bemerket at "hele Sverige" stoppet opp i tyve minutter når han kjørte slalåmrenn. Björn Borg kunne aldri få den samme rollen. Som tennisspiller, oppkomling og skatteflyktning representerte han bare én del av den svenske befolkningen.

Det er som regel på skolen at man lærer troskap og lojalitet til nasjonen. Fag som morsmål og historie er særlig viktige her, og i de fleste land lærer elevene mye mer om sin nasjonale litteratur og nasjonale historie enn om utenlandske begivenheter. Dermed blir de knyttet til sin egen nasjon og ikke til nabolandet. Sportsinteresserte nordmenn flest vet at Norges fotballandslag tok bronse i OL i 1936, men det er ikke mange nordmenn som vet at Sverige var verdens ledende idrettsnasjon i 1948 -- til gjengjeld vet ethvert svensk barn dette. Tilsvarende finnes det knapt en eneste svenske som har hørt om Henrik Wergeland, og hvor mange nordmenn vet hvorfor Pieter Stuyvesant er en nederlandsk nasjonalhelt?

De fleste nasjonalister er langt mer opptatt av sin egen nasjons fortreffelighet enn andres, og dette er en av grunnene til at de kan være så vanskelige å ha med å gjøre. Den nasjonalistiske mangelen på empati -- innlevelse i andres situasjon -- medfører blant annet at de støtt risikerer å gå i baret. Som den norske nordmannen i Edinburgh gjorde; han la ut om hvor hyggelig det var *her i England*. Det kan virke som om et flertall av nordmenn er ute av stand til å skille på en meningsfylt måte mellom England og Storbritannia, og følgelig må de også være fullkomment uvitende om at vel er Skottland mye rart, men fremfor alt er Skottland *det motsatte av England* omtrent på samme måte som Norge er det motsatte av Danmark og Sverige.

Historieundervisning og historieskrivning har vært mer nasjonalt orientert i Norge enn i mange andre land. Historikerne har lenge sett det som sin oppgave å bidra til nasjonsbygging ved å beskrive Norges fortid fra et nasjonalistisk synspunkt. For eksempel er det skrevet langt mer om norsk motstand under krigen enn om samarbeidet mellom nordmenn og tyskere i samme periode. 1814 og 1905, to store nasjonale årstall, er blitt viet umåtelig stor oppmerksomhet, men man har på langt nær vært like opptatt av kontakten mellom Norge og resten av Europa, eller for den saks skyld den påvirkning Europa har øvet på utviklingen av det vi i dag regner som særnorsk.

Om vi kaster et kritisk blikk på det nasjonalistiske prosjektets historiske kilder, er det lett å se at de er flertydige. For eksempel kan den nordiske regionens historie like lett

brukes til å begrunne en skandinavisk identitet som en norsk, for hvert enkelt lands historie er sammenvevet med de andre skandinaviske landenes historie. På et lavere nivå kan det også være at folk fra Sunnmøre føler at de har lite felles med folk fra Oslo. Historien er med andre ord et produkt av nåtiden og ikke av fortiden. Samtidens syn på for eksempel en vikinghøvding er ganske forskjellig fra det gjengse synet på femtenhundretallet. Nasjonen, betraktet som et fellesskap av borgere som anser seg som kulturelt like, er altså avhengig av ideologisk legitimering for å kunne eksistere. Og ettersom nasjoner er historiske produkter, kan definisjonen av nasjonaliteten meget vel forandre seg.

En slik forandring har allerede i noen grad funnet sted i Norge. Nettopp slik det moderne kan sies å inneholde sin egen kritikk, slik har også den ha-stemte norske nasjonalismen skapt sin egen negasjon hos individer og grupper som er av den oppfatning at nå får det virkelig være nok. Yngvar Ustvedt, som i sin tid laget det utskjelte, satiriske radioprogrammet "Og fjellene selv ropte høyt hurra", viste en rekke symptomer på langt fremskreden antipatriotisme da han på ramme alvor gjorde narr av nasjonalhelligdommene. Andre driver sin motstand i det skjulte og brenner flagget i lukket selskap, syngende "Internasjonalen", "The Times They Are A-Changing" eller en annen passende protesthymne. Atter andre bruker enhver anledning til å dekonstruere, kritisere, raljere over og på andre måter påvise at den norske nasjonale identitet er en bløff. Noen av dem er endog historikere og tilhører altså en profesjon som så til de grader er tuftet på norskhetens grunn at det nesten ikke finnes norske historikere som beskjeftiger seg med utenlandske historier, altså historier som angår mer enn en snau promille av verdens befolkning.

3. Typisk norsk: Forskningens forslag

Hvem er vi, altså nordmennene? Merk spørsmålsstillingen. Det tas ganske for gitt at det er meningsfylt å stille et slikt spørsmål; med andre ord forventes det at nordmenn generelt har noe felles med hverandre som de ikke har felles med utlendinger, at det finnes noe "typisk norsk"; et annet sted enn i hodene, historiebøkene og heltekvadene våre. Det kan godt være at så er tilfellet, men ett er iallfall helt sikkert: Det nordmenn eventuelt måtte ha felles, er definitivt ikke de samme symbolene og tradisjonene som fremstilles som urnorske og typiske i den romantiske nasjonalismen. Såpass vet vi etter et drøyt tiårs intensiv forskningsinnsats på området.

I Sør- og Mellom-Amerika er det etter hvert blitt vanlig å skille mellom *indígenas* og *indigenistas*. *Indígenas* betyr urbefolkning eller indianere; *indigenistas* er folk som mer eller mindre har gjort det til en levevei å gå inn for indianernes sak, som ustanselig snakker om indianerkulturen og som forsøker å slå politisk mynt på den. Ganske mange *indigenistas* er ikke *indígenas*, men deres forsøk på å selge kommersialiserte kitsch-versjoner av indiansk kultur er likevel ofte svært vellykkede. Godtroende bistandsorganisasjoner går ofte rett på limpinnen når de treffer en sjarmerende gyllenbrun mann i poncho, som klager og bærer seg over at indianernes kultur er truet av de fæle myndighetene, og tro om ikke dere hadde noen slanter...

Hva med indianerne selv? De får sjelden noe igjen for innsatsen. Om man spør dem, er det ellers langt fra usannsynlig at de heller vil ha strøm og innlagt vann enn støtte til å opprettholde 'sin kultur'.

Om vi skal forsøke å finne ut hvem nordmennene er, er det derfor nødvendig først å rense hodet for den nasjonalromantiske kitschen, som bare er egnet til å forvirre. Dette har endel skribenter og forskere gjort, og jeg tenker ikke *bare* på forfattere som Dag Solstad, som i bok etter bok beskriver det gråeste og mest avmaktsskapende samfunnet man kan tenke seg, på så innstendige og overbevisende måter at man blir forbauset over at trærne fremdeles er grønne når man begir seg utendørs etter å ha

lest Solstad, som begynner sin hittil siste bok med å konstatere følgende: 'Det norske livet blir tristere og tristere. Folk sitter i de dystre hulene sine, foran TV-apparatet, med sine videofilmer. Skal de ut beveger de seg innkapsla i bilene sine, fra en hule til en annen. (...) Det norske livet passer for nøysomme naturer, uten store krav til livsutfoldelse, til vennlighet, omgang med mennesker, munterhet, litt festivitas.^a

La oss høre hva ekspertene mener i sakens anledning, og la oss for en gangs skyld gi ordet til utlendingene først.

Et forbløffende antall utlendinger har besøkt Norge, landets beskjedne befolkning og avsides beliggenhet tatt i betraktning. Ikke slik å forstå at de alle elsker landet. Jean-Paul Sartre, som tok Hurtigruta med sine foreldre på tredvetallet, kunne ikke fordra dette landet med sine små, mørke, lukkede byer. Evelyn Waugh hatet Norge, som han oppfattet som et konformistisk og småborgerlig sted blottet for sjarm og dannelse. Friedrich Engels skal derimot ha trivdes ganske godt her, og Monty Python har faktisk bæret landet med en rekke, riktignok korte, sketsjer og små vitser. Hvem husker ikke for eksempel sketsjen hvor mannen forsøker å bytte inn en papegøye han har kjøpt fordi den viser seg å være død, hvorpå ekspeditøren insisterer på at den er en 'Norwegian blue'^a hvis letargiske oppførsel skyldes dyp melankoli og lengsel etter fjordene? Eller for den saks skyld 'The Trondheim Hammer Dance'^a, som stort sett går ut på at trønderkvinnene banker stokker i hodet på mennene mens de marsjerer taktfast omkring?

Det skulle ellers knapt være noen hemmelighet at de fleste av Monty Pythons allusjoner til Norge og det norske dreier seg om *fisk*. Generelt, har det gang på gang vist seg, finner britene det ufattelig festlig at nordmenns tilværelse i så stor utstrekning sirkler omkring fisk, fiske og beslektede problemstillinger. Da en norsk journalist spurte John Cleese hva filmen *The Meaning of Life* handlet om, svarte han at jo, den var litt filosofisk og sånn, men den inneholdt også 'massevis av fisk'^a.

Engelskmenn har fortalt Norges-vitser i mange, mange år, og hadde det ikke vært for at vi har britene å takke for at Norge ble et slags industriland til slutt, ville det nok ha falt mange vanskelig å tilgi dem. Berømt er jo den britiske industriherren som besøkte landet i det nittende århundre, og som slo fast at vel hadde nordmennene sine gode sider, men de egnest seg ikke som arbeidere. De drakk nemlig som svamper og ynglet som kaniner, så britiske kapitalister gjorde nok klokest i å legge sine investeringer til tryggere og mer velorganiserte områder som India. Briter har også i ramme alvor beskrevet nordmenn som ´de rene zoofytter^a som mangler selv det mest elementære tegn på vidd og humor.

Rent bortsett fra at de etter mye om og men satte industrialiseringen i gang her, har britene også det fortrinn fremfor de fleste andre folkeslag at opptil flere av dem vet omtrent hvor Norge befinner seg. I den klassiske Donaldserien ´The Lemming With The Locket^a fra siste del av femtitallet, røper nordamerikaneren Carl Barks at også han, til tross for at han lever i Burbank, California, har hørt om Norge. I denne fortellingen reiser Skrue, Donald og guttene nemlig til Vestlandet på jakt etter et lemen som har stukket av med koden til Skrues pengebinge. Det Norge de ankommer, fortjener riktignok en aldri så liten kommentar. Her sprader nemlig et større antall lysluggede og blåøyde mennesker (langskaller?) omkring langs fjordene i bunad og vadmél, mens de godmodig traller på gamle stev. Lite tyder på at traktoren, bilen og vestlige klær er kjent i dette landet. En typisk lesereaksjon fra norsk hold kan være at du verden, jammen er Vestlandet noe for seg selv. En annen reaksjon kan være at *National Geographic*, som var Barks' etnografiske kilde, her må ha overgått seg selv i å romantisere og folklorisere et sakesløst og uskyldig utland. Men selv om begge disse forklaringene kan ha noe for seg, er kanskje den mest relevante slutningen at dette landet ikke er som det engang var, det vil si en gang på femtitallet. Vestlandet har i mellomtiden etter beste evne metamorfosert seg til et McNoreg fullt av shopping malls og fettstuer (også kjent som ´gatekjøkken^a). Det eneste som er igjen noenlunde intakt fra Barks' Norge, er i grunnen lemenvandringene og fjordene. Foruten et og annet utstoppet stabbur.

Selv i fjerne strøk hører man av og til om Norge, men slett ikke så ofte som patriotene av og til hevder når de sier at den og den er mer berømt i utlandet enn i Norge. Vis

meg én nordmann som er mer berømt i et hvilket som helst utland enn i Norge, og jeg river i en dobbel akevitt. Det hevdes riktignok med en viss sannferdighet at mange sydamerikanere har hørt om Thor Heyerdahl og at endel filminteresserte newyorkere kjenner til den berømte *Swedish actress* Liv Ullmann. Enda flere har hørt om *svenska synden*, og ettersom Skandinavia totalt sett er et mer utbredt begrep enn Norge, smitter denne kunnskapen noe over på oss. Under mine opphold på sydhavsøya Mauritius har jeg således stadig mottatt hint om at skandinaviske kvinner skal være så lette å fikse; noen tusen unge mauritiere har nemlig sett filmen *Six Suèdoises en Grèce* (´Seks svenske piker i Hellas^a), en mykpornografisk film om en Interrailtur. Stadig flere utlendinger har i våre dager også hørt om nordmenneses barbariske og hjerteløse hvalfangst, og tro det eller ei, i løpet av seks måneder på en annen sydhavsøy, nemlig Trinidad, traff jeg en samfunnsviter som kjente til fru Brundtland og ideologien om bærekraftig utvikling, og en skredder som hadde sydd dresser for norske sjøfolk i hine hårde, da norske sjøfolk ennå fantes. ´Jeg kan til og med et norsk ord,^a sa han ivrig. ´*Buux. Buux.* It means trousers, right?^a For de fleste trinidadere var jeg naturligvis bare en *crazy honky*, ifølge den samme logikken som aktiviseres når endel nordmenn omtaler svarte mennesker som ´negre^a, hva enten de kommer fra St. Lucia eller Nigeria.

Under et opphold på Mauritius registrerte jeg hele tre avisnyheter om Norge i løpet av like mange måneder. Alle var plassert under rubrikker av typen ´Vår pussige verden^a. Den første handlet om en dame som hadde bygget et stillas midt i hovedstaden (på Karl Johan?) hvor det stod med gigantbokstaver at hun var høyt kvalifisert arbeidskraft og søkte jobb. Øverst på det fire meter høye stillaset tronet damen selv, og telegrambyråets korrespondent tilføyde skjelmsk at hun vel nå stod øverst på listen og vel så det. Nyhet nummer to var en liten notis i en ukeavis, som kunne melde at en mann utenfor Oslo i Norge hadde hatt tusenvis av rotter i huset sitt, som han så hadde flyttet fra uten å melde fra om rottene. De lokale myndighetene skulle visst ha hatt et skikkelig strev ikke bare med å få tatt innersvingen på rottene, men også med å finne ut hva mannen egentlig skulle med rottene. Den siste nyheten, plassert i kuriosa-spalten i en av landets beste aviser, gikk ut på at nordmennene nå hadde funnet ut at EF representerte Dyret i Åpenbaringen; kilden var noen kristelige vestlendinger som hadde fremmet synet offentlig i den

lokale EF-debatten. Denne Reuter-korrespondenten hadde åpenbart ikke brydd seg med å spørre et representativt utvalg nordmenn om de var enige. (I parentes bemerket: Er det noen som lurere på hvorfor nordmenn flest anser arabere flest for å være frådende islamske fundamentalister, gitt at oppgaven med å fortelle oss hvordan verden ser ut er overlatt til medier av denne typen?)

La oss først som sist se det i øynene: Norge er et lite land, og det er slett ikke sikkert at utlendinger flest er spesielt opptatt av det -- Lillehammer-OL eller ikke Lillehammer-OL. De fleste utlendinger har aldri hørt om Norge, men det kan kanskje være en trøst at en god del av dem ikke har hørt om Sverige heller. Og av dem som har hørt om Norge, iallfall blant europeere, er det bare våre nordiske naboer og britene som vil være ved at vi er *vennlige*, mens *ingen* vil beskrive oss som *glade*! Dette går iallfall frem av en europeisk meningsmåling som nylig ble publisert; vi får bare krysse fingrene og håpe at noe var alvorlig galt med metodikken.

Våre naboer vet i det minste at Norge ikke er hovedstaden i Sverige, og selv om de er mest opptatt av å mobbe hverandre, har både dansker og svensker sitt å melde om sin skandinaviske lillebror. Svenskenes stereotyper minner ellers ikke så lite om britenes. En typisk norskevits går som følger: 'Spørsmål: Hva heter filmen *Jaws* på norsk? Svar: Kjempetorsken^a.

Når det gjelder danskenes stereotyper om nordmenn, rent bortsett fra at dansker generelt er ute av i stand til å skille mellom svensk og norsk språk, kan det være interessant å merke seg at i en nylig utkommet bok om dansk identitet, refererer forfatteren en undersøkelse om hvordan danske syvendeklassinger betrakter sine naboer. Svenskene er, ifølge skolebarna, 'formelle, humorforladte og autoritetstro^a, mens finnene 'kører vilt i bil og drikker meget^a. Nordmennene, derimot, 'er meget nationalistiske og lidt bondske. Men ellers er de okay.^a Ha ha, det var sgu' søtt, eller hva? Av barn og fulle folk osv.

Noe mindre søt er kanskje Richard Hills internasjonale mega-bestseller *We Europeans*, hvor Norge omtales som 'en øy av dyd i et nordisk hav av lettsindighet^a. Mannen burde sannelig ha tatt seg en tur på Karl Johan klokken halv tre natt til søndag, eller ha konsultert sex-sidene i den radikale dagsavisen *Dagbladet*, som i flere år var tettpakkede med telesexannonser med forlokkende tekster av typen 'Ta meg hardt nå!^a, 'Sexgale "Nymfe-Anna" fra Frogner har barbert seg for deg!^a osv. osv. *ad nauseam*, og hvor de såkalte massasjainstituttene også lenge hadde sin faste plass, om enn på en noe mer diskret måte, med rubrikkannonser som blant annet forsikrer det norske folk om at 'Serviceinnstilt betjening tilbyr flere typer massasje^a. Det var ikke det norske folks iboende puritanisme som fikk *Dagbladet* til å fjerne de lukrative sex-annonsene, som nå lever videre i mer sjuskete publikasjoner; det var de ansattes krav som til slutt ble innfridd.

En øy av dyd? Pøh! Hill er også åpenbart dårlig informert om de iherdige forsøkene på å avskaffe Vinmonopolet, og skriver at en 'meningsmåling blant 1000 nordmenn i 1991 konkluderte med at 80% er enige i påstanden om at nordmenn er skeptiske til nye ideer, og 70% mener at frykten for å dumme seg ut er et nasjonalt problem^a. Mannen tillater seg endog å undre seg over den norske aggressiviteten i den internasjonale julenissestriden, hvor det hårdnakket hevdes fra norsk hold at julenissen er fra 'byen Drøbak^a, for i alle land utenfor Norge er det velkjent at julenissen ble født i Rovaniemi i 1602. Påstår den frekke briten, som lite har forstått om hva som virkelig betyr noe når man forsøker å tilkjempe seg en plass på verdenskartet.

Og mens vi først er i gang: Noen dager etter at det var blitt allment kjent at miljøvernminister Thorbjørn Berntsen hadde fornærmet sin britiske kollega med et saftig norsk kraftuttrykk, tok den britiske avisen *The Sun* til motmæle ved å trykke '20 ting du aldri vil trenge å vite om Norge^a. Blant avisens funn var opplysningen om at norskinger flest legger seg før ti om kvelden, at 80% av befolkningen innrømmer at de hater alle som finner på noe nytt (dette må skrive seg fra samme meningsmåling som Hill refererer noe mer nøkternt), at en halvliter koster fire pund og at favorittdrinken følgelig er melk, samt at Melodi Grand Prix, som Norge har vunnet én gang, er det mest populære TV-programmet. Ellers bringer avisen blant annet en

beskrivelse av nasjonalretten, nemlig fårrikål (kål, fårekjøtt, salt og pepper som først skal koke i tre timer og deretter stå og godgjøre seg i et par dager), og av 'Norge Rundt^a.

Dette får klare seg i denne omgang. La oss heretter få slippe disse lettvinde og frivole utenlandske fordommene om oss selv, og holde oss til utlendinger som *tar oss på alvor*, om vi kan finne noen. Kanskje i Tyskland? Tyskere er jo alvorlige og seriøse mennesker, ikke helt ulike oss selv, eller hva?

Et av de mest omdebatterte utenlandske skriftstykker om Norge må i alle fall være essayet *Norsk utakt* (den tyske tittelen *Norwegische Anachronismen* ble åpenbart for sterk for den norske forleggeren), som utkom på midten av åttitallet. Her tegner Hans Magnus Enzensberger et svakt ironisk, men alt i alt vennlig bilde av det han oppfatter som det særnorske. Enzensbergers Norge er et paradoksalt samfunn, som fremdeles i mangt og meget er et tradisjonelt bygdesamfunn helt i utkanten av Europa, men som samtidig er et av verdens mest moderne og avanserte samfunn innen blant annet statsforvaltning og utvikling av visse former for høyteknologi. Enzensbergers diagnose blir sammenfattet slik: 'Norge er i dag Europas største folkemuseum, men på samme tid et kjempemessig framtidslaboratorium.^a Boken vakte oppmerksomhet da den kom, og er fremdeles et referansepunkt når norsk identitet diskuteres. Mange følte seg karikert av tyskeren; mange følte at han overforenklet, men mange kunne også med letthet kjenne seg igjen iallfall i noen av Enzensbergers beskrivelser. Nordmenn flest er lykkelig uvitende om Enzensbergers dramatik, poesi og samfunnskritikk, men at han i likhet med skøyteløperne Ard Schenck og Kees Verkerk kan omtales som *norgesvenn* -- den største hedersbetegnelse som kan bli noen utlending til del -- har ganske mange fått med seg. Enzensberger likte jo ikke Sverige, som han skrev en artikkelserie om noen år tidligere, der han beskrev nabolandet som et kaldt og maskinmessig samfunn hvis innbyggere med demokratiske midler hadde innsatt et autoritært regime som de adlød uten å mukke. Kulturanalytikeren Odd Børretzen er inne på samme tanke når han skriver: 'Svensken adlyder alle lovene, nye eller gamle, punktum. Nordmannen adlyder også lovene, *men han protesterer og skriver leserbrev i avisene*^a. Enkelte norskinger vil faktisk gå så langt som til å sammenligne svensker med hunder: De er

alltid lydige og optimistiske, som regel helt uten grunn. Når Staten ber en svenske om å gjøre noe, hevdes det, så *gjør han det!* Nordmennene er nok også lydige, men ikke i samme grad som svenskene. Og det viktigste er, som kjent, å slå svenskene.

Men stort sett er de vel norgesvenner, utlendingene? Jeg er redd svaret er både-og. I den grad de har hørt om det, synes de i det minste at Norge er eksotisk. En slik karakteristikk gjelder trolig også for utlendinger som har tilbrakt en smule tid her. Argentineren Eduardo Archetti tilstod en gang i et fjernsynsprogram at 'for meg er skigåing en form for tortur^a. Ved en annen anledning sammenlignet han argentinsk og norsk kultur ved å forklare at 'i Argentina ber vi hverandre på biff og en god vin. I Norge er det i stedet skitur og blåbærsuppe^a -- men det ryktes at professor Archetti er i ferd med å modifisere sitt syn på skigåing etter å ha ligget værfast drøyt tyve år i snølandet.

Polsk-norske Nina Witoszek bekrefter Archettis syn i sine studier av nordmennenes forhold til naturen, og betoner den norske oppfatningen, som ikke minst er typisk for norsk filosofi, om at naturen i grunnen er bedre enn kulturen. For egen regning vil jeg å tilføye at det tør være et norsk særtrekk at man først må være fjellklatrer for å kunne bli filosof her i landet, og at vår tids ledende norske filosof tilbringer store deler av året i en fem kvadratmeter stor hytte på snaufjellet, hvor han fører meditative samtaler med steinene i røysa utenfor. Noe for en Sartre eller en Voltaire?

En annen utenlandsk samfunnsviter, malayisk-norske Long Litt Woon, har i stor detalj beskrevet hvordan hun etter mange år i Norge omsider lærte å *gå på tur*, noe som ikke er en opplagt ferdighet for en dame som er oppvokst i Kuala Lumpur. Hvor mange pakistanere møter man egentlig i Marka en gjennomsnittlig søndag formiddag, og hvor mange vietnamesiske og iranske flyktninger er å treffe med full oppakning i Jotunheimen i påskeferien? Er de unormale eller bare unorske? Da noen busslaster bosniske flyktninger ble plassert i et gammelt, ombygget asyl i Luster i Sogn våren 1993, begynte de snart å føle seg rastløse. Stedet var stille og isolert, og passet dårlig som rekreasjonssted for folk som var vant til å ha andre mennesker rundt seg og som dessuten -- en liten, men ikke helt uvesentlig detalj -- hadde ekkoet

fra skrik og granatekspløsjoner liggende på trommehinnen. Da de klaget, svarte departementets politiske rådgiver at han ikke kunne forstå at bosnierne var misfornøyde. De var jo blitt plassert på et av Norges mest naturskjønne steder!

Ytterligere en utlending, nordamerikanske Anne Cohen Kiel, har ellers fortalt hvordan hun etter mye strev lærte å tilpasse seg *Den store norske stillheten*. Kort etter sin ankomst stod hun på trikkeholdeplassen ved Kringsjø studentby, på vei til universitetet i Oslo. På samme holdeplass stod en eldre dame. 'Hei!^a sa Annie. Damen krøp sammen og lot som om hun ikke hørte. 'Er det ikke pent vær i dag?^a spurte Annie og smilte til damen, som gjorde et forgjeves forsøk på å synke i jorden. Annie regnet med at damen var gal eller syk, men etter noen års tilværelse i dette landet gikk det opp for henne at hun her hadde vært utsatt for en helt normal type oppførsel. Det er jo en grunntanke i dette landet at mennesker i utgangspunktet er onde eller iallfall i prinsippet ubehagelige å ha med å gjøre, og at det derfor gjelder å spre dem over et størst mulig område. Norske postkort, som sjelden eller aldri viser frem et eneste norsk menneske, tyder på at hypotesen kan ha noe for seg.

Den tsjekkisk-norske forfatteren Michael Konupek har vært interessert i et annet aspekt ved det norske, nemlig motsetningen mellom liv og lære. Både utlendinger og nordmenn får jo alltid høre at nordmenn er formelle og millimeterrettferdige inntil det vanvittige -- at det neppe finnes korrupsjon her, og om det likevel forekommer, vil det umiddelbart bli oppklart slik at de skyldige kan få sin rettmessige straff. I et avisintervju i 1992 forklarte Konupek at han i sin uendelige naivitet lenge hadde trodd på denne versjonen, men så oppdaget han at om man tilfeldigvis dumper inn i et styrelokale i Norge, viser det seg at alle de tilstedeværende har gått i samme klasse på Drammen gymnas.

Så langt utlendingenes ondskapsfulle og misvisende raljeringer over vårt land og dets folk. I tillegg finnes gudskjelov også en rekke ikke-utlendinger, altså norskinger, som har forsøkt å beskrive det særnorske. Enkelte, som historikeren Kåre Lunden, har gått inn for det syn at det særnorske kan sammenfattes i Bjørnsons ord 'Hus og hytte, men ingen borge^a, og at vi derfor bør holde oss utenfor EF. Andre slutter seg til

en slik karakteristikk -- om ikke nødvendigvis til den politiske konklusjonen. Det gjelder blant annet sosialantropologen Hans Christian Sørhaug, som hevder at *bygda* er det norske ur-totemet, altså det store, altoverskyggende symbolet på kongeriket. Beboerne er festet til bygda gjennom *røtter*, og den er 'preget av sosial nærhet og stabilitet, sammenvevde sosiale nettverk og en grunnleggende idé om likhet^a. Hele Norge fremstår symbolsk som en bygd, hevder han, og insinuerer dessuten at denne bygdemetaforen gjør oss sære og lite imøtekommende overfor verden utenfor. Likhetsideologien og det tette fellesskapet i bygda medfører nemlig 'at bygda får klare sosiale grenser, og de(t) som er utenfor bygdas grenser, finnes på en måte ikke^a. Koblet sammen med en 'trø meg ikkje for nære^a-holdning kan denne tenkemåten fremstå, som i Marianne Gullestads arbeider, som *egalitær individualisme*: folk er seg selv nok, men de skal være prikk like allikevel. Helt uvesentlig er det kanskje ikke i denne sammenheng at ordet *likere* er synonymt med 'bedre^a på enkelte norske dialekter.

I norsk politisk diskurs har 'likhet^a en vakker klang og kan sammenlignes med begreper som 'rasjonalitet^a hos en spillteoretiker eller 'renhet^a hos en troende brahmin. Kanskje var det derfor Sigurd Hoel hevdet at høyrefolk i dypet av sitt sinn skammet seg over at de var høyrefolk, ettersom det blir oppfattet som unorsk å være tilhenger av klasseforskjeller.

En annen antropolog, Tord Larsen, gir til kjenne en analyse av det særnorske som passer godt sammen med Sørhaugs overveielser. Det er masser av bygderomantikk i dette landet, bemerker begge to, men knapt noe byromantikk. 'Du kan få meg ut av Valdres, men du får aldri Valdres ut av meg,^a hevder Skiens-gutten Larsen som eksemplifisering. 'Folkeminnevitenskapen har inntil nylig neglisjert bylivet ut fra antakelser om at det ikke har tradisjon, og at hvis det har, så er den i hvert fall ikke bevaringsverdig. Den er ikke gammel og "ekte" nok,^a skriver Sørhaug. Larsen beskriver på sin side hvilken strategi nordmenn følger når de motstrebende bryter opp og flytter til byen: 'Nordmannen foretar en myklanding i denne moderne metropolitiske verden ved å gjøre som bonden i byen. Og hva gjør han? Han tar inn på Kaffistova. Der avviser han byens livsform, som er en meny à la carte, og spør etter den ferdig sammensatte dagens rett.^a

Et beslektet poeng hos Larsen er det han kaller de norske *pakkeløsningene*. Er du en sånn en, må du også være en sånn en, ikke sant. Går du i Sigrun Berg-skjerf, må du også være mot atomvåpen (husk at dette ble skrevet tidlig på åttitallet). Er du mot apartheid, må du også være for PLO. Er du mot privatbilismen, må du også være mot utbygging av Altavassdraget og helst for biologisk dyrkede grønnsaker. Og så videre. Alle mennesker, hevder Larsen, må kunne innordnes under en norsk 'hovedvirkelighet'^a som henger sammen på en logisk konsistent måte.

Det er med andre ord ikke lett å ha tilhørighet til en storby i Norge, hevder de to antropologene. Storbyen er altfor kaotisk, for full av forskjellige typer mennesker og for vanskelig å tilpasse den norske likhetsideologien. Det sier seg selv at det går dårlig med forsøk på pluralisme i et slikt samfunn, fullt som det tilsynelatende er av misjonærer og mennesker som ikke tåler inkonsistens og uenighet. I alle fall er det tryggest å spre folk mest mulig, for å unngå at hovedvirkeligheten klapper sammen ved at de ulike gruppene oppdager hvor forskjellige de faktisk er. I så fall ville de kanskje bli svimeslått av akutt fremmedfrykt.

En sammenligning av et veikart over Norge med et veikart over Frankrike tyder ellers på at desentraliseringstanken har lyktes ganske godt her. Ordet *Utkantnorge* har en nesten like sakral klang blant politikere som ordet *likhet*, og da oslopolitikeren Marit Nybakk i 1992 antydte at Oslo også var et distrikt med krav på arbeidsplasser, ble det et gruoppvekkende spetakkel i flere nasjonale massemedier. Innbyggerne i København betaler faktisk lavere skatt enn andre dansker på grunn av de høyere leveomkostningene i byen. Man kan bare tenke seg reaksjonene om noen skulle foreslå en lignende ordning i Oslo...

Både Larsens og Sørhaugs artikler ble trykt i en artikkelsamling redigert av Arne Martin Klausen i første halvdel av åttitallet, *Den norske væremåten*. I denne boken bruker en gruppe antropologer sine teorier og metoder, som vanligvis er forbeholdt studiet av 'eksotiske'^a samfunn, for å analysere det moderne norske samfunn. Bidragene spenner fra artikler om bunader, lokal 'stammetilhørighet'^a og landskappleik til analyser av den sosialdemokratiske ideologi og den norske

´sakligheten^a. Sistnevnte tema bringes på bane av Eduardo Archetti, som fremhever trangen til konsensus som karakteristisk for nordmenn flest, som ifølge Archetti ville foretrekke et dårlig kompromiss fremfor en skikkelig krangel. Var det noen som nevnte storflyplassaken, denne særnorske *unendliche Geschichte* hvor kompromissløsningen består i at de ulike løsningsforslagene byttes om med jevne mellomrom?

Archetti har også bemerket en nærmest sykkelig trang til *formell rettferdighet* blant nordmenn. Dette innebærer at man *gjør opp for seg* så fort som mulig for å unngå å havne i taknemlighetsgjeld. I andre samfunn risikerer man rett som det er at folk spanderer drinker, kaffekopper eller for den saks skyld et måltid mat, uten at det anses som god takt og tone å betale dem tilbake umiddelbart. I Norge, mener Archetti, sitter folk derimot klare med femmeren idet man kommer med kaffekoppen til dem. Slik unngår de å knytte for tette bånd til andre mennesker.

Dette perspektivet er lett å forene med Larsens og Sørhaugs analyser. Et av Larsens hovedpoenger går jo ut på at nordmenn mangler en selvbevisst bykultur, og at vi derfor har flyttet bygdas idealer til byen når vi er blitt urbanisert. Byens myldrende mangfold betraktes som suspekt og uredelig, og de overfladiske bekjentskapene man knytter i en storby, blir oppfattet som risikable. Derfor er det tryggest å gjøre opp for seg så fort man kan. Vi beskyldes med andre ord for å mangle den fleksibilitet, den toleranse, belevnet og vidsyn som er typisk for moderne bykulturer. ´Du kan få meg ut av Valdres, men du får aldri Valdres ut av meg.^a Denne holdningen, i den grad den fremdeles dominerer, får åpenbare konsekvenser for nordmenns evne til å tolerere og godta fremmede folk som lever på en annen måte enn de selv. Det er liten tvil om at Norge ble urbanisert meget sent sammenlignet med andre europeiske land. Det er ikke mange oslofolk som har fire besteforeldre fra Oslo, og mange -- kanskje et flertall -- av hovedstadens innbyggere ´kommer fra^a et annet sted. Selv hyperurbane mennesker som oslopolitikerne Hans Svelland og Albert Nordengen reiser ´hjem^a til jul, og ´hjem^a vil da si en eller annen bygd i det indre Østland. Da fjernsynsjournalisten Karin Westrheim ble intervjuet om sitt forhold til Oslo, ved avslutningen av en programserie hun hadde laget om byen, sa hun at det ved Oslo

hun satte størst pris på, var Nordmarka -- altså den delen av byen som ikke er by. Med slike venner ville Oslo ha klart seg utmerket uten fiender.

Det er nok riktig at utlendinger ofte klager over hvor vanskelig det er å knytte vennskap med nordmenn. Nordmennene, hevder de, virker mistenksomme, mutte og tause der de står og venter på Sinsentrikken, mentalt sett bare såvidt ute av fjøset. Det er også blitt påstått at de fleste nordmenn bare våger å henvende seg til fremmede når de er fulle (men da snakker de til gjengjeld engelsk).

‘ Hvis du ikke har vært her før, så har du ikke noe her å gjøre,^a er tittelen på en artikkel om norsk ideologi. Her forklarer Hans Christian Sørhaug og Jorun Solheim hvordan det kan ha seg at man bør ha vært et sted før man kommer dit for første gang. Ellers finner man nemlig ikke veien. Ifølge forfatterne gjelder dette minst like mye for byene som for landsbygda, og deres hovedeksempel er T-banen i Oslo, hvor ørsmå skilt angir hvilken stasjon man befinner seg på. ‘ Tar du T-banen til Veitvet, bør du ha gjort det før du gjør det første gang. Går du av på Linderud, er det din egen feil. I tillegg til å være dumt, er det dessuten ikke så rent lite moralsk suspekt. Det viser at du er en *fremmed*.^a Ifølge forfatterne har man flyttet bygda inn til byen, med de umåtelige praktiske problemene dette innebærer. For bylivet forutsetter at et større antall mennesker til enhver tid er fremmede for hverandre og for omgivelsene.

Et ganske sentralt aspekt ved bygdekulturen, som altså hevdes å være like fremtredende i byen som på bygda, er *Den store norske stillheten*, som er blitt analysert grundig av Marianne Gullestad i et essay hvor hun forsøker å forklare det norske begrepet ‘fred og ro^a for utlendinger. En innvandrer ble for noen år siden invitert på skitur av en norsk kollega. Han holdt seg like bak verten i sporet, og plapret i vei om felles anliggender. Vel fremme fortalte verten at han mange ganger hadde gått denne turen sammen med sin far. ‘ Men da pratet vi ikke.^a En svensk journalist som forsøkte å intervju Tarjei Vesaas, kunne bekrefte eksistensen av et slikt kulturtrekk og måtte vedgå at det var nesten umulig å få et eneste ord ut av forfatteren. Hans kone var heldigvis noe mer snakkesalig. Britene, disse skadefro byfantene, eller *byklæddene* som man visstnok sier i Østfold, har faktisk opprettet

begrepet 'Norwegian charisma'^a for å karakterisere mennesker med sjarm som en trestokk.

Et beslektet fenomen er naturligvis *puritanismen*, som ifølge flere forfattere stikker dypt til tross for den langt fremskredne avkristningen av landet. Den sies å få sitt uttrykk som moralisme og likhetstrang (Norge som en nasjon av fire og en halv million misjonærer), og som skepsis til nytelse for nytelsens egen del. Her finnes det intet *jenseits von Gut und Böse*, altså hinsides godt og ondt. Alt er enten moralsk forsvarlig eller moralsk forkastelig, og er det ingen av delene, er det dekadent og derfor moralsk forkastelig. I henhold til offisiell norsk ideologi skal man lide for deretter å kunne nyte. Først etter å ha fullført en tøff og dypt smertefull skitur i isnende kulde har man muligens lov til å ta seg en sigar og en enkel whisky. En nordmann som mangler interesse for friluftsliv, er ingen god nordmann ifølge rådende oppfatninger om hvordan nordmenn bør være. Hyttelivet anses for å være bylivet overlegent, blir det hevdet fra autoritativt hold, og helst bør hytta mangle strøm og innlagt vann.

Enkelhet og naturlighet er begreper som ofte er blitt brukt for å beskrive nordmenns forhold til bygd, natur og hytte. I utgangspunktet er det opplagt at nordmenn har lite å skryte av med hensyn til *grandeur*. Man trenger bare å sammenligne Slottet i Oslo med slottene i Stockholm og København for å se dette. Norsk mat, slik den presenteres av kjente nasjonale *cuisiniers* som Arne Brimi, skal være enkel og naturlig ifølge en slik oppfatning. Det kunstferdige og gjennomkultiverte er suspekt: Det bryter med likhetstanken, puritanismen og tradisjonen.

Nisselua er et symbol som sammenfatter mye av den hjemlige debatten om norsk særpreg, og som også antyder at den nasjonale konsensus neppe er så grunnleggende som mange gjerne vil tro. Nisselua, denne opprinnelig svenske, røde ulluen som landets nisser bærer, særlig ved juletider, er i løpet av de siste årene blitt et sentralt, men flertydig symbol på norsk nasjonal identitet. Å trekke nisselua nedover ørene blir generelt ikke betraktet som en særlig intelligent handling, men blir vel heller sammenlignet med strutsens angivelige hang til å stikke hodet i sanden. Som symbol

står nisselua, som ofte bæres av skiløpere, for den intime forbindelsen mellom norskheten og livet i den frie naturs umiddelbare nærhet, og synes dermed å presentere nordmennene som usofistikerte og litt klossete bønder ute av stand til å bevege seg med eleganse og stilsikkerhet i et komplisert moderne miljø. Enkelte nordmenn har faktisk forsøkt å snu denne opprinnelig negative stereotypien på hodet ved hårdnakket å insistere på at det er *positivt* å gå med nisselue. Således kunne nestlederen i Nei til EF bli belønnet med kraftig applaus da han bekjente, på et folkemøte i Nordland i 1992, at han følte seg som en bonde når han reiste til Brussel. Under annen verdenskrig var nisselua et symbol på motstand mot okkupasjonen, og den ble faktisk forbudt av tyskerne; tro om den ikke er i ferd med å etablere seg som et nasjonalt symbol igjen?

En typisk selvdefinisjon av den norske 'personlighet'^a ville normalt fremstille den som formell og litt stiv, men oppriktig inntil det naive. I et galant forsøk på å forsvare nordmennene mot beskyldninger om at de er kalde og mangler lidenskap, har professor Archetti minnet oss om den velkjente norske institusjonen *festen*, hvor deltagerne riktignok ofte har med sin egen vin, men hvor en viss *joie-de-vivre* og hedonistisk uansvarlighet for én gangs skyld kommer til overflaten.

Det siste tiårets store interesse for å begrepsfeste det norske kan meget vel betraktes som en form for *dårlig tro* i eksistensialistisk forstand: Når man snakker og tenker for mye på sin identitet, slutter man å være bærer av identiteten; i stedet forsøker man bevisst å spille seg selv som en rolle. Den andres blick blir avgjørende for ens egen selvfølelse. Sagt på en annen måte, med sosiologen Zygmunt Bauman: Det sikreste tegnet på at man ikke lenger har et tett og nært *Gemeinschaft*, er at man ustanselig snakker om at man har det. Som en tidligere ansatt i Mannsrolleutvalget oppgitt uttrykte det, etter å ha lest nok en forståelsesfull utredning om menns seksualitet: 'Når du går rundt og snakker om tissen din hele dagen, er det ikke sikkert du gidder å trekke den frem om kvelden.'^a

Samtidig er den navlebeskuende identitetsjakten, regisseringen av inderlighet og samhörighet (som den iallfall delvis medieskapte folkejubelen ved internasjonale

sportsstevner) og kommersialiseringen av identitet (som i forbindelse med Lillehammer-OL) gjennomgående trekk ved moderne samfunn. Anthony Giddens omtaler denne tendensen til selvopptatthet som *refleksivitet* og insinuerer endog at moderne mennesker er hobby-sosiologer som bruker store deler av fritiden på å forstå seg selv og sitt samfunn.

Summen av de mange analysene av norsk identitet og norsk væremåte fra de siste årene gjør det mulig å fremsette noen foreløpige arbeidshypoteser, som det heter, om hva som kjennetegner disse menneskene som er norske statsborgere. Stort sett henger hypotesene intimt sammen, og skaper til sammen en kraftig pakke av nøysomhet, likhetstrang, bygderomantikk, moralisme, idealisering av det enkle og en dyp skrekk for alle slags forskjeller, selv de kjønnsmessige.

1. *Egalitær individualisme*. Oversettelse: Nordmenn er skeptiske til sine naboer, men insisterer like fordømt på at de skal være like dem selv. Dette henger sammen med

2. *Saklighet og oppriktighet*. Nordmenn går rett på sak, er seriøse og diskuterer seg frem til enighet. *Nyttig* er riktig et honnørord i norsk sammenheng. Dette henger igjen sammen med

3. *Pakkeløsninger*. Det finnes bare et begrenset antall 'typer^a av nordmenn, og de har værsgod å være skrudd sammen på vedtatte måter.

4. *Bygda*. Selv om halvparten av nordmennene bor i byer, er det norske selvbildet ruralt. Det nordmenn oppfatter som typisk norsk, er et småbruk i en fjelldal. Det er derfor Norge, i Enzensbergers ord, har 54 flyplasser for en befolkning på fire millioner.

5. *Enkelhet*. Ettersom vi mangler en stolt militær historie og har en lite ærefull politisk historie, ettersom *haute cuisine* aldri utviklet seg i landet og ettersom likhetstanken gjør det utstuderte og ekstravagente suspekt, dyrkes det *enkle* som verdi i seg selv. Denne verdien henger sammen med

6. *Naturen*. Norge inneholder mye natur og få mennesker, og intet er mer ... unnskyld, *naturlig* i en slik situasjon enn å gjøre naturen til et nasjonalt symbol.

7. *Puritanisme*. Gode, solide nordmenn -- fra pinsemenighetene til ml-bevegelsen -- er opptatt av den ene sanne sannhet og den ene gode moral, og de elsker å moralisere -- noe som opplagt har mye med likhetsideologien å gjøre.

For å si det rett ut: Det norske selvbildet er ruralt, puritansk, egalitært og alt i alt bondsk. Og man kunne tilføye: Nordmenn er nasjonalistiske og lider av et langt fremskredent moralsk merverdskompleks -- de er moralske verdensmestere på bortebane. Begge disse trekkene kan med letthet gjenfinnes i utenlandske oppfatninger av nordmenn, for eksempel hos Nefise Özkal, som i en bitende satire over behandlingen av fremmede folkeslag i norske medier konkluderer med at 'geografisk er Norge i Nord-Europa, men psykologisk sett er det i *Himmelen*^a.

Men tro om ikke de faktisk eksisterende nordmennene er noe annerledes enn de grove generaliseringene skulle tilsi; iallfall en del av dem? En første test kunne være denne: *Hvor mange av de norske nordmennene som har skrevet om det 'typisk norske*^a, *kan med hånden på hjertet si at analysene passer i forhold til dem selv?*

Kulturanalysene fra åttitallet stemmer saktens brukbart med det dominerende norske selvbildet, men det som virkelig er interessant, er hvordan dette selvbildet henger sammen med faktiske forhold. Fremfor alt er bygdetenkningen ('egentlig bor vi i bygder alle sammen^a) opplagt et utslag av noe man kan kalle kompensatorisk bruk av ideologiske symboler: Når vi ikke lenger bor i bygder, gjør det godt å snakke om at vi 'egentlig^a gjør det. Eller vi kan snakke om det 'typisk norske^a i tredje person som bondsk for å distansere oss fra det, for å drive den onde bygdeånden ut av våre egne liv.

Det er også grunn til å mistenke at mange av forsøkene på å sirkle inn det norske i en ikke ubetydelig grad er preget av kulturelt etterslep (til forfatternes unnskyldning må det sies at Norge har forandret seg ganske mye i løpet av de aller siste årene). Selv om pene borgere stadig går i Marka på søndager, er det flere og flere nordmenn som foretrekker å tilbringe søndag formiddag i sengen sammen med *The Observer* og

eventuelt et annet menneske. Og, som Brit Berggreen har skrevet; selv om norsk identitet på død og liv skal være rural, er *fiskeren* faktisk like typisk som *bonden* i denne sammenheng, selv om denne gruppen er blitt avspist med smuler i den offisielle nasjonsbyggingen.

Det er blitt mye snakk om hva som er typisk norsk. La mitt beskjedne bidrag til floraen av norskhetsdefinisjoner være denne: Det er typisk norsk å betale forskere, gjerne med offentlige midler, for å utrede hva som er typisk norsk. Når kontraktene inngås og sjekkene skifter eier, forventer vi så analyser som på samme tid er kjærlige og ironiske -- Hans Magnus Enzensberger satte nok en presedens her -- og som nok en gang forteller oss at nordmenn er nøysomme, ærlige inntil det naive, redde for intimitet, egalitære og glade i natur og desentralisering.

De som skaper markedet for disse studiene, går øyensynlig ut fra at det eneste vi liker bedre enn å lese om oss selv, er den voyeuristiske skadefryden vi føler når vi kan hånflire av naboens tåpeligheter. Bøkene om norskheten tilfredsstiller dermed både kikkertrangen og narsissismen. I en fjern fortid, altså for minst ti år siden, ville slike bøker ha blitt klassifisert som overbygningsstudier. De handler nemlig mer om ideologi, symboler og oppfatninger enn om økonomi og politikk. I vår egen umarxistiske tid passer merkelappen kulturforskning bedre, og skulle noen fremdeles være frekke nok til å påstå at det er økonomiske og politiske årsaker til kultur, kan vi glatt svare at også økonomi og politikk er kulturelle produkter.

Disse refleksjonene gjør jeg meg etter å ha sittet og bladd i KULTs prosjektkatalog for perioden 1986--91. KULT, må vite, er forkortelsen for Forskningsrådets program om kultur- og tradisjonsformidlende forskning. Programmet har tutlet og gått siden midten av åttitallet og har finansiert over to hundre større og mindre prosjekter. Hans Fredrik Dahl insinuerte en gang at det typiske KULT-prosjektet handler om innvandrerbarns forhold til moderne medier. Akkurat dette prosjektet har jeg til gode å finne, men prosjektkatalogen viser i alle fall at de fleste prosjektene i høy grad er samtidsorienterte og beskjeftiger seg med det moderne Norge: Her er forskningsprosjekter om privatbilisme, parabolbarn, ferdighus, bygdebyer,

Lillehammer-OL, amerikaniseringen av landsbygda, ikke-kristne religioner i Norge i dag og fjernsynets historie i Norge. Programkomitéen har også funnet rom for bevilgninger til det litt marginale og ved første øyekast småpussige, så som prosjektene 'Produksjonsbetingelser for norske skjønnlitterære debutant- og oppfølgerbøker i Norge 1960--1990^a, 'Ski i trøndersk kultur^a og 'Tidssignaler. En analyse av tidsreferanse i noen iranske elevers norske mellomspråk^a. På den annen side er det forbausende få av KULT-prosjektene som tematiserer de mest splittende og opprivende aspektene ved 'det norske^a, som målsaken, konflikten mellom by og land, EF-striden og jappetidens brudd med den sosialdemokratiske tenkemåten. (Eduardo Archetti later til å ha rett i at nordmenn lider av en sykkelig trang til enighet, noterer vi i marginen.)

Forbausende nok er det heller ingen som har tatt for seg *naboen* i norsk kultur. Det er vel ingen land i verden som er kraftigere preget av opprivende nabokrangler enn dette, hvor de fleste rettssaker siden middelalderen har vært varianter av gjerdestolpekrangler. Et karakteristisk eksempel fra nyere tid er den mye omtalte *papegøyesaken* i Kristiansand, hvor en nabo gikk til sak mot en støyende papegøye og dennes eier. Papegøyen ble dømt til å ta en måneds ferie i året for at naboene skulle få fred. En enda mer opprivende nabokrangel nådde sitt klimaks sommeren 1993, da en gruppe bodøværinger saget ned naboens bjerketrær mens han var på Sydenferie. Trærne skygget for solen, og naboen var lite lydhør for deres ønsker -- følgelig hadde de intet annet valg enn å ta saken i egne hender.

Det lar seg likevel gjøre å spore opp et og annet unntak fra regelen om at akademiske forskningsprosjekter om det særnorske er ukontroversielle. Jeg tenker ikke her på KULT-prosjektene om privatbilismen og om innvandrernes situasjon, for selv om de fleste nordmenn er positivt innstilt til privatbilismen og mindre positivt innstilt til etniske minoriteter, er miljøvennlig og humanistisk forskning fullkomment *comme il faut* i de fleste miljøer, ettersom den er klart moralistisk. Jeg tenker snarere på prosjekter som Frøydis Eidheims *Sett nordfra*, som handler om sosial identitet i et kystsamfunn i Nord-Norge. Her kommer det ikke bare for en dag at disse finnmarkingene betrakter Oslo og Sør-Norge med dyp mistillit (det var vel neppe noen nyhet), men også at de gir uttrykk for liten forståelse for samenes etnopolitiske

kamp, for å si det diplomatisk. Kort -- og mindre diplomatisk -- sagt: De liker stort sett ikke samer, og mange av kystsamene har selv lite til overs for det faktum at de er samer. Forskningsprosjekter av denne typen viser ikke bare at Norge er et mangfoldig land hvor folk har mye rart for seg, men også at det er et *motsigelsesfylt* land, hvor det finnes lokale virkeligheter som ikke uten videre lar seg innordne under noen 'hovedvirkelighet'^a uten at minst én part blir forfordelt.

Jørgen Lorentzen har, på oppdrag fra KULT-programmet, skrevet en bok hvor han presenterer et utvalg av prosjekter for en bredere offentlighet enn dem som har for vane å sluke alt de kommer over av hovedoppgaver og forskningsrapporter. *Norge, Norge...* begynner meget interessant med en presentasjon av ferdighusets historie i landet; det sies jo at nordmenn er mer opptatt av hjemmet sitt enn de fleste andre folk. Etter en famlende start på tredvetallet ble ferdighusene populære fra sekstiårene og utover, og de skiftende trendene i stil og arkitektur gjenspeiler ideologiske og kulturelle strømninger. På syttitallet var husene solide og skikkelige; på åttitallet skulle de være flotte og prangende; i nittiårene er de fleste ferdighusfabrikantene gått konkurs, og de overlevende satser på nøkternhet og sosialdemokratisk nostalgi. Et poeng som ikke har unnsloppet forfatteren, er at nordmenn generelt sett stiller høyere krav til boligstandard enn mange andre folk: at tyngdepunktet i norsk forbruk ligger i hjemmesfæren snarere enn i det offentlige rom. Samtidig uttrykker ferdighusets popularitet en sterk forankring i likhetsidealer. Drømmen måtte jo være å få selveste kongefamilien til å bo i et Block Watne-hus; først da ville vi virkelig ha et sosialdemokratisk samfunn. (Et eget kapittel i boken er forøvrig viet monarkiet, *Norwegian style*.) Ferdighuset viser seg å være et tegn med mange betydningsnivåer, og det er en glimrende idé å bruke det som utgangspunkt for en generell kulturanalyse.

Privatbilen viser seg også å være et meningstungt tegn i norsk kultur, skjønt massekulturn omkring biler og bilkjøring vel uttrykker modernitet og individualisme heller enn 'typisk norskhet'^a. På den annen side er det jo rent faktisk typisk norsk å være typisk moderne, og bilen har vært sentral i utviklingen av dagens Norge. Hva ville vel for eksempel livet i distriktene ha vært uten privatbilen? Bilen er så avgjørende for norsk kultur at den fremdeles er en viktig premissleverandør i

byplanlegging, bemerker Lorentzen, 'til tross for at bilen er gjort til en av de store syndere i 70- og 80-årene^a. Den er 'en fullkomment magisk gjenstand^a.

Flere fasetter ved den moderne norske tilværelse føyes til utover i boken, og ikke alle er like overraskende. Hyttelivet og den norske hytteideologien vies et helt kapittel og kobles både til det 'typisk norske^a forholdet til naturen og den puritanske trangen til å speke sitt kjød (for man skal jo helst ikke ha strøm på hytta). Kapitlene om den kulturelle amerikaniseringen av landet og OL-spetakkelet er ellers virkelig kostelig lesning for den skadefro eller masochistiske nordmann. Det eneste vi savner her, er i grunnen en raljerende satire over de siste tredve årenes storflyplassdebatter.

Samlet viser KULT-forskningen at Norge er et svært mangslungent og i grunnen lite homogent land, selv om forskerne har fokusert lite på motsigelser i det norske samfunnet. Denne forskningen dokumenterer også med all ønskelig tydelighet at norsk væremåte forandrer seg forbløffende fort.

En vanlig oppfatning i mange land, og ikke bare i Norge, er at det først og fremst er de små og svake folkene som har problemer med å definere sin identitet. Et blikk nordover ville lett kunne motbevise en slik antagelse. Samene, spesielt fjellsamene, har i løpet av drøye tredve år gått gradene fra å være et fragmentert lite folk uten selvrespekt og fellesskapsfølelse, til å bli en selvbevisst kulturbærende gruppe med en samlende, sterkt folkloristisk ideologi og klare politiske krav, og er nå i ferd med å legge de nasjonalistiske barnesykdommene bak seg. På nittitallet fremstår samene alt i alt som en modnere og mer nyansert etnisk gruppe enn nordmennene. Det er lite etnofascisme og identitetsterror blant dem, og man kan like gjerne være rocker som reindriftssame i Karasjok -- uten at man dermed blir oppfattet som 'mindre samisk^a.

Hvis vi beveger oss i motsatt retning, vil vi raskt støte på en nasjon som ofte blir oppfattet som selvsikker og selvbevisst, og ofte som direkte aggressiv og imperialistisk. 'Slik blir tyskerne åpenbart oppfattet i store deler av Europa,^a skriver Diana Forsythe, som har gjort antropologisk feltarbeid på tysk identitet. Det er iallfall

hevet over tvil om at man må forholde seg til Tyskland om man ønsker å forholde seg til Europa. Landet ligger midt på kontinentet og har en kulturell og økonomisk innflytelsessfære som går langt ut over EFs grenser.

Forsythes forskning viser, kanskje litt overraskende, at denne dominerende nasjonaliteten i Europa er preget av full forvirring og dyptgripende problemer med hensyn til selvdefinisjon. For det første er det uklart *hvor* Tyskland ligger. Før gjenforeningen fantes det to tyske stater, og selv i dag er det mange tyskere som vil regne områdene som ble tapt til Polen og Sovjet under annen verdenskrig som tyske. På den annen side er det også vesttyskere som ikke føler at *Ossies* tilhører samme nasjon som de selv.

For det andre er det etter hvert blitt uhyre vanskelig å begrunne eksistensen av en tysk nasjon ved å henvise til historien. Nazitiden gjorde det i en viss forstand umulig å være tysker i verden og stolt av sin historie. Det er ikke lett for moderne tyskere å være nostalgisk i forhold til fortiden, og det er heller ikke lett å bruke historien som veiviser for planlegging av fremtiden. Her i Norge forsøkte jo NS under krigen, med et visst hell får man kanskje si, å påberope seg symboler fra vikingtiden (runelignende bokstaver, ord som *´hird^a* osv.), og det er vel først de siste årene at det igjen er blitt mulig å ikle seg en full hedensk identitet av klassisk merke uten å bli stemplet som suspekt. Ingen vil vel påstå at en postmoderne vikingistisk popgruppe som YM:stammen er nazister, men det spørs om de ville ha fått sendetid på femtitallet.

For tyskerne har deres nasjonale historie satt atskillig mer konkrete spor enn vikingtiden har for nordmennene, og mange tyskere synes det kan være like greit å droppe hele historiefaget.

For det tredje er det vanskelig å si hva det innebærer å være kulturelt tysk. Stolthet på vegne av en tysk nasjonal identitet er blitt positivt nedmuntret av både øst- og

vesttyske myndigheter siden annen verdenskrig, ikke minst fordi de nasjonale forestillingene om det særtyske var blitt kompromittert av nazismen.

For det fjerde har det vist seg at spørsmålet om *hvem* som er tysker er ytterst komplisert, om vi ser bort fra statsborgerskapet som kriterium for tilhørighet. I prinsippet er verden inndelt i to gjensidig utelukkende kategorier -- tyskere og *Ausländer*. I praksis er det likefullt problematisk å sette grensen. Kriteriet for tyskhet kan være enten språk eller en blanding av utseende, familiebakgrunn, bosted eller geografisk opprinnelse. Ganske mange utlendinger blir dermed inkludert i enhver definisjon av tyskhet. Østerrikere og de fleste sveitsere snakker tyske dialekter, men lever ikke i en tysk stat. På den annen side lever det millioner av etterkommere av tyskere i forskjellige utland, blant annet i Kasakstan og USA, og disse snakker ikke nødvendigvis tysk, men blir likevel regnet som en slags tyskere. Det finnes barn av tyrkere som er født og oppvokst i Tyskland og som snakker aksentfritt tysk, men som ikke regnes som tyske. Og når det gjelder folk som åpenbart er utenlandske, er det markante forskjeller mellom nederlendere og skandinaver på den ene side, og f.eks. afrikanere og asiater på den annen. Alle utlendinger er riktignok utenlandske, men svarte folk og muslimer er langt mer utenlandske enn hvite germansktalende folk.

Mange tyskere ser med lengsel og smerte mot Frankrike som et eksempel på en nasjon som har lyktes bedre i å skape en felles, sikker, klart avgrenset identitet. Vel -- la oss kaste et raskt blick på Frankrike.

Det var Charles de Gaulle som sa at 'Frankrike er en idé og ikke en rase^a. Omtrent på samme tid trykte *Paris-Match* på sin forside et bilde av en svart fransk soldat som i full uniform hilste Tricoloren, klar til å gjøre sin plikt i Algerie. Følgelig må man spørre seg selv: Hva slags idé er Frankrike, og hva må til for å bli tatt opp?

Om man ser bort fra den gamle grensetvisten med Tyskland, har franskmennene ikke for tiden et større problem med den territorielle avgrensningen, iallfall ikke om vi

holder oss til *l'Héxagone*, sekskanten som utgjør mesteparten av det franske riket. De har ingen ambisjoner om å tilegne seg de deler av Belgia og Sveits som er fransktalende, og har heller ikke noe ønske om å kvitte seg med områdene hvor befolkningen snakker oksitansk eller katalansk. Flytter vi oss ut i den franske periferien, blir avgrensningen mer problematisk. Selvsagt er La Réunion, Guadeloupe, Martinique og Tahiti deler av Frankrike, teknisk sett, men det er ikke sikkert at innbyggerne der ser saken på samme måte. Vel synes *les réunionnais*, som lever på en tropeøy i Det indiske hav, ni tusen kilometer fra Paris, at det er greit å motta subsidier og trygd fra metropolen, men tro om de ikke også synes det er besynderlig at de skal være en del av det samme landet? Det er iallfall merkverdig for dem å lese skolebøker om *les Gauls, nos ancêtres* (´gallerne, våre forfedre^a). Da Algeries befolkning fikk lignende anfektelser på femtitallet, reagerte mange franskmenn ved å insistere på at Algerie var en integrert del av den franske republikken. Algerierne var stort sett *not amused*, selv om Algerie og andre tidligere franske kolonier i Afrika også er land hvor man den dag i dag finner de mest glødende elskere av *le subjonctif passé* og den franske *gloire* i alminnelighet.

Hva så med spørsmålet om hva det vil si å være fransk i kulturelle termer? Det er ikke tilstrekkelig å snakke aksentfritt fransk og ha gode bordmanerer. I så fall ville både belgiere, *les québécois* og millioner av senegalesere, ivorianere og nordafrikanere være kvalifisert. Det er heller ikke nok å leve i Frankrike og besitte fransk statsborgerskap: Det er slett ikke alle de par millioner muslimer av nordafrikansk opprinnelse som oppfatter seg selv, og blir oppfattet av andre, som kulturelt franske. Verken religion, språk, utseende eller opprinnelse kan altså brukes som kriterium på franskhet.

Også når det gjelder spørsmålet om *hvem* som er fransk, kommer man opp i problemer. Nå har ikke Frankrike en stor og gammel diaspora slik tyskerne har, men de har sine egne grenseproblemer. Nordafrikanere og deres etterkommere er allerede nevnt; her skal vi huske at disse gruppene generelt ikke oppfattes som ´fjernkulturelle innvandrere^a på samme måte som pakistanere i Norge, men som fjerne fettere fra den andre siden av Middelhavet, som har en lang felles historie med Frankrike. Det finnes også store, gamle minoriteter i Frankrike -- baskere, bretonere,

katalanere, korsikanere og *Provençals* -- som tidvis stiller seg tvilende til om de i grunnen er franske, eller om de i grunnen like gjerne kunne definere seg som noe annet.

Om det kan være noen trøst for franskmenn og tyskere at nordmenn også sliter med å definere seg selv, vet jeg ikke, men i land etter land oppdager vi de samme typene av problemer. I Canada har det i årevis hersket fullkommen forvirring om hva den nasjonale identitet bør gå ut på; lenge var det dominerende nasjonale *image* en slags angelsaksisk identitet som distanserte seg fra de mer vulgære USA-borgerne, underkuet de fransktalende og fornektet indianere og inuiter; så skjedde en etnokulturell vekking i Québec på sekstitallet som gjorde landet mer tospråklig og tokulturelt enn det offisielt hadde vært; så kom en bølge av innvandring fra blant annet Portugal, Italia, Ukraina og Vestindia og gjorde storbyene mer flerkulturelle enn Oslo noen gang kan drømme om å bli; og samtidig begynte indianerorganisasjonene å røre på seg. Vel.

Storbritannia, eller Det forenede kongerike som landet offisielt heter, kan være nok et eksempel, og iallfall én bok fra syttitallet spådde unionens snarlige oppløsning, ettersom landet ikke var en skikkelig nasjon, men bestod av minst tre -- en engelsk, en walisisk og en skotsk, foruten en svært gjenstridig irsk minoritet i Nord-Irland. Et annet berømt europeisk land heter Italia, og helt siden Italias dannelse har norditalienere hårdnakket hevdet at Garibaldi ikke lyktes i å samle Italia: Hans bragd bestod snarere i at han maktet å splitte Afrika. Lega Lombardia, den Lombardiske Liga, går inn for Nord-Italias løsrivelse og har kraftig vind i seilene.

Og her kunne vi ha fortsatt. Selv om den eneste seriøse separatismen i Skandinavia fremdeles er den skånske, har både danskene og svenskene i flere år ført debatter om sine respektive særtrekk -- debatter som ikke ligner så rent lite på de norske, og som vanligvis ender med at intellektuelle dekonstruktører og trofaste patrioter låses i evig clinch. Noen dansker, så som innvandreren Steven Sampson, bønnfaller sine landsmenn om å avslutte den navlebeskuende debatten, men på alle kanter raser den lystig -- såvel i Danmark, Sverige og Norge som i praktisk talt alle andre land.

Debattene, og problemene, forbundet med å bygge nasjonale fellesskap i Afrika har jeg ikke engang berørt, og sannelig sliter de ikke så lite i Syd-Amerika og Asia også, nasjonalistene, med å overbevise sine medborgere om at de har en felles kultur som de ikke deler med en eneste utlending. I alle land, deriblant Norge, oppdager vi imidlertid gang på gang at påstått nasjonale særtrekk enten deles med utlendinger eller ikke er felles for mesteparten av befolkningen. Et spørsmål som fortjener å stilles til slutt, må derfor være om vi ikke snart har slitt nok, og om det ikke er på høy tid at vi går til anskaffelse av en identitet som bygger på forskjeller i stedet for likheter?

4. Norway went crazy. Åttitallets kulturrevolusjon

I en gammel Monty Python-sang -- eller var det en sketsj? -- kommer det for en dag at hovedpersonen gjorde et forsøk på å besøke Oslo, men byen var stengt. I tråd med den samme logikken hevder Douglas Adams, i romanen *The Long Dark Tea-Time of the Soul*, at et problem ved Oslo som by betraktet består i at det er umulig å få en pizza levert på døren her. Disse snørrhovne britene er dårlig informert, tenker man umiddelbart, før det slår en at diagnosen snarere må være et langt fremskredent kulturelt etterslep. Deres Oslo er nemlig et pre-Aker-Brygge-Oslo, som på mange måter har lite felles med dagens norske hovedstad.

Nesten alle som har tatt emnet alvorlig, er enige om at viktige aspekter ved det særnorske kan forklares ut fra norsk historie, som har enkelte uvanlige trekk i europeisk sammenheng. Norge har tradisjonelt verken hatt noen sterk landadel eller et solid byborgerskap, og nordmennes forfedre var overveiende et folk av bønder og fiskere helt til begynnelsen av det tyvende århundre. Dette preger fremdeles det norske samfunn. For eksempel har den norske likhetsideologien og motviljen mot sentralisering, som allerede den danske nasjonaldikteren Holberg betegnet som typisk norsk, utvilsomt vært viktige faktorer i norsk EF-motstand. Men når samfunnet forandrer seg, må også historien forandre seg. Åttitallet er alt blitt en del av den norske historien, og dette tiåret markerte et kraftig brudd med gjengse forestillinger om Norge og norsk særpreg. Det er faktisk all grunn til å hevde at om de nasjonale stereotypene har hatt noe for seg tidligere (noe de neppe har hatt uansett), har de det iallfall ikke nå. La oss derfor se litt nærmere på åttitallet. Og la meg for ordens skyld nevne at dette nødvendigvis må bli personlig og subjektivt, men enhver dyptgripende uenighet om hva åttitallet betød, vil i seg selv kunne oppfattes som en indikasjon på at tiåret var med på å bryte opp den norske konsensus- og likhetstenkningen. Merkverdig nok utviklet en norsk urban kultur seg parallelt med at landet ble avindustrialisert. For ikke siden før den industrielle revolusjon har Norge vært så ensidig avhengig av råvarer som det ble i løpet av åttitallet.

Å være postmoderne i Norge, har Trond Berg Eriksen skrevet, vil si å påberope seg en elendighet man ikke har gjort seg fortjent til. Først må man nemlig bli moderne. Ikke desto mindre feide en bølge av postmodernistisk filosofi og livsstil over landet på åttitallet, først og fremst legemliggjort i tidsskriftet *Profil* og tilliggende herligheter, så som light-versjonen *Banzai*, det hippe storbymagasinet *TALK*, som forøvrig ble redigert av en frafallen marxist-leninist, og en mengde andre medier.

Postmodernismen, Norwegian style, hadde hovedsakelig ett budskap, nemlig at politikk og moralisering hermed skulle erklæres død og maktesløs, og at det heretter følgelig gjaldt å gi seg hen til nytelse, forførelse og estetikk.

Og jada, det er slett ikke utenkelig at postmodernismen hadde noe med høyrebølgen å gjøre, slik endel såkalte sekstiåttene har påstått i ti år.

Sammenhengen var likevel ikke åpenbar; postmodernismen var i sitt vesen apolitisk, ikke minst fordi den hadde gitt opp forestillingen om samfunnet og fremskrittet.

"Mesterfortellingene" var avlegs; det fantes ikke lenger ett svar, én historie, én politisk modell som fremstod som mer eviggyldig og bedre enn de andre. Man henga seg til det sublime i stedet for å gi seg i kast med fåfengte Sisyfos-arbeider som å skulle forstå verden. Dermed kunne denne strømmingen heller ikke plasseres på en gammeldags høyre-venstre-akse. Tidsriktig ungdom anla en livstrett mine og sørget for aldri å vise seg offentlig uten å være nesten helt tildekket med sorte klær, og sørget i alle fall for å sminke over det de måtte besitte av solbrun ansiktsfarve.

Urbanitet og nihilisme på norsk -- kan det tenkes noe unorskere?

La oss gå ut fra at snarveien er mulig, og at iallfall deler av Norge er blitt postmoderne uten å ha sneiet innom moderniteten på forhånd. Lévi-Strauss skrev jo om Brasil (og Baudrillard skrev om USA) at landet hadde gått direkte fra barbariet til dekadensen uten å ta veien om sivilisasjonen, så helt umulig kan en slik manøver ikke være.

Åttitallet var et dramatisk tiår. Kongeriket vil aldri bli det samme igjen, og for dem av oss som ble voksne i løpet av dette tiåret, virker syttitallet uendelig fjernt og eksotisk.

I en viss forstand var Norge et helt annet land på syttitallet enn det er i dag.

Tiåret begynte mer eller mindre som en videreføring av syttitallet. Altasaken ruvet i mediebildet og splittet befolkningen omtrent langs de samme linjer som EF-saken hadde gjort noen år tidligere. Sovjetunionen hadde nettopp invadert Afghanistan, og den kalde krigen var nesten like kald som den hadde vært på femtitallet. En rufsete, men stor og velorganisert fredsbevegelse gikk i demonstrasjonstog mot nye atomvåpen, og delvis de samme menneskene demonstrerte mot atomkraft. Ungdom og akademikere pyntet seg med jakkemerker som gav knappe, standardiserte meldinger av typen "Atomkraft? Nei takk", "Støtt PLO" eller rett og slett "PAC" (PAC er en venstreorientert bevegelse i Sør-Afrika). Til tross for en viss stigning i arbeidsledigheten, var det knapt noen som på ramme alvor trodde levestandarden ville synke i Norge. Troen på fremskrittet var ubøyelig over hele det politiske spekteret, og landet var delt langs vante linjer. "Venstreside" og "høyreside" var fremdeles politiske merkelapper som fortonte seg meningsfylte for folk flest.

Ti år senere, altså første januar 1990, var situasjonen på mange måter en helt annen. Den kalde krigen var avblåst, det kommunistiske Øst-Europa var under hurtig avvikling, og det samme kunne man si om den norske "venstresiden". Tidligere partikadrer i AKP var blitt konkursbaroner, SV hadde utviklet seg til en interesseorganisasjon for offentlig ansatte og småbarnfamilier, og smågruppefloraen på universitetene var forlenget av blomstret. I mellomtiden hadde en rekke mindre politisk målrettede subkulturer utviklet seg, deriblant nyreligiøse bevegelser og pønkerbevegelsen. Arbeidsledigheten var stigende, og den politiske fatalismen var langt mer påtagelig enn den hadde vært ti år tidligere.

For min egen del gikk jeg inn i åttitallet ubarbert med langt hår og lusekofte, og forlot det glattbarbert med kort hår og tweedjakke, etter et mellomspill med ultrakort hår, matchende skjeggstubber og helsvarte antrekk. Jeg vil våge påstanden om at denne utviklingen ikke *bare* skyldes at man er blitt ti år eldre. Ungdom som i dag har langt hår, har forøvrig ikke *det samme lange håret* som hippier og post-hippier hadde: Ofte har de det dandert i en hestehale, og politisk og eksistensielt sett betyr hårlengden ingen verdens ting. Håret, som på syttitallet symboliserte en klassisk norsk pakkelsning bestående av autoritetskritikk, økologisk bevissthet og

forkjærlighet for syrerock av typen Grateful Dead og Gong, er degenerert til ren pynt og kan kombineres med mange typer livsstil. Derfor kan ikke anarkister ha langt hår lenger.

På åttitallet foregikk endringer i økonomi, teknologi, kultur og politikk som mange reagerer instinktivt mot ved å søke tilflukt i en foreldet virkelighetsforståelse. Reaksjonen kan beskrives som et forsøk på å navigere etter et gammelt kart i forhold til et nytt terreng: Man går med liv og lyst inn for gamle løsninger på nye spørsmål. Sagt på en annen måte har det funnet sted omfattende *sosiale* endringer uten at de er blitt ledsaget av tilsvarende *kulturelle* endringer, altså forandringer i den gjengse tenkemåte. Diagnosen er langt fremskredne kulturelle etterslep, og vi halser følgelig av gårde i håp om å hale innpå verden der ute.

Resultatet av denne situasjonen er blant annet en utbredt frustrasjon blant dem som er ansvarlige for videreføring av kultur. Lærere forteller således at de ikke lenger vet hvilke verdier de skal lære sine elever. Da de selv var barn, var det hevet over enhver diskusjon at det norske samfunn bygget på kristne verdier. I dag får vi både høre at samfunnet fremdeles bygger på kristne verdier, og at elever skal læres opp til toleranse og en vag, flerkulturell "fargerikt fellesskap"-ideologi, hvor ingen kultur får lov til å fremstå som bedre enn en annen. Verden er blitt enda mer komplisert enn den har vært tidligere.

En fellesnevner for mange av det norske åttitallets begivenheter kan være *kulturell urbanisering*. Et annet stikkord er *individualisme*, og et tredje kan være *fragmentering* av offentligheten og av tilværelsen i sin alminnelighet. I tillegg har dagliglivets rutiner forandret seg en hel del, ikke minst takket være teknologiske nyvinninger. Disse beslektede trendene kan vanskelig forenes med dominerende ideologi om det særnorske, og de er også til en viss grad i strid med samfunnsvitenskapelige analyser av den norske væremåten, som for en stor del bygger på studier fra syttitallet og tidlig åttitallet. Om Norge noen gang har vært et egalitært, kulturelt homogent og litt avsidesliggende samfunn, er det definitivt ikke slik i dag, og enhver oppfatning om at det måtte forholde seg slik, vil være uttrykk for en kombinasjon av kulturelt etterslep og skjønnmaling av fortiden. La oss derfor

gjøre et forsøk på å rekapitulere noen av de mest betydningsfulle kulturelle forandringene som fant sted i kongeriket på åttitallet.

Sonys aller første walkman ble lansert i 1981, og denne oppfinnelsen brakte mennesket i mer intim kontakt med elektronikken enn det noen gang tidligere hadde befunnet seg. I den første tiden var det lett å føle seg hensatt til en science fiction-film når de beveget seg omkring utendørs med Led Zeppelins fjerde LP durende i ørene fra en liten boks i beltet. Mennesker på trikk og buss, på gater og kaféer med øreplugger og ledninger hengende ned fra hodet, var det ingen som hadde sett før ... Ti år senere var walkmanen naturligvis blitt like dagligdags som softice.

Kort etter walkmanen ble CD-spilleren lansert. I feinschmeckermiljøer forefantas i flere år en dyp irritasjon overfor det man oppfattet som et nytt håpløst kommersielt utspill fra musikkbransjen; et nytt forsøk på å melke sakesløse forbrukere for penger etter at markedet for LP-plater var mettet. Men da tiåret gikk mot slutten, var det ingen tvil om at CD'en mer eller mindre hadde erstattet LP'en, og LP-entusiaster kan nå trygt mimre nostalgisk om knitringen som gav de gamle platene sitt personlige preg og om den gamle cover-kunsten, som det er umulig å etterligne på et CD-omslag -- vel vitende om at den gamle vinylplaten aldri kommer tilbake.

Spredningen av andre høyteknologiske forbruksvarer nådde også nye høyder på åttitallet. Oppvaskmaskiner og andre elektriske husholdningsmaskiner gjorde det tilsynelatende lettere å være husmor, men forskningen antyder, forbausende nok, at kvinner faktisk bruker like mye tid på husarbeid nå som de gjorde for tyve år siden.

Walkmanen og andre nye produkter har påvirket mange nordmenns tilværelse på tildels dramatiske måter. Noen betrakter walkmanen sogar som en antisosial oppfinnelse som bidrar til å forhindre alminnelig sosial omgang -- altså som det motsatte av kommunikasjonsteknologi -- og en tid raste debatten for og imot "våkmannen" lystig på MOM-siden i Arbeiderbladet. De ideologiske skillelinjene i saken syntes å følge en aldersgrense.

Et annet omstridt produkt var de nye vippetoppene på tannpastatubene, som særlig den nynorske ukeavisen *Dag og Tid*, anført av en velopplagt Lars Aarønæs, gikk til felts mot. Tannpastaen tørker ut og danner en ekkel skorpe takket være vippetoppene, hevdet Aarønæs, og tro om ikke hans langvarige propagandakampanje til slutt ble kronet med seier -- for sannheten er at skorpen ikke lenger er et problem, selv om vippetoppene er beholdt. Private espressokanner og elektriske cappuccinomaskiner gjorde også for alvor sitt inntog i norske husholdninger i perioden, videospillere ble vanlige også utenfor arbeiderklassen, og 3Ms selvklebende avtagbare notatblokker, disse uvurderlige hjelpemidlene som i dagligtalen er kjent som "gule lapper", ble lansert så sent som i 1987.

Det tør likevel være hevet over tvil at den sosialt og kulturelt viktigste teknologiske nyvinningen på åttitallet var PC'en. Samme år som walkmanen ble introdusert, kom også den første personlige datamaskinen fra IBM, den originale PC'en, og dataguruen Jon Bing spådde at innen ti år ville det stå en PC på hvert kontor. Noen ville endog ha PC hjemme, hevdet Bing, og de fleste var sikre på at han overdrev. IBMs originale PC var en primitiv og tungdrevet innretning med en vemmelig sort klump av en skjerm med flimrende grønne bokstaver. Hukommelsen var 128 Kb (kilobytes, altså 128 000 tegn), og den hadde ingen harddisk. For å få den til å gjøre noe som helst, måtte man kunne ganske mye om datamaskiner: Det er en formidabel underdrivelse å antyde at treskeverket var lite brukervennlig. Prisen var naturligvis astronomisk. Likevel var det ganske mange som investerte i PC, og de aller fleste var entusiastiske og lykkelige over å ha tilegnet seg et av sivilisasjonens ypperste produkter. De var overbevist om at de hadde investert i fremtiden. På det siste punktet hadde de iallfall rett -- selv om deres egen PC ble avlegs i løpet av et par år.

I tiårets første del fantes mange konkurrerende PC-systemer. IBM satte riktignok etter hvert en slags industristandard med sin Intel-prosessor og operativsystemet PC-DOS (også kjent som MS-DOS etter den mest sentrale aktøren på markedet, nemlig programprodusenten Microsoft), men i flere år myldret det av maskiner som ikke kunne utveksle en meningsfylt kilobyte med hverandre. Noen lagret data på disketter, andre på vanlige musikkassetter, atter andre på spesiellagede kassetter, og det fantes visstnok også datamaskiner som brukte *boblers* som lagringsenhet, uten at jeg

noensinne klarte å finne ut hvordan det kunne være mulig. Engelske Apricot produserte en lekker, svinedyr trådløs maskin for Bang & Olufsen-segmentet, som datahungrige fattiglus studerte i stor detalj gjennom søvnløse, men drømmefylte netter. Commodore dukket samtidig opp i det nedre markedssegmentet, som hovedsakelig var ute etter videospill, og som i dag retter seg etter slagordet "Spill SEGA -- det er mega!"

Skoleverket ante stundens alvor og satte i gang famlende forsøk på å lære sine elever å programmere, lykkelig uvitende om at bare et mikroskopisk mindretall av befolkningen trengte å tilegne seg slike ferdigheter. For å bruke en datamaskin er det naturligvis ikke nødvendig å vite hvordan den virker; om man skulle stille slike krav, ville det også ha vært nødvendig å skru fra hverandre telefonapparater før man begynte å ringe.

Gradvis begynte "klonene", altså IBM-kopiene, å overta større markedsandeler, og de mer obskure systemene ble danket ut i løpet av noen få år. Den neste store milepælen i PC'ens historie var likevel introduksjonen av Apples Macintosh, som ble lansert på det norske markedet i 1984. Denne maskinen ble med rette avvertet som en helt ny type personlig datamaskin, som ifølge gründeren Steve Jobs skulle være like lett å betjene som en telefon. Nåja. Kanskje ikke helt. Men nesten. En Mac ønsker brukeren velkommen med et smil når hun slår den på, og man kan også få den til å spille en liten trudelutt etter eget ønske, eventuelt et fragment fra en egen komposisjon, eller til og med en erklæring av typen "Hei på deg, din fettorm!", som er lest inn på harddisken gjennom maskinens innebyggede mikrofon. Der en PC av klassisk type åpner dagen med en svart skjerm og den forholdsvis mutte beskjeden **A>**, eventuelt **C>** hvis man har harddisk, serverer Mac'en et skrivebord med papirkurv og symboler som viser hva slags programmer og dokumenter som i øyeblikket befinner seg innen rekkevidde. Den presenterer sort tekst på hvit bakgrunn, og krever ikke den minste programmeringskunnskap fra brukerens side. Det er tilstrekkelig å lære seg å *mouse*, altså å flytte en pil omkring på skjermen ved å rulle en liten gråhvit boks (mus) omkring på en spesiallaget musematte.

Med Mac'en kunne man lett skrive, regne og ikke minst tegne, male og -- etter hvert - - komponere musikk. Grafikk og musikk hadde aldri vært PC'enes sterke side: Deres musikalske repertoar begrenset seg stort sett til eksklamasjonen "BIIP!". Det er altså lite forbausende at Mac'en raskt ble en suksess, selv om den første versjonen var vanvittig dyr og fullstendig udugelig ut fra dagens krav. Hukommelsen var på 128 Kb, og den hadde en innebygget diskettstasjon på 400 Kb. I 1993, nesten ti år senere, leveres den billigste Mac'en med hukommelse på 4 Mb (altså 4000 Kb, eller fire millioner tegn), harddisk på 40 megabytes og innebygget diskettstasjon som kan lese og skrive til disketter på 1,3 mega.

IBM og andre leverandører kom naturligvis halsende etter, og tidlig på nittitallet så det ut til at de hadde klart, med hjelp av Microsoft, å produsere en kopi av Mac-konseptet som fungerte sånn noenlunde.

Kraftigere, mindre, billigere. Det har vært utviklingen i PC-verdenen. For oss som har vært aktive brukere av datakraft nesten siden starten, har utviklingen vært hinsides enhver forventning. Selv har jeg eid tre personlige datamaskiner, og alle kostet rundt 15 000 kroner, hvilket vil si at den dyreste var den første, målt i 1993-kroner. Denne maskinen, som jeg kjøpte spontant etter en samtale med Jon Bing i 1983, var en Amstrad I med 128 Kb i minnet og to diskettstasjoner som kunne lese disketter på 180 Kb. Dette var vel å merke deluxe-utgaven: Den opprinnelige Amstraden hadde bare halve kapasiteten. Skjermen var en flimrende kasse der digre, grønne punkter danset omkring.

Den neste maskinen jeg gikk til anskaffelse av, tidlig i 1987, var også en Amstrad, men denne gangen kjøpte jeg en IBM-klon med hele 512Kb hukommelse, 20Mb harddisk og diskettstasjon som kunne lese 720Kb disketter. Både skjermen og tastaturet var langt bedre enn hos forgjengeren, og en eneste diskett kunne med letthet romme en hel hovedoppgave. Imidlertid var store forandringer underveis på programsiden, og helt på slutten av åttitallet kvittet jeg meg med treskeverket for å gå til anskaffelse av min første Macintosh. Det ble et eksemplar av den nå utgåtte SE-modellen. Få måneder etter kjøpet sank prisen til nesten det halve. Og i skrivende

stund kan man plukke med seg en farge-Mac til rundt syv tusen kroner hos Elkjøp på hjørnet.

Maskinene blir kraftigere, billigere -- og mindre. Min første PC, den undermåls Amstraden, ble i hine hårde avertert som bærbar, ettersom den ble levert med bærehåndtak. Imidlertid veide spetakkelet drøyt femten kilo, og egnet seg sant å si ikke utpreget godt til å dytte i ryggsekken på vei til fjellet eller stranden. Dagens bærbare maskiner, som har flere hundre ganger større kapasitet, veier rundt tre kilo, og lettere blir de.

Har PC-revolusjonen gjort oss lykkeligere og klokere? Den har iallfall forandret hverdagen for veldig mange mennesker nesten overalt i arbeidslivet. For et voksende mindretall tilbyr PC'en også en mulighet til en helt ny måte å fungere sosialt på -- den stedløse kommunikasjonens verden og den virtuelle virkelighet. Med et enkelt modem som man plugges inn i telefonkontakten, kan man uten større vanskeligheter kommunisere med databaser, elektroniske oppslagstavler og andre enkeltpersoner hvor som helst i verden. Mens jeg skriver dette, sitter noen hundre nordmenn og sender elektronisk post, legger inn meldinger på oppslagstavler på Internet, bestiller bøker fra UB, sjekker undervisningstilbudet på universitetet i Tasmania ... *Og stadig finnes det mennesker som tror at nordmenn generelt lever i bygdesamfunn preget av tette fellesskap!*

PC-revolusjonen har åpenbart også forandret vår måte å tenke på. Noen trodde opprinnelig at datamaskinene ville minske papirforbruket i verden, ettersom skribenter ikke lenger trengte å krølle sammen store kvanta av mislykkede, påbegynte verker. Resultatet har uten tvil vært det motsatte. I og med den stadig mer brukervennlige skriveteknologien, skrives det mer og mer. Og vi bestiller utskrifter av halvferdige utkast i ett kjøp. Kanskje ble kvaliteten på skriftstykkene gjennomsnittlig bedre i tidligere tider, da papiret og skriveteknologien gav motstand. Det er iallfall liten tvil om at tekstbehandlingen ikke bare har svekket evnen til å skrive manuelt, altså med *penn*, men at den også har svekket evnen til å tenke sammenhengende. Det er ikke lenger nødvendig å gjennomtenke en hel argumentasjonsrekke før man setter

seg til maskinen; man kan begynne midt i et avsnitt, skrive fragmenter her og der, og lappe dem sammen til en slags helhet til slutt. Slike muligheter hadde verken Aristoteles eller Montaigne.

Erling Vik, Aksel Sandemoses alter ego i *Varulven og Felicias bryllup*, befinner seg midt mellom fyllepennalderen og maskinalderen. Han plages av dyp tvil om hvorvidt han skal ta skrittet fullt ut over i maskinalderen. Det var noe fremmedgjørende, hemmende og litt uhyggelig ved skrivemaskinen: Den ble som en formidlende membran mellom tanken og ordet, som truet med å virke tilbake på og korrumpere, forenkle, ødelegge tanken. Undersøkelser blant nordamerikanske college-studenter har faktisk vist at de som bruker Macintosh, gjennomgående leverer dårligere, mer sjuuskete og slurvete besvarelser enn de som bruker en mindre brukervennlig, "ærligere" PC av IBM-type. På en Mac -- ja, i grunnen på en hvilkensomhelst moderne datamaskin nå til dags -- får man med den største letthet frem tekster som ser ut som ferdige trykksaker, med rett høyremarg, midtstilte overskrifter i halvfet Avant Garde 24-punkt, og utskrifter med en oppløsning på minst tre hundre punkter pr. kvadrattomme.

Enkelte nordmenn, ryktes det, foretrekker fremdeles å skrive poesi og brev for hånd. Dette kan de faktisk ha gjennomtenkte grunner til, hvor irrasjonelt det enn måtte virke. Andre, eller kanskje de samme, trodde i fullt alvor en tid at man kunne få datamaskiner til å gjøre hele jobben for seg. Da Jan Kjærstad forklarte at han brukte et dataprogram til å hjelpe seg i arbeidet med *Homo Falsus*, var det faktisk enkelte som trodde at nå kunne hvem som helst bli dikter, det var jo bare å trykke på knappen.

Et beslektet trekk ved PC-revolusjonen er den eksplosjonsartede veksten i informasjon. Det er ikke nok å skylde på de personlige datamaskinene, men gudene skal vite at de har sin del av ansvaret for at en kjemiker, om han i dag skal holde seg orientert om sitt fag, må lese 60.000 bøker, artikler, avhandlinger og andre åndsverk hvert år. På Schopenhauers tid var det tilstrekkelig å kjenne sin Platon og sin Kant for å slå seg opp som filosof, og Ibsen klarte seg lenge med å studere Shakespeare og

Holberg. I dag er tilbudet av informasjon mangedoblet, og doblingstiden synker fremdeles. All erfaring tilsier faktisk at et rutinemessig søk på et nær sagt hvilket som helst tema på en større elektronisk database, umiddelbart vil medføre fremveksten av en vemmelig klump i maven og en følelse av dyp identifikasjon med Felix Bartholdy, hovedpersonen i Tor Åge Bringsværds *Syvsoverskens dystre frokost*. Idet vi blir introdusert for ham, står Bartholdy på et gatehjørne i New York med en bokpose i hånden -- han har vært på boksalg, og sin vane tro rasket han med seg en sekssyv titler. Så begynner han å regne ut hvor lenge han må leve for å rekke å lese bøkene han allerede *harkjøpt* og som står oppmarsjert hjemme i bokhyllen, forutsatt at han leser to bøker i uken, ferier og sykeperioder inkludert. Deretter går det opp for ham at han *fortsetter å kjøpe bøker*, og så svartner det for ham.

Jeg har forlenget sluttet å søke etter faglitteratur på databaser.

Også på andre måter ble nordmenns dagligliv forandret på åttitallet.

Amerikaniseringen av den norske landsbygda -- eller kanskje det ville være like presist å omtale det som *forsvenskning* -- skjøt fart i dette tiåret, preget som det var av plutselige og ganske ufortjente oljerikdommer som blant annet skyldtes at den norske regjering hadde bestemt seg for at kontinentalsokkelen, altså en del av havet som i alle år hadde vært almenning, måtte eksproprieres og heretter skulle eies av Norge. Uten at tredje verden-lobbyistene i offentligheten hevet et øyenbryn.

Fortelleren i Jan Kjærstads *Forføreren* anser denne firedoblingen av norsk territorium som en skandaløs forbrytelse mot andre stater, sammenlignbara med Tordesillas-traktaten fra slutten av 1400-tallet, der Spania og Portugal delte verden mellom seg. "Om man skulle ta lærdom av historien, burde man kanskje stille spørsmål om noen, en dag, vil se på nasjonaliseringen av kontinentalsokkelen på samme måte." Kjærstads forteller er riktignok utlending; enkelte har til og med insinuert at han trolig er Gud.

Den norske periferien, "Utkantnorge", er knapt den pittoreske, svakt anakronistiske typen sted turistbrosjyrene forsøker å fremstille den som -- hvor tiden har stått stille i minst et århundre, hvor fiskeren fremdeles tålmodig bøter sine garn på trebryggen og

hvor bondens arbeidsdag følger solens gang; hvor rustikke og enkle mennesker fremdeles dyrker naturen og sin strenge protestantiske gud som om NATO, GATT og EF ennå ikke var påtenkt.

Selvsagt er det ikke umulig å komme over slike bilder om man prøver hardt nok, for eksempel i en Narvesen-kiosk som selger nasjonale postkort. Men beskrivelsen av gjennomsnittsnordmenn slik den fremstår i Marianne Gullestads forskning, som blant annet har fokusert på arbeiderklassen i en forstad til Bergen, er sannsynligvis mer representativ enn for eksempel Hans Magnus Enzensbergers mer eksotiserende beskrivelser. Innbyggerne i "Utkantnorge" er like meget konsumenter av videoer, popsanger og sladderblader som de er geografisk marginale. Tidligere landhandlerier er blitt erstattet av konsumreservater i form av digre firkantede betongbygninger -- det er først og fremst her forsvenskningen kommer inn -- omgitt av asfaltørkener til midlertidig oppbevaring av kundenes privatbiler. MTVs bølger når i dag den fjerneste avkrok, og inst i fjordarmane ligger fettstuer med navn som "McNoreg" og lignende. Bøndene i Gudbrandsdalen reiser til Kanariøyene i juli akkurat som alle andre, og omtrent førti prosent (mitt anslag) av fiskerne i Nord-Norge plystrer Dylan-viser mens de venter på fangsten.

Det var Kjartan Fløgstad som i *Det sjuande klima* beskrev dette landet som Media Thule og innbyggerne som *mediatullingar*. Om man skulle velge ett eneste stikkord for å beskrive åttitallet, ville man kanskje slutte seg til Fløgstad. Men mye annet har skjedd. Norge er i dag et land hvor det spises flere burgere enn fiskeboller, hvor Jackie Collins' romaner er mer lest enn Bjørnsons bondefortellinger, hvor over halvparten av befolkningen kan gjøre seg forstått på et svakt skurrende nordamerikansk engelsk. Selv i de mest avsidesliggende delene av landet har lokale forretninger nordamerikanske navn, og alle går i olabukser selv om klimaet kanskje skulle tilsi noe annet. "Finnes det en norsk hverdagsbunad -- dvs. en drakt som er mye brukt og godt likt her til lands -- da er den av dongerystoff, og produseres i Thailand på lisens fra USA." Landet er en mer integrert del av verdenssamfunnet enn de fleste av innbyggerne liker å tenke på, men det skal i sannhetens navn tilføyes at det stadig er et *lokalthjørne* av verdenssamfunnet med et distinkt lokalt preg. Selv om

"amerikanisering" ikke er særnorsk, er det typisk norsk. (Samtidig som det er typisk trinidadisk, tsjekkisk og thailandsk.)

Etter å ha brukt nesten et tiår på studier og reiser i USA, kom sosiologen Steinar Bryn hjem til Norge en gang på åttitallet. Det vil si; han kom hjem til et land som lignet mye mer på USA enn landet han hadde forlatt noen år før; et land fullt av neonskilt hvor det stod "Drive-In Fast Food", "Camping By the River", "American Chicken & Burger", "POP IN" og så videre. Han ble forbløffet over hvor sterkt dette landet, og særlig Bygdenorge, hadde forandret seg uten at folk lot til å ha registrert det. Spesielt var han opprørt over navn på kommersielle foretagender som kaféer, gatekjøkken og forretninger. Landet var i hans fravær blitt preget i ekstrem grad av nordamerikansk symbolikk og billedspråk. Glorete reklameskilt for Coca-Cola hadde dukket opp på det kjære, gamle fjøset i Grukkedal. Bryn gjorde følgelig det han måtte gjøre (a man's gotta do, som kjent, what a man's gotta do). Han fortsatte å reise, men denne gangen i Norge, og ga til slutt ut en bok hvor han gav til kjenne en kritisk analyse av "amerikaniseringen".

Bryns hovedargument går omtrent slik: Ettersom nordmenn mangler et sterkt kulturelt selvbilde, er vi et lett bytte for vulgær og fordømmende nordamerikansk kulturell påvirkning. Denne påvirkningen er skadelig fordi (a) den styrker en ideologi som fremhever individualisme på bekostning av fellesskap, (b) den avskjærer nordmenn fra sine kulturelle røtter og ødelegger bl.a. språkfølelsen, (c) Amerika-bildene i film og reklame er misvisende fordi USA som sådan er annerledes, og (d) amerikaniseringen virker estetisk avstumpende. Han ender med å betrakte amerikaniseringen som et uttrykk for (eller en årsak til?) den politiske høyrebølgen og sosialdemokratiets krise og anbefaler en kulturell selvransakelse som medisin mot nedsløvingen.

Bryn har utvilsomt rett i at Norge i likhet med andre land i USAs periferi, som Den dominikanske republikk, Filippinene og Island, har utviklet lokale versjoner av den nordamerikanske drøm. Derimot stemmer det dårlig med mine kilder at dette utelukkende skal ha skjedd på åttitallet. Har ikke Norge vært ganske gjennom-

amerikanisert siden Marshall-hjelpen på femtitallet, og siden norske intellektuelle sluttet å lære seg tysk og fransk for å kunne være likere sine kolleger på den andre siden av Atlanteren? Når Georg Johannesen omtalte Norge som USAs 51. stat allerede på sekstitallet, var det ikke bare NATO-medlemskapet han hadde i tankene, eller hva?

Dessuten er det ikke alltid lett å forstå Bryns moralske og politiske argumentasjon. På den ene siden innrømmer han at norsk kultur i grunnen bare er et synonym for kulturen i Norge, og som en konsekvens vil han med ubønhørlig logisk nødvendighet måtte vedgå at borgere meget vel kan bli norske selv om de ikke er norskfødte. På den annen side fremstår Bryns argumentasjon til syvende og sist som en puristisk og romantisk tenkning, der gamle bygdesymboler foretrekkes fremfor nye bysymboler, og hvor det stedsbundne foretrekkes fremfor det kosmopolitiske. Han klager over at han ikke fikk lære mer om Bjørnson på skolen, men savner ikke Shakespeare og Goethe fra pensane. Når han skal hente frem et motstykke til amerikaniseringen, finner Bryn straks et treskilt med norske (gjerne nynorske) ord, som sier "Vevstua", "Dølaheimen" eller "Kafé Tyrili", og han har vanskelig for å innrømme i praksis det han åpenhertig går med på i teorien, nemlig at opprinnelig utenlandske tegn kan omformes til norske tegn om nordmenn bruker dem i tilstrekkelig grad. I stedet foreslår han at nordmenn skal utvikle kulturelle blandingsformer av typen "Rocke-Stugu", som ivaretar spenningene og motsigelsene i kulturen. Hvorfor ikke rett og slett "Hard Rock Café", ettersom det viser seg at dette begrepet har et helt og holdent norsk innhold, altså er meningsfylt for nordmenn? Dessuten er det litt foruroligende at Bryn anser motsigelsene mellom "det mytiske Amerika" og det nasjonalromantisk sosialdemokratiske Norge som det sentrale ved kulturen i Norge. Europa forsvinner faktisk helt fra hans analyse, selv om det ville være lett å finne forretninger og restauranter med europeiske navn av typen Benetton, Le Canard, Coco Chalet, Papagallo osv. -- foruten at det rent faktisk finnes nordmenn som lytter til europeisk musikk og leser europeiske bøker, og som er påvirket av europeisk religion og filosofi.

Selve beskrivelsen av Utkantnorge er det lite å utsette på: Den stemmer blant annet godt overens med personlige nedtegnelser fra en Dombås-ekspedisjon som gikk av

stabelen i siste halvdel av åttitallet. Samtlige deltagere på ekspedisjonen ble mentalt lamslått over erkjennelsen av at et kulturlandskap de hadde forsert bare sekssyv år tidligere, hadde forandret seg nesten til det ugjenkjennelige. Langs hele riksveien var et rikholdig oppbud av både fettstuer, engelskpråklige reklameskilt og digre rektangulære konsumreservater omgitt av golde asfaltørkener. Det slo oss imidlertid ikke at denne kulturelle formen på noen måte skulle være mindre "autentisk" enn det gamle bondesamfunnet. Tankene går faktisk i retning av Anthony Burgess, som et sted skriver at det store fortrinnet ved det engelske språk består i dets evne til å suge opp nye ord fra hele verden *og gjøre dem til engelske ord* samtidig som det kvitter seg med "dead structural wood". Alle som har lest mer enn noen linjer av Burgess er innforstått med at han vet hva han snakker om. Burgess har forøvrig markert seg som antipuritaner også på andre områder, idet han har gått i bresjen for en internasjonal bevegelse mot sensur.

Bryns omtale av nordmenns bruk av nordamerikanske symboler krever også en kommentar. Han irriterer seg over at nordmenn har skapt et mytisk "Amerika" som er forskjellig fra selve USA. Men selvsagt må det være slik, for ellers hadde ikke "Amerikabildene" vært norske! Amcar-entusiaster i Trøndelag er fullkomment klar over at deres subkultur er heilnorsk og at det "Amerika" de dyrker, ikke er det samme som det faktisk eksisterende USA. Fjernsynsseere vet at en såpeopera som "Dynastiet" presenterer uvirkelige drømmebilder av et mytisk land, og *de vil at det skal være slik*. Vi snakker her om *Dreams, Incorporated*, om fantasier, og mennesker i Norge trenger neppe Bryn til å fortelle seg det.

Når nordamerikanske symboler, ord og væremåter blir masseslagere i Norge, er det ikke fordi de er nordamerikanske, men fordi de kan brukes på meningsfylte måter av nordmenn. Og det er meg et mysterium hvordan det nødvendigvis må være mindre "autentisk" å kjøpe burgere hos Burger King og sine skjorter hos Marlboro Classics (som forøvrig er en italiensk klesprodusent) enn å spise kjøttkaker på Kaffistova og gå i lusekofte fra Husfliden. Med bakgrunn i mine egne erfaringer og barndomsminner er jeg ikke et øyeblikk i tvil om at Kaffistova kulturelt sett er langt mer fremmed enn en fettstue av typen Burger King, og når det gjelder "Bygde-Norge", kan det vel knapt

tenkes noe mer typisk bygdenorsk enn country & western-musikk og tilliggende kulturelle symboler (Wunderbaum, puseterninger, boots, kinnskjegg osv.).

Utviklingen Bryn har beskrevet, kan åpenbart like gjerne kalles modernisering som amerikanisering; det spesielle for Norge er at den norske moderniseringen, iallfall i Utkantnorge, blir dypt påvirket av USA, blant annet fordi Norge mangler omfattende kontakt med andre deler av den moderne verden, men også på grunn av de nære historiske båndene som har blitt vedlikeholdt mellom Norge og USA siden utvandringstiden i forrige århundre. Dessuten har Norge og USA en del fellestrekk som gjør "amerikaniseringen" lettere her enn for eksempel i Italia: Både Norge og USA er land hvor det praktiske ("nyttige") har en tendens til å overskygge det estetiske, og hvor den egalitære individualismen og avsmaken overfor forfinet borgerlighet stikker usedvanlig dypt. De nordamerikanske drømmene og symbolene går rett inn i gjengse norske virkelighetsoppfatninger og kan brukes ganske umiddelbart av mange nordmenn. Da sosialfilosofen Pierre Bourdieu ble spurt om hvorvidt hans digre verk om smakens sosiale karakter kunne anvendes på andre land enn Frankrike, svarte han at teorien iallfall ikke kunne overføres på USA, ettersom begreper om god smak var fraværende i det landet. Det er jo noe merkelig hjemlig med et land der presidenten må bevise sin folkelighet ved å grille borgere for journalistene når han holder pressekonferanse, hvilket Bush faktisk gjorde ved en anledning.

Det er klart at den kulturelle globaliseringen av landsbygda tidvis må møtes med dyp nostalgi og våte drømmer om opprinnelighet og autentisitet, spesielt hos folk som ikke husker hvordan det opprinnelige og autentiske var. Først og fremst har en slik nostalgi en terapeutisk effekt ved å gjøre det mulig å avfinne seg med forandringene: Man kan jo bare klage over hvor mye bedre alt var tidligere. Men den kan også få synlige samfunnsmessige virkninger ved at den skaper større oppslutning om "det autentiske norske", noe Bryns bok *Norske Amerikabilete* er et håndfast bevis på. Kanskje er det "amerikaniseringen" som til syvende og sist vil mane folket til aksjon for å redde nynorsken?

Man ville kanskje tro at moderniseringen av landsbygda brakte by og bygd nærmere hverandre ved at de begge ble hektet opp til en global samtid i større grad enn tidligere. Så er nok ikke tilfellet. By og bygd fikk faktisk *hver sin* modernitet. Dersom bygdene på åttitallet kom til å ligne mer på Midtvesten, kom Oslo til å ligne mer på Amsterdam.

På den annen side er det ikke sikkert at Bygde-Norge vil vedvare å være nordamerikansk preget for all fremtid. Et annet scenario fortøner seg faktisk som ganske sannsynlig. Pr. i dag er det netto utflytting fra mange norske bygder, og de første som reiser er pikene. Igjen sitter forsmådde ungarer med gård og grunn, men uten kjerring. Sommeren 1992 arrangerte dagbladet *Dagbladet* en kvinne-ekskursjon til en slik bygd; de fylte opp en buss med ugifte bykvinner og satte kursen mot indre Trøndelag. Noen ble gift, men de fleste forble nok ungarer. Vel. Hva skal de finne på? En ikke helt usannsynlig løsning kan være at de anskaffer bruder fra utlandet (såkalte postordrebruder), for eksempel fra Sørøst-Asia. Dette er ikke helt usannsynlig. Dermed får de barn som ser halvt asiatiske ut. Videre vet vi fra sammenlignende kulturforskning at det i tradisjonelle familier er slik at barna lærer mer om sed og skikk av sin mor enn av sin far -- blant annet med tanke på matvaner. Følgelig er det slett ikke utenkelig at en typisk norsk bygd rundt år 2030 vil være dominert av tospråklige bønder i lusekofte, som snakker thai på kammerset og hedmarking i butikken, som sverger til krydrede risretter og som gjerne ofrer en høne eller to på forfedrealteret.

Som det vel har gått frem ovenfor, har jeg visse innvendinger mot Steinar Bryns kultursyn, idet han betrakter spenningen mellom det nordamerikanske (vulgære, kommersielle) og det nasjonalromantiske (autentiske, norske) som den viktigste motsigelsen i norsk kultur. La meg derfor tilføye at Bryns sosiologiske analyse fortøner seg langt mer attraktiv enn kulturanalysen. Her trekker han den slutning at landet har beveget seg i retning av individualisme og økt konkurransementalitet på åttitallet, og det har han utvilsomt rett i, selv om han overdriver betydningen av "amerikanisering" som årsak og symptom. Det er opplagt at klasseforskjellene er blitt utdypet på åttitallet, og ikke bare i de større byene. Et tydelig tegn på en slik forandring er endringene i matkulturen. Antropologisk forskning om mat har vist at

det ofte er sammenfall mellom klasseforskjeller og variasjoner i matkultur i et samfunn, og at det er de mest klassesdelte samfunnene som utvikler den mest kunstferdige *haute cuisine*. I egalitære samfunn spiser alle omtrent det samme; i sterkt klassesdelte samfunn er det umåtelig stor forskjell på herrens middag og tjenerens. Tenk bare på det føydale Europa, hvor bønder og leilendinger levde av kål, løk og brød, mens godseierne mesket seg med tyve retters middager som en liten hær av profesjonelle kokker hadde brukt hele arbeidsdagen på å tilberede.

Norge ble aldri et ekte føydalt land, og her i landet har man følgelig priset den nasjonale maten for at den er enkel og naturlig. Mens østerrikere og franskmenn la i seg de mest fantastiske tre etasjes bløtkaker, gumlet norske embetsmenn på vei til Eidsvoll i seg nistepakker av barkebrød og lefseklining. Der javaneseren kunne by gjester på et overdådig *rijstafel* bestående av tredve eller førti små, forseggjorte retter, inviterte nordmannen på spekeskinke, flatbrød og øl. Mens svenskene eksperimenterte med ulike typer syltede bær som fyll i sine fenomenale *tårter*, stekte de brave nordmenn melkaker de kalte *svele*, som de gjerne klasket en klatt *dravle* oppå (dravle er en type ihjelkokt melk med leiraktig konsistens og farge). Den navnløse, og muligens guddommelige, fortelleren i Jan Kjærstads *Forførelsen* bemerkter: "Det fantes selvfølgelig ikke noe indisk spisested i Oslo på denne tiden. Og for meg forteller dette mer enn all verdens antropologiske arbeider om nordmenns særart, om Norges forbausende avsondrethet, om Norges manglende evne til å trekke til seg andre folkeslag -- og ikke minst om Norges begrensede kulinariske nysgjerrighet -- at den første indiske restauranten ikke kom dit før langt ut på 80-tallet."

Dekadente og nedbrytende kontinentale og eksotiske matvaner har sakte men sikkert presset seg inn i de mer dekadente og nedbrutte befolkningssegmentene i landet. I dag finnes det minst ti ypperlige indiske restauranter i Oslo, og i perioder finnes det visstnok en restaurant eller to i Oslo som er tildelt en stjerne i Guide Michelin, selv om de finere restaurantenes mesterkokker stadig klager over at det er umulig å få tak i skikkelige råvarer i Norge. Noe som er mer forbausende, er det faktum at kontinentale matvaner også er i ferd med å presse seg inn i Utkantnorge! Det må

være et typisk åttitalssfenomen, dette, og et sikkert tegn på at jappetiden slett ikke var begrenset til Den gyldne trekant i Oslo vest.

Ernæringsfysiologen og antropologen Marianne Lien sluttet seg midt på åttitallet til den voksende antropologiske sub-klanen som valgte å bli i Norge i stedet for å reise til Bongo-Bongo på feltarbeid, men hun dro ikke mye kortere enn afrikanistene. Hun endte nemlig i Båtsfjord på Finnmarkskysten, hvor hun foretok en nærstudie av de lokale matvanene. Enkelte av funnene fra undersøkelsen må sies å være sensasjonelle. Ikke slik å forstå at endringer i kostholdet aldri har funnet sted tidligere i dette landet: Det skulle i denne sammenheng være nok å nevne *de rå grønnsakenes* plutselige og innstendige inntog i etterkrigstiden, og en undersøkelse blant eldre i Oslo viser at mange av dem stadig er dypt skeptiske til dette nymotens snakket om at grønnsaker skulle være så fordømt sunt. Den faktiske forandringen Marianne Lien beskriver, er imidlertid ganske ny, og kan fortelle oss at en ny tid er kommet uten at det derved dreier seg om hippienes Age of Aquarius. Snarere tvert imot, kan man kanskje si.

Opprinnelig, altså før midten av åttitallet, var Båtsfjord et klassisk norsk sted hvor det fantes to typer av mat: det som var *etandes* og det som var *ikke etandes*. Til den siste kategorien hørte blant annet *ufesk* som steinbit og reker, og *græss*, altså salat og annen kaninmat. Språket manglet med andre ord kategorier for å rangere ulike typer mat. Tidsskriftenes vinspalter ble neppe lest av mange båtsfjordinger, for å si det slik, og man minnes uvegerlig Karen Blixens novelle "Babettes Gjestebud", hvor en tidligere kokke på den parisiske *Café Anglais* havner som hushjelp i Berlevåg, like ved Båtsfjord. Etter mange år i bygda tilbereder hun et fantastisk festmåltid basert på de mest eksklusive importerte råvarer, uten å få andre reaksjoner fra heimfødningene enn anerkjennende grynt for sin ekte skilpaddesuppe, sin *Blinis Demidoff* og sine *cailles en sarcophage*. Maten var *etandes*, den; mer hadde de ikke å si om den -- og mer oppfattet de ikke av den heller. Å servere *cailles en sarcophage* til en person som ikke har andre ord enn "etandes" for å beskrive god mat, er som å fremføre Mahlers femte symfoni eller Pink Floyds "Shine On You Crazy Diamond" for en døv.

Antropologen i Båtsfjord hadde en lignende opplevelse, om i noe mindre målestokk, da hun serverte en utsøkt laksesuppe for noen båtsfjordinger. Den mest skeptiske av spisegjestene må etter hvert motvillig vedgå at suppen lar seg spise, selv om han aldri har spist en identisk suppe før. Når han så forsøker å gjøre rede for sitt syn, sier han først: "Den, den går no an den her ... Æ har smakt det værre før." Så kommer en liten pause, før han virkelig tar sats: "Den var, den var, den var ... grei."

Moderniseringen av mat innhentet imidlertid også Båtsfjord. Blant annet begynte visse former for græss å nærme seg kategorisering som mat, som når en agurksalatspisende ung kvinne, etter å ha forklart at hennes far aldri i verden ville ha spist agurk, sier: "Æ trur æ kunne ha levd på det her. Hves æ bare fekk agurksalat så hadde æ ikke behøvd nokka mat."

Også mer dramatiske forandringer fant sted med spisevanene i Båtsfjord på åttitallet. Blant annet begynte de å spise *reker*, som tidligere bare hadde vært brukt som agn. Enkelte avantgardister, noen av dem innflyttere sørfra, begynte til alt overmål å tilberede retter som lasagne, gjerne fylt med hvalkjøtt og reven gulrot, og ovnstekt steinbit. Det kulinariske ordforrådet ble utvidet og kunne nå brukes for å markere eksklusivitet og klasseforskjeller. *Vinklubben* ble dannet, en eksklusiv herreklubb med ni medlemmer som kom sammen hvert kvartal for å smake på viner og innta et bedre måltid. Tar jeg ikke mye feil, varte det ikke lenge før begreper av typen "fruktig", "mintpreg" og "grønne epler" svevet over vinglassene.

Hotellet i Båtsfjord fulgte opp trenden og innførte på sitt spisekart retter med navn som ørret surprise, kveite vin blanco (*sic*), tournedos garni med bordelaisesaus, antilopekoteletter, kalvefilet og gravet laks -- dels nye retter basert på lokale råvarer, dels helt importerte retter, og dels halvgamle retter med nye, franske navn.

Forandringene i matvanene fikk også uttrykk i grønnsaksdisken i kolonialen. "For 10-15 år siden var potet, kål, kålrot, gulrot og løk så godt som de eneste ferske grønnsakene," skriver Lien. "Nå finnes til enhver tid også tomater, salat, kinakål,

blomkål, selleristang, rød og grønn paprika, persille og hvitløk. En gang iblant finnes også mer eksotiske varer som brokkoli, avocado, fersk sopp, aubergine, zucchini (squash), ananas, kiwi og mango."

Disse nye matvanene er uttrykk for en rendyrket storbykultur, verken mer eller mindre, og Båtsfjord vil aldri bli den samme igjen. Den kulinariske verden er blitt mer komplisert ved at ufesk og græss er blitt til navngitte, spiselige retter, og ved at tilberedningsrepertoaret er vokst enormt. De norske "pakkeløsningene" fungerer ikke lenger oppskriftsmessig når det ikke bare finnes et begrenset antall udiskutable måter å tilberede for eksempel lammekjøtt på (Lien nevner lammerull, fenalår og lammekoteletter), men når man kan lage lam på spansk eller fransk manér, eller for den saks skyld kombinere flere varianter. Verden er blitt fragmentert, og den moderne individualismen (som altså er noe annet enn den gamle egalitære individualismen) er kommet til bygda. (I parentes kan det tilføyes at et visst tilsig av såkalte *sjokoladeværinga*, altså tamilske flyktninger, til bygder som Båtsfjord bekrefter denne tendensen i retning av en mer komplisert sosial verden som etter hvert blir umulig å innordne under en "norsk hovedvirkelighet".)

Endringene i bygde-Norge til tross: Det er nå engang likevel livet i byene vi forbinder mest med åttitallets stille kulturrevolusjon. Allerede helt i tiårets begynnelse var det tegn i ungdomskulturen på at Norge var i drift. Store deler av de nye ungdomskullene syntes nemlig ikke å gli ubesværet inn i de forhåndsdefinerte sjablongene, og tar jeg ikke mye feil, tok det den puritanske venstresiden mange møter og mange forkastede utkast til prinsippvedtak før de bestemte seg for om pønkerne var progressive eller reaksjonære. (På syttitallet var marxist-leninistene som kjent motstandere av både homofili og innvandring, og det var neppe lettere for pønkerne enn for pakistanerne å slippe gjennom nåløyet.) Nå har det "alltid" vært ungdommens privilegium å være annerledes enn sine foreldre -- når jeg setter alltid i anførselstegn skyldes det bare at ungdomskulturen ble funnet opp like etter annen verdenskrig -- men åttitallets annerledeshet var annerledes enn femti-, seksti- og syttitallets annerledeshet.

I 1981 ble Skippergata 1 i Oslo okkupert av en løst sammensatt gruppe studenter, arbeidsløse og unge raddiser. Mange av dem levde med stor entusiasme opp til definisjonen av ordet *punk*, som betyr bom, sosialt avfall, kasteløs osv., som de betraktet som en smigrende karakteristikkk når den kom fra et samfunn de anså som pill råttent. Deres uniform inneholdt som regel en hullede olabukse, en skitten helsetrøye, en islender og et Arafat-skjerf, vanligvis supplert med ultrakort hår og en sikkerhetsnål eller to, enten festet direkte i ansiktet eller på et klesplagg. I motsetning til hippiene var disse opprørerne overhodet ikke interessert i å være snille; i motsetning til syttitallsraddisene med runde briller var de heller ikke interessert i å være flinke. "You don't know nothing, baby, and you don't care," ytret en av generasjonens mest interessante filosofer, Leonard Borgzinner (1957-90), i sitt fansin 666. Noen knyttet an til pønken i Storbritannia og omtalte seg som "The No Future Generation", mens andre var bare interessert i et liv utenfor systemet. I motsetning til hippiene og de puritanske raddisene, var det de færreste av pønkerne som skaffet seg en utdanning. Mange tatoverte seg i ansiktet, som et synlig tegn på at de hadde brent alle broer.

Den første alvorlige nedturen for okkupantene kom da Oslo kommune gjorde alvor av trusselen om å rive huset i Skippergata -- som forøvrig var en livsfarlig, vaklevoren rønne -- og til gjengjeld tilbød okkupantene flotte, nye leiligheter og et nytt ungdomshus i Pilestredet sentralt i Oslo. Der stod man, *desp* og ille til mote, breiddfull av hat og forakt for myndigheter og streite besteborgere, og fikk uten videre innfridd alle sine tildels ublu krav. De ble stående, måpende, med hanekammen i postkassa. Pønkeopprøret ble aldri helt det samme igjen etter dette smarte mottrekket fra bystyrets side.

Den pønketete motkulturen utviklet seg deretter, iallfall i Oslo, etter velkjent norsk venstristisk mønster. Moralistiske besserwissere tok ledelsen og sørget for å ekskludere alle som ikke fulgte den smale sti, det vil si narkomane, hedonister, posører, høyreavvikere og kjøtteterer (*likspisere*, som det heter på stammens språk). Meat is, må vite, murder.

I motsetning til Vinklubben i Båtsfjord, lar dagens pønkere seg lett definere inn i den norske hovedvirkeligheten. De står som en semantisk motpol til politi og ordensvesen og er helt avhengige av både et solid trygdevesen og et brutalt politi for å kunne fungere som pønkere. De fleste av dem er til og med *veggiser*, altså vegetarianere. De ville gjerne være politisk radikale, men oppdaget raskt at den sedate, selvrettferdige og kvalmt vellykkede foreldregenerasjonen hadde ekspropriert de fleste samfunnskritiske standpunktene: De var mot EF, for PLO og ANC, mot atomvåpen og atomkraft, og mot forurensning og vekstkapitalisme. Det var i grunnen ingen større merkesaker igjen å henge seg på. Å skulle støtte Sovjet og den østeuropeiske kommunismen, som i og for seg var et ledig standpunkt, ville på en måte ha vært *for* harry, og enden på visa ble at pønkerne med liv og lyst kastet seg over den eneste samfunnskritiske saken ingen andre hadde oppdaget, nemlig kampen mot dyreforsøk.

Dermed er pønken, opprinnelig en nihilistisk, samfunnsnegerende bevegelse, blitt trygt forankret i den gjengse norske politiske tenkemåten, og tankene går uvegerlig i retning av en annen bevegelse som står forfatterens hjerte nær, nemlig folkebevegelsen SABAE(N). På syttitallet dannet den århusianske kapitallogikeren Gustav Bunzel *Sammenslutningen Af Bevidst Arbejdsskye Elementer* (SABAE), en militant kamporganisasjon til lønnsarbeidets bekjempelse. I stedet for å knekke ryggen for at en kapitalist skal øke sin profitt, mente Bunzel, burde man ligge på sofaen med en bajer og se på fjernsyn. Anarkistbladet Gateavisa var ikke sene med å danne den norske avleggeren SABAE(N), som sluttet opp om Bunzels analyser av lønnsarbeidets fordervelser, men som hadde en annen, kanskje særnorsk vri. SABAE(N), med gateavistene Christian Vennerød og Audun Engh i spissen, la nemlig vekt på at man burde bruke sin nyvunne fritid til å ta seg av sine barn og foreldre, besøke naboene og skape hygge omkring seg. Der danske SABAE var hedonistisk og amoralsk, hadde den norske utgaven i grunnen et puritansk preg, skjønt forgrunnsfigurene i andre sammenhenger har markert seg som relativt ytterliggående hedonister. Sånn sett er både pønken og SABAE pre-åttitallsfenomener, idet de avslører tillit til den gode moral, likhetstanken og samfunnsreformene.

Pønken og omkringliggende herligheter hadde imidlertid også en annen, mer

innoverende side. Tidlige pønkere brukte som kjent hakekors og lignende symboler på de istykkerrevne lærjakkene sine; ikke fordi de var nazister, men som en protest mot samfunnets allmenne symbolbruk: De nektet å godta den vedtatte betydningen av felles symboler. Denne anti-politikken ble raskt avskaffet da de moralistiske kreftene tok styringen i rørsla. Men den allmenne tankegangen ble raskt kanalisert i en annen retning, nemlig mot en estetiserende, nihilistisk livsholdning som fikk sine mest synlige uttrykk i trenden som i ettertid er blitt kjent som postpønken.

Postpønken som livsholdning var kjennetegnet av en småkynisk resignasjon overfor tilværelsens allmenne håpløshet og politikkenes spesifikke håpløshet. Den gav seg uttrykk i en blek, dyster men dypt utstudert estetikk -- sorte klær, øyesminke hos begge kjønn, blek hud, hår farvet enten sort eller rødt og en trett mine. Postpønkerne leste Rimbaud, Baudelaire, Gene Dalby og Jan Kjærstad. De tilbrakte kveldene i nedlagte fabrikkhaller hvor de saktmodig drakk sin pils og lyttet til trist, støyende industrirock eller melankolsk, fremmedgjort synthpop. De kunne virke apolitiske, men var det ikke nødvendigvis, og det skal jeg komme tilbake til. Ondsinnede rykter satt ut av gammeldagse modernister vil nemlig ha det til at denne generasjonen er egoistisk og uansvarlig, men det skyldes utelukkende at modernistene (altså puritanske tilhengere av den norske hovedvirkeligheten) bruker et gammelt kart å navigere etter i et nytt terreng.

Både pønk og postpønk skilte seg fra tidligere ungdomskulturer ved at de helt åpenbart og eksplisitt var storbyfenomener. Båtsfjordinger som anla hanekam, ville raskt føle seg utilpass og kom seg temmelig kjapt til Tromsø, hvorfra ferden ofte gikk videre til Trondheim eller Oslo. (Et *påfallende* antall oslopønkere snakker nordlandsdialekt.) Et ektefødt barn av åttitallet blir syk av frisk luft og får ryggplager av å gå på annet underlag enn asfalt.

At det skjedde en dramatisk kulturell forandring på åttitallet, er det liten grunn til å tvile på. Den svenske forfatteren og journalisten Oscar Hemer, som besøkte Oslo midt på åttitallet, hadde vanskelig for å skjule sin forbløffelse over hva som hadde skjedd med den tidligere provinsielle utkantbyen Oslo. Slik beskriver han opplevelsen

av en nærradio-støttekonsert på Chateau Neuf: "Større delen av rockeliten är samlad och den nattliga storstadsdjungeln visar upp hela sin överraskande artsrikdom. Det är en fantastisk, nästan hallucinatorisk maskerad som, sedan den första fascinationen förklingat, lämnar en underlig känsla av intighet." Alle som opplevde epoken, vet hva Hemer sikter til. En viss *intighet*, javisst.

Disse subkulturene var ikke misjonerende (om man ser bort fra pønken senere degenerering), og representerte en sann pluralistisk holdning til tilværelsen. Det angikk såvisst ikke dem om naboen sang i Indremisjonens mannskor, eller om trikkeføreren var sikh, eller om årets hippeste synthprogrammerer spiste spedbarn til frokost. De hadde mer enn nok med å få orden på sine egne liv og hadde ingen moralistisk skråsikkerhet å dele med omgivelsene. Grunnene skal vi komme tilbake til.

Postpønken fikk sine intellektuelle utløp i det tidligere marxistiske tidsskriftet *Profil*, som ble kuppet av nyomvendte esteter i 1983, i ny fransk filosofi og i pessimistisk eksistensfilosofi à la Peter Wessel Zapffe, som i 1942, altså under den tyske okkupasjonen, hadde utgitt sitt mastodontiske hovedverk om hvorfor tilværelsen er meningsløs. Alt i alt representerte denne trenden et brudd med de fleste "typisk norske" kulturtrekk: Den var ikke-puritansk uten å være antipuritansk, den gikk inn for det skjønne og stilte seg likegyldig overfor det nyttige og praktiske, og den så bort fra fremskrittet og "mesterfortellingene" som veivisere.

Rock og beslektede musikkformer, slik de utviklet seg i første halvdel av åttitallet, bidro i stor grad til den kulturelle urbaniseringen og hadde et nedslagsfelt som langt overgikk både pønk og postpønk. Allerede tidlig i tiåret (eller var det allerede i '79?) skrev Kjøtt's Michael Krohn en av tidens største tekster, "Nei, nei, nei", som blant annet inneholder de minneverdige linjene "Fins det noe styggere enn kongebarna? Nei, nei, nei" -- foruten andre, noe mer ujevnlige tekstlinjer. Fanatisk urbane grupper som DePress, The Aller Verste, Wannskrækk (som senere metamorfoserte til Dum Dum Boys), Holy Toy, DeLillos og Raga Rockers gjorde noe verken forfattere, historikere eller samfunnsforskere tidligere hadde klart: De satte navn på det urbane

Norge og var dermed med på å skape en urban selvbevissthet hos nordmenn. Den eneste større romanen fra sekstitallet til rundt 1990 som klarte å sette det nye urbane Norge på begrep, var forøvrig Jan Kjærstads *Homo Falsus* fra 1984, uten skygge av tvil en av tiårets viktigste bøker.

Poeten Gene Dalby skrev imidlertid en rocketekst som oppsummerer åttitalldagenes forhold til seg selv og omgivelsene bedre enn noen annen tekst jeg kan komme på. Jeg tenker på legendariske "Produkt av 70-åra", som først ble fremført av orkesteret Hærverk. Sangen er også blitt fremført av så ulike grupper som Kjersti and the Morning Breads, et pønk/hardcoreband som bestod av siviløkonomer med godt betalte jobber i departementene, og av The Limers, som er en bluespønk-duo bestående av yngre akademikere i faste forskerstillinger. Åpningsstrofen går slik: "Gå og gjem deg/Jeg vil bare ha ditt kjønn/Bruke deg til siste stønn/Jeg er et produkt av syttiåra". Senere utvides perspektivet noe: "Elske er noe jeg ikke kan/Jeg er et produkt av syttiåra/Jeg veit ikke hvordan/Jeg er et produkt av syttiåra". Eller hva sies om denne strofen: "Tror du på alt jeg sier/Veit du ikke at jeg jurer/Det eneste som interesserer meg/Er hvordan munnen din suger".

Produkter av syttiåra utvikler lett et noe distansert forhold til forestillingene om den sanne moral og den sanne sannhet. Syttitallet var et så til de grader moralistisk tiår at den sanne moral forlengst var oppbrukt da Dalby begynte å skrive.

I dag må rocken alt i alt betraktes som en del av besteforeldrenes kultur; som en litt visse, om stadig populær del av den kulturelle tradisjon. Da Dagbladets Fredrik Wandrup og Aftenpostens Tor Marcussen hyllet Neil Young for en konsert på Kalvøya sommeren 1993, var de klar over at det var sin egen ungdomstid de *paid tribute to*. Den hippe ungdommen lytter til techno og rave, og de virkelig musikkinteresserte har forlengst funnet veien til elektronisk samtidsmusikk, kompromissløs *musique concrète* eller kreoliserte hybridformer som nordafrikansk rai, piggrådjazz og elektrifisert bulgarsk folkemusikk.

Midt på åttitallet ble Stenersgate 1 revet. Stenersgate 1, vis-à-vis Oslo sentralstasjon, inneholdt et par nærradiostasjoner, noen kunstatelierer og en hyggelig cappuccinokafé ved navn Våra (skal uttales som det norske *Vera*, ikke som det svenske *våra*), hvor man måtte kjøpe et hardkokt egg for å få øl ettersom kommunen fremdeles hadde en forestilling om at alkoholpolitikk var en god idé. Men fremfor alt inneholdt bygningen Renegat. For vår generasjon hadde nedleggelsen av Renegat en betydning som kan sammenlignes med den betydning Club 7s og Casinos endelikt fikk for den forrige. Verden ville aldri bli den samme igjen uten Renegat, som var et konsertlokale plassert i en nedlagt bilforretning som de nye innehaverne hadde sprøytelakkert med sort maling for å gi inntrykk av en nedlagt fabrikkhall. Nøyaktig der Renegat hadde ligget, befinner det seg nå en tre etasjes svensk klesforretning som selger stripete og marineblå klær fra Portugal og Bangladesh. Fra å være et kultursenter for bleke, tankefulle sortkledde menn og kvinner, er Stenersgate 1 blitt til det optimistiske, hønsehjernede og lettivede konsumreservatet Oslo City.

Og dermed er vi fremme ved nok en av de sentrale innfallsvinklene til åttitallets stille kulturrevolusjon, nemlig den såkalte jappetiden, som i streng forstand varte fra 1983 til børskrakket i november 1987, men som likevel fikk varige konsekvenser for det norske samfunn.

Jappetiden og jappekulturen var et sammensatt fenomen som ikke kan føres tilbake til én enkelt årsak. Jappismen som *ideologi* kan beskrives som en variant av høyrebølgen, som forøvrig langt fra var noe særnorsk fenomen, og gikk i korthet ut på at enkeltindividet burde ha større rettigheter til utfoldelse enn sosialdemokratiets klamme hånd hadde tillatt. I motsetning til anarkistene mente jappene av samfunnet ikke blott og bart burde skjerpe seg, men at det rent ut sagt *stod i veien* for individuell utfoldelse og følgelig måtte avskaffes. Som *kulturelt* fenomen var jappismen i Norge et uttrykk for en sammensmeltning av nordamerikansk og europeisk innflytelse, med de mystiske norske oljerikdommene som underliggende glidemiddel. Jappene, ble det sagt, jogget og spiste sunn mat (i likhet med nordamerikanere), men de gikk også på kafé -- unnskyld, *café* -- og dyrket klassisk dannelseskultur (i likhet med europeere). Når det gjaldt jappenes livsstil mer allment, har de flere fellestrekk med pønkere, postpønkere og andre som tilhører samme generasjon. Fremfor alt hadde de

liten eller ingen tro på den nøysomme og snusfornuftige sosialdemokratiske drømmen, og i tillegg prioriterte de yrke og egen fritid fremfor et borgerlig familieliv. Som fenomen på *arbeidsmarkedet* var jappene "dynamiske" og individualistiske, ble det sagt. Oversatt til vanlig norsk: De hadde spisse albuer og stilte høye krav til seg selv, og skilte seg slik sett lite fra mennesker som et tiår før gikk under betegnelsen *strebere*. Typiske jappeyrker fantes i databransjen og i reklamen, og naturligvis på børsen, og i Norge var oljeboomen i første halvdel av åttitallet, som skapte en plutselig og helt ufortjent overflod av penger i landet, en opplagt katalysator for denne nye arbeidskulturen.

Det medieskapte bildet av jappene var naturligvis skjematisk og forenkende, og blandet sammen kulturelle, økonomiske og politiske strømninger. Sannsynligvis var det få enkeltpersoner som oppfylte alle kriteriene på japphet. Endringene var ikke desto mindre påtagelige og gikk i retning av mindre samfunnsbevissthet, mindre puritanisme og en stigende grad av internasjonal tilpasning i deler av arbeidslivet, samtidig som en voksende del av den såkalte verdiskapningen i samfunnet fant sted i informasjonsbransjen -- i massemediene, reklamen og databransjen. Også i politikken utviklet det seg jappistiske tendenser, og landet fikk for første gang reklamedesignede politikere som Erik Gudbrand Solheim og Carl Ivar Hagen.

Det er klart at å kle seg i håndsnydte italienske silkedresser, å eie smekre, men dypt upraktiske sportsbiler, å forstå seg på fine viner og champagner og å nyte livet uten å føle samfunnsmessig ansvar, tradisjonelt blir oppfattet som meget unorsk. Til tross for landets meteoriske ferd mot velstand, er nøysomhet og enkelhet fremdeles høyt verdsatt i dette landet. Iallfall offisielt. Og det blir sagt at Norge vendte tilbake til det normale igjen etter jappetiden. In-stedet Barock i Oslo hadde i de glade åttiårene hedret enkelte av sine stamgjester (nærmere bestemt de som kjøpte doble magnumflasker med champagne) med messingskilt hvor deres navn høytidelig var inngravert. Tidlig på nittitallet ble skiltene skrudd ned. Enten skyldtes det at de kjære gjestene aldri hadde betalt regningen (dette er *Natt og Dags* skadefro hypotese), eller at de hadde ringt ledelsen -- i bakrusens ettertanke -- og tryglet dem om å bli slettet fra hederslisten, som etter hvert hadde fått karakter av gapestokk. Og et stykke ute i det sobre nittitallet sier en av de prototypiske jappene fra dengang, datagründeren

Truls Olaf Lie som i ettertid har kjøpt ærverdige Morgenbladet for en billig penge, at røde sportsbiler er for middelaldrende menn med silkeskjerf i halsen. Selv kjørte han rød sportsbil i 1984.

En tidstypisk krønike fra denne tiden er Torgrim Eggens roman *Gjeld*.

Hovedpersonen Jørgen Wiik er en lutfattig student som blir headhunted, som det heter i våre dager, til et nymotens mediefirma, Scan Media, som må være et pseudonym for det kortlivede, men til gjengjeld meget aggressive Media Visjon (som senere fusjonerte med VIP Scandinavia) fra den virkelige verden. Wiiks erindringer gir et interessant førstehånds innblikk i de nyrikes åttital. Og de nyrike var det faktisk ganske mange av, selv om mange av dem etter noen år havnet i Wiiks situasjon (jevnfør romanens tittel). "En tykk bunke hundrelapper er det beste isolasjonsmaterialet mot 90-åras harde og brutale virkelighet," sier Wiik kjekt idet han hever en sjekk han har snusket til seg, og mye av boken handler faktisk om ulike måter å skaffe seg penger ufortjent på. Utstudert *snylting*, med andre ord, gjerne på bekostning av sakesløse tredjepersoner.

Eggens roman inneholder mye interessant etnografi fra åttitallet. Om en bank, for eksempel: "Den ble startet i 1986, og allerede i 1989 hadde de klart å låne bort 800 millioner kroner og tapt 410 av dem. Nå er de den første banken som er kommet under offentlig administrasjon siden 1930-tallet." Selv lånte Wiik syv hundre tusen til å fullfinansiere en leilighet med et minimum av sikkerhet, og ble sogar påprakket hundre tusen ekstra til møbler. Eggen tegner også et interessant bilde av verdiskapningen i mediefirmaet der han arbeider. Wiik blir sendt på Time Manager-kurs, anskaffer beige kamelhårsfrakk og Boss-dresser, lærer seg hvordan man fører privatutgifter på firmaet og hvordan man betjener intelligenssubstitutter som *flipover* og *overhead* på en profesjonell måte. Om firmaets produkter, som først og fremst består av blader, har han blant annet dette å melde: "I tillegg til *Interface* var det blant annet tidsskriftet *MEG* -- et blad som inneholdt skråsikre oppskrifter på suksess i yrkeslivet og i senga. Dessuten en del tips om privatøkonomi og skatteunndragelse. *MEG* hadde nylig nådd 25 000 i opplag og 900 000 i gjennomsnittlig annonseinntekt, det siste mye som resultat av kobling mellom annonser og redaksjonell prioritering."

Interessante er også forfatterens kyndige utlegninger om tidsåndens mer subtile sider. Wiik, den nyslåtte japp, utvikler raskt gourmetens finstemte smaksapparat i forhold til både mat og vin, er nøye i klesveien og sikker i sin klassiske musikksmak, og har lite til overs for norsk smålåtenhet og distriktspolitiske utjevningstenkning. Typisk er dette snerret, karakteristisk for tidens arroganse: "VG ville ha meg til å posere på et bilde sammen med to såra og vonbrotne redaktører i lokalaviser vi hadde sett oss nødt til å avvikle. Jeg avsto høflig. Egentlig har jeg alltid ment at det er galskap at Norge skal ha to politisk diametrale lokalaviser for hver eneste melkerampe, men det kan man jo ikke si i dette landet." Og når Scan Media etter et par stormfylte og ekspansjonistiske år går ad undas, fortsetter Jørgen Wiik sin snyltertilværelse på andre arenaer, riktignok beriket med en zenbuddhistisk overbevisning. Arild Asnes gjorde som kjent ganske andre livsvalg tyve år tidligere: Han endte som gateselger av Klassekampen.

Vi husker naturligvis hvordan det endte i det virkelige liv. Norge er et bittelite land med et mediemarked som er fullstendig uegnet for ekstravagante ekspansjonsplaner, og Media Visjon/VIP Scandinavia gikk dundrende konkurs etter kort tid. Gründeren, svigermorsdrømmen Christian Thommessen, reiste visstnok til Island hvor han ifølge ryktene begynte med lakseoppdrett, før han vendte tilbake til gamlelandet *with a vengeance*: i skrivende stund er mannen på vei til topps i IBM. Selv om andre japper fikk en mer ublid skjebne enn Thommessen, var en magisk sirkel i norsk offentlig kultur brutt: Etter jappetiden ble det umulig å påstå at det var noen logisk sammenheng mellom ærlig arbeid og inntekt. Førrige generasjon av "self-made men" hadde "jobbet seg opp" som det heter, og når sant skal sies, har verken Harald Osvold eller Trygve Hegnar noensinne vært kjent for å sløse bort gryn på uproduktive fritidssysler, kostbare gaver eller hedonistiske eksentrisiteter. Etter jappenes demonstrasjoner i prangende forbruk og uhøytidelig akkumulasjon av velstand kunne ingen lenger påstå at de få rike i landet hadde fortjent sin rikdom fordi de hadde forsaket familie og fritid og arbeidet i sitt ansikts sved år ut og år inn. Alle husket -- om ikke de samme, så iallfall noen -- eksempler på usympatiske snørrunger som hadde tjent millioner på få uker ved å flytte verdipapirer på børsen. Minner av denne typen gjør det vanskelig å gjeninnsette den gamle norske hovedvirkeligheten

bestående av puritanisme, streng arbeidsmoral og sosialdemokratisk nyttetenkning -- selv om Stortingsvalget 1993 har fått en vinner, nemlig Per Olaf Lundteigen fra Gommerud gård, som går inn for at landet heretter bør styres av folk som kaster seg på mopeden klokken halv syv. B-mennesket Andreas Hompland, kanskje ikke upåvirket av forrige tiårs hedonisme, svarte i sin faste spalte i Lørdags-Dagbladet ved å bønnfalle diktator Lundteigen om dispensasjon. (Samme Hompland hadde forøvrig i flere år beskjedden "Ikkje før 10" foran nummeret sitt i telefonkatalogen.)

I likhet med pønken hadde imidlertid også jappismen sin puritanske side, men denne puritanismen hadde en annen opprinnelse enn den gamle kristne. Her var det ikke lenger snakk om å speke sitt kjød for bedre å kunne prise Herren, men å smøre kroppens mekaniske deler for å få opp turtallet i yrkeskarrieren. På den klassiske japps cafémeny stod alskens salater og småretter med grønt tilbehør, og denne typen føde ble gjerne ledsaget av den franske kalori- og farveløse drikken Perrier, gjerne med en frisk sitronskive til. Denne nordamerikansk-inspirerte puritanismen slo av historiske grunner gjennom i de kanskje minst puritanske miljøene i Norge, nemlig hos unge i byene. Jappeidealene ungdom, sunnhet, karriere, konkurranse og effektivitet vitner forøvrig om et definitivt oppbrudd fra de sosialdemokratiske kjerneverdierne -- de gir uttrykk for en asosial, individualistisk, konkurranseorientert puritanisme om man vil. Kroppen ble til en maskin som måtte vedlikeholdes omhyggelig for å yte maksimalt, og hele livet ble i verste fall innordnet under en slik kropps behov. Typisk nok holdt de denne maskinen ved like i helsestudioer, og iallfall ikke i idrettslag.

Selv om mye av åttitallets verdiskapning var de rene luftslott, skapte jappismen også resultater av mer varig karakter. Jeg tenker ikke først og fremst på ubalansen i boligmarkedet, som ved inngangen til tiåret hadde vært aldeles uinteressant for spekulanter, og som i 1987 nådde en *all-time high* der unge mennesker ble mobbet av bankene til å låne dobbelt så mye som de hadde råd til "fordi prisene bare ville fortsette å stige" -- hvorpå prisene stupte loddrett til langt ut på nittitallet og bidro sterkt til hundretusener av personlige tragedier. Jeg tenker snarere på *privatiseringen* av tidligere offentlige tjenester. Private forsikringsordninger, fancy private medisinske sentere av typen Ring-senteret, fulle av "machines that

go *BING!*", veksten i private skoletilbud (i skrivende øyeblikk er det bare fem av landets fylker som ikke har Steinerskole), og så videre.

Dessuten virket de jappete strømningene forsterkende på den allmenne kulturelle urbaniseringen som kanskje fikk sine viktigste uttrykk gjennom pønken, postpønken og postmodernismen i alle dens avskygninger. Anne Knudsen og Jan Ifversen oppsummerer parallellen slik: "Yuppiene var ... lige så "postindustrielle" som punkerne i deres fabriksruiner. Og de var også "post-borgerlige" i den forstand, at hygge, romantik, børn og andre af de livskvaliteter, der havde fyldt så meget i de samme menneskers barndom, nu var som blæst bort i klinisk hvide lejligheder uden gardiner eller tæpper, hvor kravene til livskvalitet ikke længere blev formulered politisk, men ud fra en privat forbrugersynsvinkel."

I likhet med pønken, postpønken, postmodernismen og mange forutgående trender (kristendommen, marxismen, hippieideologien, Hells Angels osv.), fortsetter jappismen å eksistere side om side med resten av det etterhvert myldrende mangfoldet av livsanskuelser og virkelighetsforståelser i landet vårt. Noen fortsetter den dag i dag å leve som klassiske japper (går på Time Manager-kurs, har yuccapalmer på kontoret, spiser salater, jogger i Frognerparken og reiser på weekendturer til New York), mens andre har omskolert seg noe for å møte markedets krav. Det synes for eksempel som om et av de mest typiske neo-jappeyrkene på nittitallet er *torpedoyrket*. Her kan man gjøre karriere i en fei, akkurat som i medie- og softwarebransjen på åttitallet, og samtidig dyrke det urbane liv. En torpedos jobb er nemlig å drive inn ubetalt gjeld hos skyldnere som kvier seg for å gjøre opp, gjerne ved hjelp av uortodokse midler som fysisk vold.

En liten hendelse fra det sene åttitallet kan vitne om at iallfall Oslo er blitt et annet sted. Torpedoen Espen Lee (også kjent under navnet Lie) var på vei inn i baren på West Hotel i Skovveien i Oslo for å inndrive gjeld fra en person som er kjent for offentligheten under navnet Hallik-Frank. Da sistnevnte fikk øye på Lee ved bardisken, glimtet det til i øynene hans, og han trakk en skyter. Lee rygget ut av baren og løp nedover gaten, mens Hallik-Frank fulgte etter og skjøt. Heldigvis for Lee siktet

Hallik-Frank dårlig, og traff ham bare i hoften. Lee haltet videre og kom seg inn i en telefonkiosk, hvorfra han ringte sin private lege for å få gravd ut kulen. Å oppsøke den offentlige helsetjenesten ønsket han ikke: Da ville han måtte svare på ubehagelige spørsmål om hvordan han ble skutt. En sann historie fra dagens Oslo. Nordmenn har flyttet bygda inn i byen? Ikke nå lenger. Oslo strekker seg etter beste evne mot storbystatus.

De kulturelle forandringene på åttitallet var også omseggripende på en rekke andre områder. Mange nevner "caféer med C" som typiske for tiåret, og visst dukket disse kaféene opp i norske byer, fra den dagen i 1983 da Sjakk Matt skrudde på sine cappuccinomaskiner og utover. De fleste av dem lever i beste velgående fremdeles; de fortsetter å selge sine mandelkaker, cappuccini og salater som om ingenting hadde skjedd, og kan trolig betraktes som et tegn på at enkelte nordmenn så smått begynner å utvikle et sivilt samfunn, altså et nettverk av offentlige arenaer som verken er statlige, religiøse eller basert på felles fyll.

Disse kaféene, deres stemning og meny, kan også sees som uttrykk for de kompliserte globale kulturelle prosessene som preger vår tid. Dels er de inspirert av kontinentale kaféer, spesielt i latinske land og i storbyer som Amsterdam og Berlin; dels kommer inspirasjonen fra USA i form av jappete livsstilsideal og en forbløffende gjennomført orientering i retning av *sunnhet*, som preget -- og fortsetter å prege -- både de jappete og de postpønkete delene av kafélivet. Om man ønsker retter av typen flesk i duppe, Eisbein eller for den saks skyld en saftig burger med påmmfri, er man henvist til serveringssteder av en ganske annen art. Til byens fettstuer, for å si det rett ut.

Samtidig som de nye kaféene ble startet, begynte også en debatt -- først i Oslo, senere utover i landet -- om åpningstider. Entreprenøren Henning "Sortebill" Holstad startet "Folkeaksjonen for melk og brød", og påsken 1983 solgte han et begrenset utvalg dagligvarer fra sin storkiosk på Skøyen i Oslo. Protestene var mange og alvorlige, ikke minst fordi Holstad gjorde dette uten *løyve*. Det var nemlig *typisk unorsk* å selge matvarer utenfor vanlige åpningstider. På denne tiden stengte jo forretningene i det

meste av landet klokken fire eller fem, og få butikker hadde åpent senere enn til klokken ett på lørdager.

Fire-fem små år etter Holstads lille privatkapitalistisk finansierte kulturrevolusjon, får man kjøpt alt fra ferske solskinnsboller, melk og ferskt brød til deodoranter og vaskepulver, når på døgnet det skulle være. Om jeg skulle ha et påtrengende behov for et barberblad, en pose kaffe eller en pakke knekkebrød klokken fire om morgenen første juledag, finnes redningen fem minutters gange hjemmefra. 7-Eleven-kjeden, som Steinar Bryn merkelig nok unnlater å nevne i sin bok om norske Amerikabilder, dukket opp i Norge nærmest over natten rundt 1987 og etablerte seg i løpet av noen måneder som et selvfølgelig og ikke minst nyttig tilbud til byfolk.

I denne sammenhengen må heller ikke søndagsavisene glemmes, for selv om de strengt tatt ikke hører åttitallet til, er de i høy grad et resultat av åttitallet. For ikke mange år siden ble det ansett som typisk norsk at vi ikke hadde søndagsaviser. Utlendingene hadde det, javisst, men vi nordmenn er jo noe for oss selv. Det eneste som lignet en søndagsavis var ryktebladet *SøndagSøndag*, som utkom fra midten av åttitallet. Så lanserte Dagbladet uannonsert sin søndagsavis høsten 1990. Offentligheten var lamslått. At det gikk an ... VG innså stundens alvor og fulgte opp uken etter, og Aftenposten kom diltende etter noe senere. Som jeg skriver dette, hele tre år senere, ville det være utenkelig at Norge skulle klare seg uten søndagsaviser.

I siste halvdel av åttitallet kom omsider fettgiganten McDonald's til landet. Norge var sannsynligvis det siste vesteuropeiske landet kjeden etablerte seg i; i mer moderne (eller mer amerikaniserte?) land som Trinidad & Tobago, Sverige og Kenya hadde den legendariske burgerkjeden eksistert i mange år da tiden omsider var moden for etablering i Norge. Som med de nye kaféene, de utvidede åpningstidene og søndagsavisene, har denne burgerkjeden, sammen med konkurrenten Burger King, raskt blitt et naturlig innslag i norske byer.

Åttitallets løsslupne urbanitet gav seg etter hvert også til kjenne på andre områder. Mye tyder faktisk på at *det norske alvoret og sakligheten* har fått et kraftig skudd for baugen i dette tiåret. Når kultursosiologen Kjetil Rolness avslutter sin mesterlige studie av *camp* ved å antyde at *camp* dypest sett er unorsk ettersom norsk kultur og væremåte er alvorstung og puritansk, fristes man til å gi ham merkelappen *selvrefererende inkonsistent* -- om han kan tilgi en slik gammelmodernistisk karakteristikk. *Camp* kan beskrives som den uhøytidelige, lett ironiske og ikke minst lekne holdningen til tilværelsen man finner hos mennesker som har gjennomskuet at "life is a stage" og at man like gjerne kan dyrke masken, ettersom det ikke finnes noe "autentisk menneske" under masken likevel. "Ekte nordmenn gjør seg ikke til," hevder Rolness pessimistisk, og fortsetter: "Kjernen i norskdommen er forkjærligheten for det naturlige: for enkelhet og måtehold." Deretter plasserer han gammelrockeren Trond Granlund i gapestokken, og viser til følgende tirade som svar på Dagbladets spørsmål om Granlunds livsmotto: "For meg er det viktig "å jobbe bevisst med å være meg selv". Jeg prøver å få vekk noe av det jålete og overfladiske ytre som mange av oss sliter med." Rolness bemerker tørt: "En typisk nordmann. La oss håpe han finner noe interessant når han har fått skrellet av seg alle skallene."

Rolness hevder, blant annet med støtte i sosialantropologisk forskning, at norskhetens faste holdepunkter er *arbeidet, hjemmet og naturen*, mens *camp* er en lovprisning til *fritidensledighet, byens selskapelighet og kulturens* komfort og stil. Dette anser han dypest sett for å være unorsk, skjønt han er oppmerksom på de kulturelle endringene som fant sted på åttitallet. Åttitallets frivole utskielser regner han som overflatefenomener som alt har fått sin rotnorske motreaksjon i nittitallets snusfornuftige trender, som "økologisk" og "naturlig" mote (*sic*).

Rolness er selvrefererende inkonsistent på minst to plan. For det første har det seg tilfeldigvis slik at han er oppvokst, ikke på Manhattan eller i Chelsea eller engang på Frogner, men i Harstad -- og spørsmålet må da være: Hvordan kunne en selvironisk intellektuell dandy som Kjetil Rolness være mulig dersom det norske tungsinnet var så grunnfestet som han selv hevder? For det andre: Hvordan vil sosiologen forklare at boken hans, som gjør narr av alt som har med seriøsitet å gjøre, er gått i flere opplag

mindre enn et år etter at den kom ut? Denne situasjonen minner ikke så lite om mottagelsen av salig Allan Blooms bok *The Closing of the American Mind*, som hovedsakelig var en kritikk av nordamerikanernes manglende leseferdigheter og betenkelig lave interesse for offentlig debatt. Boken ble i løpet av kort tid en megabestseller ...

Evnen til å tenke sammenhengende ble svekket av åttitallets PC-revolusjon, hevdet jeg ovenfor. Andre som skriver om særpreget ved det moderne Norge, slutter seg til diagnosen, men plasserer årsaken et annet sted. Enkelte medieforskere, deriblant Anders Johansen, har argumentert for at innføringen av flerkanal fjernsyn innebar en dramatisk kulturell endring. Det vil si; i første omgang skjedde forandringen ved at NRK begynte å sende utenlandske programmer laget for flerkanal fjernsyn.

Argumentasjonen går omtrent slik: Den typiske familieserien fra syttitallet var "Familien Ashton", som handlet om en engelsk familie under annen verdenskrig. Gjennom seriens episoder følger seeren både utviklingen i krigen og utviklingen i forholdet mellom personene. En slik serie er som en gammeldags roman; den har en begynnelse, en midte og en slutt. Går man glipp av en episode, har man dårlige forutsetninger for å forstå handlingen, ettersom personene og deres relasjoner forandrer seg på grunn av hendelser som finner sted i familien og utenfor. Serien var med andre ord laget for et trofast publikum med bare én kanal.

Den prototypiske fjernsynsserien på åttitallet var uomtvistelig "Dynastiet", som ble vist på norsk fjernsyn fra 1984. Selv om dette også var en familieserie, og selv om også denne handlet om kjærlighet, intriger og ytre dramatik, var den kvalitativt forskjellig fra Familien Ashton. Dynastiet var laget på en slik måte at seeren når som helst kunne forlate den, gjerne i uker eller måneder av gangen, for så å komme tilbake og ta opp tråden der han slapp den. Dessuten var hver enkeltscene i Dynastiet handlingsmettet og full av dramatik, av hensyn til seerne som satt formålsløst med fjernkontrollen og zappet. Johansen beskriver Dynastiet som en fjernsynsserie der handlingen *står stille i rasende fart*. Det skjer ikke noen egentlig utvikling verken med personene eller med miljøet, og selv hadde jeg vært borte fra serien i flere år da

jeg slumpet til å se et par episoder under et feltarbeid på Trinidad: Det tok bare et par minutter å komme inn i handlingen igjen. Noe tilsvarende ville ha vært fullkomment umulig i forhold til familien Ashton.

Denne utviklingen kan betraktes som et tegn på mer omseggripende kulturelle prosesser. Johansen antyder faktisk at denne typen moderne fjernsyn, sammen med beslektede tendenser, gjør det vanskeligere for dagens mennesker å leve sine liv som sammenhengende historier ("utviklingsromaner") enn det var for tidligere generasjoner. Han nevner blant annet skilsmissestatistikken som et tegn. Vår tids stadig mer intense jakt på sterke øyeblikksopplevelser, oppstykkningen av erfaringsverdenen i sfærer som har lite å gjøre med hverandre, og mangelen på sammenheng mellom ulike deler av tilværelsen, kan tyde på at diagnosen har noe for seg.

Det nye norske kulturfenomenet *kontakttелефoner* passer godt inn i en virkelighetsbeskrivelse av dette slaget. For få år siden fantes de ikke -- nå utgjør de et stort og variert tilbud, skjønt de aller fleste dreier seg om sex, og selv om nesten samtlige av disse er rettet mot menn ("Ta den i hånden og ring meg," som det heter i Dagbladet). Denne typen sex betyr faktisk virkeliggjørelsen av en gammel science fiction-fantasi: samfunnet hvor kontakt mellom mennesker er formidlet av teknologi. Den visjonære forfatteren J.G. Ballard beskrev i sin tid et slikt samfunn i novellen "The Intensive Care Unit". Der foregikk absolutt all kontakt mellom mennesker via toveis videokameraer. Forplantning fikk man til ved hjelp av Postverket.

Foreløpig er det bare noen få avantgardistiske datafreaks som har tilgang til såkalt *virtual reality* (VR), men det sprer seg. VR er en simulert liksom-virkelighet man får adgang til gjennom en datamaskin, et par spesialbriller og et par spesialhansker. Så kan man sitte der, på kontoret en regnværsdag, og spasere i solen i Cannes med selskap etter eget ønske. En VR-aficionado ved Universitetet i Oslo hadde visstnok programmert inn Donald Duck i sin modul; han hadde alltid hatt lyst til å treffe Donald ...

Selv om kontakttelefoner og detslike ennå ikke dekker alle våre sosiale behov, og selv om bare et fåtall mennesker tar VR på alvor, er det mange andre tegn på at den gjengse norske erfaringsverden er på drift inn i eventyrets verden. Fjernsyn, konsumreservater og PC'er er tre av byggeklossene i det moderne norske menneskes verden. At møkk under neglene skulle være et statussymbol på nittitallet, slik LO har påstått, er det vanskelig å si seg enig i, men slik møkk er iallfall blitt et knapt gode i en tid da store deler av arbeiderklassen tilbringer dagen foran en terminal.

Det er med utgangspunkt en meta-virkelighet av denne typen at den franske filosofen Baudrillard nonchalant kan hevde at Gulfkrigen ikke fant sted: Den var for ham (og for millioner av andre) en hendelse som utelukkende fant sted på fjernsyn, i likhet med mange andre hendelser, herunder hendelsene i Dynastiet.

Utviklingen innen massemedieteknologi har også hatt andre, ganske utilsiktede og uforutsette virkninger, og medieutviklingen utgjør uten tvil en større trussel mot den felles norske offentlighet enn Coca-Cola-skiltene på Lillehammer. Først kom nærradioene. I løpet av åttitallet er de blitt en selvfølgelig bestanddel av de lokale medietilbudene nesten over hele landet. Så sent som i 1980 var Gateavisa det eneste mediet som gikk inn for nærradio; den gangen het det piratradio og ble i alminnelighet betraktet som en dypt anarkistisk, maktkritisk og undergravende type virksomhet på linje med hasjrøyking. I dag finnes som kjent kristelige, liberalistiske, kommunistiske, studentrettede, lokale, fremmedspråklige, sportslige og mange andre tenkelige og mindre tenkelige private radiostasjoner. Ingen av dem kan på noen måte true NRKs stilling som den viktigste formidler av kringkastet lyd, men de har likefullt medført en viss fragmentering av radio-offentligheten.

Mer dramatisk er utviklingen innen fjernsyn. Først kom kabelselskapene og parabolantennene med sine tilbud om Sky og Super; deretter grodde tilbudet til og ble til en uoversiktlig masse av fjernsynsstasjoner som til forveksling lignet hverandre; så, for ganske kort tid siden, ble det norske fjernsynsmonopolet offisielt avvirket. Konkurransen mellom NRK og TV2, sies det, tilspisset seg for alvor da det

kom for en dag, sommeren 1993, at værmeldingene på TV2 gjennomgående lovet mer sol enn NRKs traustere meteorologer.

Da Staten begynte å gi konsesjoner til private fjernsynskanaler, var det et sentralt argument at landet dermed ville få en rikere og bredere offentlighet og følgelig en styrket offentlig debatt. I ettertid kan man trygt si at resultatet, iallfall foreløpig, har vært nøyaktig det motsatte av intensjonen. Sammen med de mange utenlandske satellitt- og kabelstasjonene, bidrar TV2 og TVNorge til en økende kakofoni og gjør det mer og mer umulig å skape en felles plattform for meningsutveksling. Det kan faktisk synes som om vi har fått en fattigere, mer fragmentert og mer oppløst offentlighet i og med veksten i tilgang på informasjon allment, og veksten i antall TV-kanaler mer spesifikt. Vi har iallfall fått *mindre fellesskap* av denne utviklingen, og en ny dimensjon kan hermed føyes til istykkersprengningen av den norske hovedvirkeligheten. Det vil også være interessant å observere hvordan flerkanal fjernsynet bidrar til svekkelsen av den nasjonale enhetsfølelsen i landet. Dagsrevyen og Værmeldingen var jo viktige nasjonsbyggende institusjoner -- noen vil si at riket ble samlet først da de fikk fjernsyn i Finnmark. Felles fjernsynsprogrammer bidro til å synkronisere og sveise befolkningen sammen. Hva vil skje med den nasjonale identiteten når et flertall av befolkningen fordeler seg på ti ulike nyhetsprogrammer eller fler?

En trend som kronologisk sett hovedsakelig fant sted på åttitallet, men som kanskje i grunnen hører hjemme på syttitallet, var Høyrebølgen, særlig slik den nedfelte seg blant ungdom. I noen grad kan den beskrives som et preludium til jappetiden og den sosialdemokratiske ideologiens krise, men den kan også sees som en motreaksjon til syttitallets "progressivisme" og kulturradikalisme. Ikke uten selvironisk brodd beskriver "sekstiåtterten" Arvid Weber Skjærpe således sin egen generasjons fortvilelse over at deres barn er så umåtelig prektige og veloppdragne. Barna, viser det seg nemlig, gjør alt de kan for å gjeninnsette de tomme, borgerlige og ideologisk forkastelige verdiene foreldrene hadde gjort alt de kunne for å avskaffe -- konfirmasjon, kirkebryllup i hvite slør og stramme tversoversløyfer, et markant skille mellom penklær og hverdagsklær; kort sagt, faste rammer omkring tilværelsen. Foreldrene hadde avskaffet alle de "tomme ritualene", kan man kanskje si, og barna

oppdaget i sin tur at uten de "tomme ritualene" hadde man lite igjen. De optimistiske syttiårenes naturlighetsdyrkelse fikk med andre ord et vel plassert skudd for baugen.

Blant voksne fikk Høyrebølgen i første omgang, i årene rundt 1980, et mer tradisjonelt norsk uttrykk, som kritikk av Arbeiderpartiets formynderstat og "samfunnets" makt over individet. Først på nittitallet har vi sett fremveksten av en annen høyrebølge, som stadig er individualistisk, men som heller enn å kritisere samfunnet forsvarer det mot tidens oppløsningstendenser. Denne nye høyrebølgen legger vekt på tradisjon og moral og er rettet mot den markedsskapte virkelighetsfragmenteringen heller enn mot det trauste sosialdemokratiet. Det er blitt *in* å være verdikonservativ.

Som politiske trender kan de verdikonservative tendensene betraktes som motreaksjoner både mot kulturradikalismens optimisme (som forøvrig bygget på en vegg av solid sosialdemokrati og økonomisk stabilitet) og mot tidens allmenne usikkerhet og oppløsningstendenser. La oss se litt nærmere på denne usikkerheten, som i stor grad er med på å forklare både pønkelignende bevegelser, posmodernistisk nihilisme og fenomener av typen Jørgen Wiik.

Følelsen av trygghet i et komplekst, høyteknologisk samfunn som Norge forutsetter en dyp tillit til stadig mer komplisert teknologi og til en stadig fjernere og mer utydelig politisk styring; vi er alle daglig avhengige av ubegripelige, ugjennomtrengelige, umåtelig komplekse systemer. Vi stoler på at flyet går når rutetabellen sier at det skal (og at klokken fortsetter å være synkroniserte), at telefonen virker og at ti millioner utmagrede russere ikke uten videre får slippe inn i Finnmark. Når denne tilliten til abstrakte systemer vi ikke forstår svikter, erfarer vi en grunnleggende *ontologisk usikkerhet*; da er det som om en bunnløs, mørk avgrunn åpner seg foran oss. Når harddisken krasjer, eller når flyet styrter, eller når vi brekker en arm, er vi fullstendig hjelpeløse om vi ikke har en pålitelig ekspert i nærheten. Der menneskene i det tradisjonelle samfunnet tilegnet seg et begrenset og overkommelig forråd av kunnskap og ferdigheter, gjerne overført fra foreldre til barn, må vi bakse med en prinsipielt uuttømmelig kilde til kunnskap som meget vel kan

være uhyre relevant. "This book will change your life!" Man vet ikke om det virker før man har lest den, og dermed er man i gang ... Det høyteknologiske informasjonssamfunnet og den stigende avhengigheten av abstrakte systemer vi ikke forstår, skaper også en reell avmakt. Det går fint an å leve med den, men avmektige er vi likefullt. Noen vil til og med si hjelpeløse og fremmedgjorte. I vår tid finnes det faktisk store grupper av mennesker som kjøper lærebøker i sex og barneoppdragelse for å finne ut hvordan man skal gjøre det! Det finnes oppslagsverker for enhver smak, og uten oppslagsverkene er vi hjelpeløse. Hva skjer når vi ikke lenger tror på oppslagsverkene og den usynlige ekspertkunnskapen? Vel -- da vil vi heller ikke lenger tro at verden er av en slik beskaffenhet at vi kan betjene oss av den for å nå våre mål på samme måte som tidligere. Når miljøproblemer, arbeidsløshet og uforutsette kulturelle forandringer viser hvor begrenset kontrollen over fremtiden rent faktisk er, vil et resultat være en generell tillitskrise vis-à-vis samfunnets institusjonelle sentre. Og tilliten blir ikke akkurat styrket når det viser seg at samfunnstoppene ikke nødvendigvis er til å stole på -- at noen av dem for eksempel setter milliarder over styr så snart man snur ryggen til.

Inntil slutten av 80-tallet var det vanlig å hevde at sosialdemokratiet hadde lyktes så godt at det hadde overflødiggjort seg selv. Deres planer om velferdsstaten er satt ut i livet, ble det sagt; deres storstilede fremskrittvisjon er til overmål blitt realisert, og suksessen har gjort velgerne uinteresserte i det sosialdemokratiske prosjekt. Tilliten til at en selv skal vinne i konkurransen med andre og dermed få det bedre, har svekket fellesskapet og ansvaret folk følte for hverandre i en tidligere fase av det moderne.

Sosialdemokratiet, som fremdeles er en toneangivende offisiell ideologi i Norge, er kraftig svekket som folkelig ideologi. Til gjengjeld ble tilliten til kapitalismen styrket gjennom hele åttitallet; det er først nå, på nittitallet, at den også kanskje slår sprekker i og med bl.a. bankenes krise. Den gode, gamle fremskrittstroen var kanskje relativt intakt i den norske offentlighet ved inngangen til nittiårene, men en viktig forandring ser ut til å ha inntruffet. Troen på fremskrittet ser nemlig ikke lenger ut til å gjelde for samfunnet som helhet, men er nå knyttet til individet. Hva er skjedd?

De politiske og økonomiske systemene blir stadig mer abstrakte og i en viss forstand "imaginære", i og med at våre kunnskaper om dem i tiltagende grad kanaliseres gjennom anonyme massemedier og ikke gjennom våre egne, konkrete erfaringer. Denne samfunnets abstrakte karakter gjenspeiles i moderne menneskers identitet, som følgelig ikke kan knyttes til et konkret fellesskap. Vi *kjenner ikke* dem vi produserer for, eller dem som produserer for oss, eller dem som styrer oss, eller for den saks skyld dem vi stemmer på. Vår eneste kjennskap til dem skriver seg fra massemedier (bøker, aviser, statistikk, fjernsyn, folkemøter ...). Når vi ikke lenger har et sterkt kollektivt prosjekt på nasjonalt plan (gjenreising, å bygge velferdssamfunnet osv.), kan lojaliteten overfor dette abstrakte fellesskapet lett forsvinne.

Det hele er ganske lett å forstå. Når konsekvensene av våre egne handlinger, og betingelsene for våre liv, er langt borte og utydelige, er det vanskeligere å opprettholde ansvarsfølelsen for fellesskapet enn om det hadde vært basert på personlige medmenneskelige bånd og intuitiv forståelse av de faktorer som styrer ens liv. Dermed risikerer vi, som en kompensasjon, en økende fokusering på privatlivet -- på bekostning av de offentlige, felles anliggende.

Samfunnet, betraktet som et kollektivt prosjekt, er svekket i Norge. Globaliseringen, uoversiktligheten, mediernes ustanselige hvite støy og den manglende styringen med grunnleggende prosesser i samfunnet, skaper forvirring og medfører politisk nummenhet og motløshet.

Den stigende arbeidsledigheten på åttitallet og utover på nittitallet -- i skrivende stund nærmer den seg ti prosent -- har kanskje bedre enn noen annen enkeltsak vist planleggingens og politikkenes utilstrekkelighet. Ingen politikere tør å påstå at de kan få bukt med arbeidsledigheten "på mellomlang sikt". En fundamental usikkerhetsfaktor for dem som enten blir rammet eller frykter at de vil bli rammet.

Aids -- et åttitallsfenomen godt som noe -- har gjort sex til en potensielt livsfarlig aktivitet, samtidig som epidemien har bekreftet en mistanke mange av oss har næret i

mange år -- både før og etter nedsmeltningen av reaktoren i Tsjernobyl -- nemlig at klokkeetroen på vitenskapens problemløsende evne var sterkt overdrevet. En mulig drivhuseffekt og en ganske veldokumentert ødeleggelse av ozonlaget styrker naturligvis denne mistilliten, som riktignok har eksistert helt siden den moderne industrikapitalismes spede start -- jeg minner om William Blakes dystre visjoner om industriens "dark Satanic mills" og Mary Shelleys *Frankenstein*, denne skarpe advarselen mot menneskelig overmot i forhold til naturen -- men som først nå begynner å bli en integrert del av massekulturen.

Så lenge den sosialdemokratiske fremskritt- og fellesskapsideologi kunne skape en subjektiv følelse av at tilværelsen ble bedre, kunne den inngi tillit og nasjonal fellesskapsfølelse. Veksten i den materielle levestandard har vært eventyrlig i etterkrigs-Norge. I en periode som den nåværende, da utviklingen er blitt mindre entydig og hvor usikkerheten i forhold til samfunnets fremtid vokser, skifter den folkelige fremskrittstroen retning fra det kollektive til det individuelle. Heretter blir det i stadig sterkere grad *each man for himself*, en utvikling Ottar Brox er blant de få som har analysert som en alvorlig trussel mot sosialdemokratiet. Den sterke livsstilsorienteringen i det offentlige liv er betegnende for denne individualistiske utviklingen, og Dagbladet viste stor forståelse for tidsånden da avisen, sommeren 1993, lanserte sitt nye tirsdagsbilag *Liv*, som vier seg tematikk av typen prostata, sexy undertøy, skilsmisser, håravfall og sunn mat. Jogging, helsekost og en tiltagende hatsk og nedlatende behandling av røykere bidrar til denne utviklingen, som enkelte har kalt ny-puritansk. Enkelte bedrifter har faktisk erstattet de gamle kaffe-røyk-og-wienerbrødpausene, et kjært innslag for alle seminardeltagere, med såkalte *grønne pauser*, hvor deltagerne får et friskt eple og et glass juice i stedet. (Det er ikke helt uten skadefryd at en herværende sigarettroyker og wienerbrød-connoisseur leser om de nyeste forskningsresultatene omkring jogging. Nordamerikanske forskere har nemlig funnet ut at det er riktig at joggere lever lenger enn andre mennesker -- faktisk gjennomsnittlig nøyaktig så mye lenger som den tiden de totalt bruker på å jogge.)

En type reaksjon mot avmakten de fleste tenkende mennesker i Norge føler overfor både politiske styringssystemer, teknologi og økonomisk vekst, kan være symbolske

motmaktdemonstrasjoner eller en oversettelse fra felles mega-problemer til håndterlige, private problemer. For å dempe forurensningen sorterer vi søpla og resirkulerer glass og papir, kjører med blyfri bensin og innfører offentlige røykeforbud -- i stedet for å gå løs på de store kollektive problemene, så som industriens utslipp og privatbilismen. Dem kan vi neppe gjøre noe med uansett. Noen symbolske miljøvernere vil kanskje til og med følge prins Charles' forslag om hvordan man kan løse økokrisen, nemlig ved å putte en murstein i toalettsisternen for å senke vannforbruket.

Hvordan reagerer vi på denne usikre og omskiftelige situasjonen? Noen reagerer ved å slutte opp om ytterligere enn åttitallestrend som er blitt forsterket på nittitallet, nemlig skrapelodd- og hasardspillkulturen. Så kan iallfall *jeggjøre* meg et håp om å få et bedre liv, selv om sjansen for å vinne førstegevinsten i et av de store lottospillene er like stor som sjansen for å treffe Gro Harlem Brundtlands hemmelige åttesifrede telefonnummer på første forsøk.

Ut fra disse overveielserne om utviklingstendenser på åttitallet, vil man kanskje trekke den slutning at ektefødte barn av åttitallet er apolitiske og resignerte. En slik slutning ville være forhastet, men vi må nok se det i øynene at politikk betyr noe annet på nittitallet enn det gjorde for tyve år siden. Dette er det vanskelig for enkelte "sekstiåttre" å tilgi historien for.

Individene som misvisende blir omtalt som sekstiåttre (på svensk: *fyrtioålisterna*), utgjorde et mindretall av den barnerike etterkrigs generasjonen (også i 1968 var Unge Høyre landets største politiske ungdomsorganisasjon), og radikaliseringen av norske studenter skjedde for alvor først med EF-saken i 1972. Men de fordums radikalerne gjorde etter hvert mye av seg, og ettersom de i dag bekler stillinger som forlagsredaktører, lektorer, amanuenser og forfattere, har de nesten lyktes i å skrive historien om syttitallet slik at den nærmest fremstår som en sammenhengende kamp mellom arbeidere og borgerskap. Et høydepunkt var kanskje Dag Solstads roman *25. september-plassen*, hvor leseren lett kan få det inntrykk at det var AKMED

(Arbeiderkomitéen mot EEC og dyrtid) som sørget for å holde Norge utenfor EF i 1972.

Jeg skal ikke bruke plass på å raljere over "sekståtternes" politiske gangsyn: Den saken har andre, ikke minst angrende "sekstiåttene", tatt seg av til gagns. Derimot vil jeg rette søkelyset mot muligheten for at åttitalldgenerasjonen, så langt fra å være apolitisk og nihilistisk, har lært av erfaringene fra seksti- og syttitallet og bruker dem aktivt i sine forsøk på å fungere både på et politisk og på et menneskelig plan.

Åttitalldgenerasjonen ble voksne i spenningsfeltet mellom pønken og jappetiden. Begge disse strømningene hadde både noe tiltalende og noe uhyggelig ved seg. Pønken fremstod som et uttrykk for formålsløs brutalitet, jappismen som en antipolitisk omfavelse av markedslogikken. Både pønken og jappismen syntes i sitt vesen å være nihilistiske og dermed frigjørende i forhold til syttitallets humørløse tankepoliti: pønken på en umiddelbart systembenektende måte, jappismen ved å se bort fra politikk overhodet.

I den samme perioden kom "postmodernismen" til landet, særlig formidlet gjennom tidsskriftet *Profil*. Trolig fungerte denne dreiningen i deler av kulturlivet terapeutisk for miljøskadde overlevende fra syttitallet, som endelig forstod av at det neppe var deres feil at apartheidregimet og kapitalismen ennå ikke hadde falt, og at man like gjerne kunne gjøre det beste ut av situasjonen. Postpønken kan i denne sammenhengen behandles sammen med postmodernismen.

Disse tre, ganske forskjellige strømningene i åttitallets norske kulturliv virker alle ved første øyekast fullstendig apolitiske. Slik kan de utvilsomt tolkes, men med mulig unntak for jappismen er de ikke uforenlige med politikk. Riktignok er både pønkens og postmodernismens logikk uforenlige med den "sekstiåtterske", eller for den saks skyld tradisjonelt norske måten å tenke om politikk på, ettersom de ikke er progressive. Å være progressiv betyr nemlig at man går inn for fremskrittet (*progress*), og i vår tid er det vanskelig å tro at historien består av fremskritt.

Denne generasjonen er vokst opp med kjennskap til både Vietnam-krigen, CIA, KGB, Stalin og Pol Pot, og trekker oppgitt på skuldrene over en fordums "venstreside" som ikke bare forsvarte autoritære og bloddryppende regimer, men som også definerte seg selv gjennom det de var mot. En slik holdning hang sammen med en forestilling om en uendelig overflod (typisk for etterkrigstiden, som tok slutt rundt 1980), der ethvert krav innfris bare man krever på en tilstrekkelig insisterende måte.

Store deler av den gamle venstresiden var også fanget i en puritansk tenkemåte hvor annerledes tenkende ble mistenkeliggjort og stemplet som umoralske, og i en dualistisk moralsk verdensoppfatning, hvor tidens problemer fremstod som en kamp mellom gode og onde krefter. Åttitallet innebar et oppgjør med begge disse tendensene. Når man ikke tror på mesterfortellinger og fasitløsninger, er det heller ingen grunn til å tro at verdens fattigdom og miljøkrisen er *intensjonelt skapt*: De skyldes ikke onde menneskers hensikter, og det hjelper derfor heller ikke å moralisere for å forandre "systemet". Det er ikke i "Vestens" interesse å holde afrikanere under sultegrensen -- snarere tvert imot: "Vesten" vil ha nye markeder for sine varer. Historien inneholder en masse tilfeldigheter, og enkelte av dem er tragiske.

Det er heller ikke slik at "folkelige revolusjoner" og "sosialisme" har løst flere fattigdoms- og miljøproblemer enn andre politiske metoder. Og tidligere u-land som Sør-Korea er blitt industrialisert, selv om den marxistiske avhengighetsteorien hadde bevist at noe slikt var umulig.

Utopiske prosjekter som tok sikte på å løse alle slags politiske problemer, har forlengst vist seg å være livsfarlige, bokstavelig talt. Forestillingen om at holdninger og handlinger kan være "progressive", bygger på en klokkertro på et fremskritt som det er liten grunn til å regne med, og historien er uten moral og retning. Dermed kan det heller ikke finnes en generell formelløsning på tidens politiske utfordringer. Ingen hegeliansk sannhet vil åpenbare seg i et forklart lys og skape lykke og rettferdighet overalt.

Relativismen er også en viktig komponent i åttitallasserens moralske livsanskuelse. Den går kort og godt ut på at det finnes flere sannheter, og at sannheten avhenger av ståsted, erfaringer, interesser og kunnskap. Relativismen innebærer toleranse for annerledes tenkende, men kan også lett vippe over i selvironisk likegyldighet og handlingslammelse: De andres politiske ståsted blir så fullkomment begripelig at man mister sitt eget.

Den ikke-utopiske, relativistiske politikken som preger denne generasjonen har to hoveduttrykk. For det første får den uttrykk i ad hoc-politikk, altså i enkeltsaker (kampen for eller mot hvalfangst, mot dyreforsøk, mot privatbilismen og for privatsyklismen, mot giftdumping, for eller mot fri abort, for lavere tollsatser på import av matvarer fra fattige land osv.). Bellona er en typisk eksponent for tankegangen og skiller seg ved sin pragmatisme skarpt fra syttitallets totale økofilosofi. Engasjement i slike saker viser nok til en helhetsforståelse av samfunnet, men tar ikke sikte på å forandre hele samfunnet. Iallfall ikke på én gang. Noe slikt ville nemlig være et stygt pek mot dem som bor i samfunnet og trives der. Nok en gang: Farvel til de norske pakkøløsningene.

Det andre hoveduttrykket for åttitallasserens politiske engasjement kan kalles de nære spørsmåls politikker og handler om personlig autonomi og retten til å velge egen livsskjebne. For en gammelmarxist som er overbevist om at forandring må organiseres sentralt slik at alle kan marsjere i takt, kan et slikt perspektiv på politikker virke både småborgerlig, idealistisk og egoistisk. Imidlertid er det ofte nødvendig å skape alternativer til de gjengse maktstrukturene i samfunnet for å realisere seg selv på egne premisser. Arbeidsdelingen i hjemmet kan være et eksempel: Demokratisk innstilte barn av åttitallet vil dele likt på husarbeidet selv om det dominerende mønsteret stadig går ut på at kvinner gjør mesteparten. I motsetning til utopistene vil denne generasjonen forhåpentligvis aldri insistere på at alle andre skal tenke og handle som de selv: Noe slikt ville være både urimelig og autoritært.

Jappisme, postpønk og postmodernisme var sentrale kulturelle strømninger på åttitallet. Det ville være både dumt og urimelig å subsummere disse og beslektede

tendenser under merkelapper av typen "høyrebølge". Det viktigste fellestrekket for disse trendene og tendensene går ut på at de var med på å skape en urban norsk identitet. Den er preget av toleranse for mangfold, individualisme og en småkynisk galgenhumor som demper frustrasjonene over verdens skjeve gang. Det er først og fremst to typer av trusler mot denne generasjonens mulige politiske engasjement: baudrillismene og foucaultpatien. Baudrillismer går ut på en inngrodd skepsis til enhver påstand om at det finnes en verden der ute som det går an å skille fra fiksjoner og medieløgn. Foucaultpatien er derimot en langt fremskreden form for paranoia, som betoner at visst finnes det en verden, men det er umulig å finne ut hvem som bestemmer der. Ifølge en slik virkelighetsforståelse, har de som bestemmer til enhver tid sjofle knep i bakhånd, som kontinuerlig truer med å redusere oss andre til hjelpeløse statister.

Og her avslutter vi soga om åttitallet. Noen som ikke kjenner seg igjen? Det tviler jeg ikke på. På steder som Vågå og Sørum sitter det fremdeles folk og lytter til Uriah Heep, og i Oslo Vest finnes det fortsatt vannkjemmede og striglete ungdommer som tror på pappas firma og samfunnets stabile fremtid. Av voksne mennesker finnes det stadig et betydelig antall som ikke handler som om avgjørende forandringer fant sted i tiåret som gikk. Men i dag må disse gruppene, enten de vil det eller ikke, forholde seg til en verden der ute hvor det er andre som setter dagsorden. Om det finnes noen. Noe av det mest karakteristiske ved nittiårenes *Zeitgeist* er nemlig følelsen av å leve i den tilstanden science fiction-forfatterne kaller et *time warp*. I den klassiske sf-litteraturen fortøner slike *warps* seg ved at man treffer cyberpunkere, romerske gladiatorer, franske jakobinere og nordamerikanske pionérsettlere på samme sted fordi tiden har sluttet å fungere ordnende på hendelsene i rommet. Tid og rom har i en slik forstand implodert eller kollapset. I dag lever vi i et samfunn hvor hippielignende og pønkerlignende skapninger lever side om side med hiphop'ere og tensing'ere, hvor enkelte grupper lar seg styre av skrifter som ble nedtegnet for snart to tusen år siden og andre av samfunnsanalyser som ble utført i midten av det nittende århundre. Flere er kanskje de som forsøker å gjeninnføre femtiårene, som var en tid preget av eksepsjonell nasjonal samling og fremtidsoptimisme; noen lever i syttiårenes "progressive" tilstand, mens andre har karret seg over i åtti- og nittitallets fleksible, individualistiske og i grunnen ganske pessimistiske verdensanskuelse.

5. Norske identiteter: Abdullah fra Romsås og Marte fra Vossevangen

På seg selv kjenner man andre, heter det, men kanskje det ville være vel så riktig å snu ordtaket på hodet. Det er nemlig utelukkende takket være andre at vi kan ha en forhåpning om å kjenne oss selv. Vår tids store interesse for å definere, beskrive og diskutere det særnorske må forstås i en slik sammenheng: Det er først når de ikke lenger tar sin identitet for gitt, at mange føler trangen til å gi seg i kast med å definere og forsvare den. Slik rettferdiggjør nasjonalromantikerne all den dårlige etniske kitsch'en og den navlebeskuende holdningen til kulturhistorien som velter ut av skuffer og skap, ettersom de går ut fra at personlig identitet nødvendigvis må være det samme som en nasjonal identitet -- selv om all erfaring tyder på noe annet.

Alle, med mulig unntak for en svinnende minoritet av håpløst anakronistiske romantikere, har fra 1945 og utover blitt tvunget til å vedgå at nordmenn neppe er en uforanderlig "rase" med en felles "norsk kultur" hardprogrammert inn i skallen. Selv i nasjonalromantikkens brusende storhetstid måtte vitenskapen motstrebende innrømme at det var forskjell på nordmenn. Den velrenommerte raseforskeren, dr. philos. Andreas M. Hansen, skrev følgelig omkring siste århundreskifte en lang artikkelserie om norske rasetyper og beviste ad strengt vitenskapelig vei at politisk overbevisning hang intimt sammen med skalleform. Høyrevelgerne var stort sett kortskaller, det vil si at bredden på skallen var mer enn 80% av lengden. De var mindre av vekst, hadde rundere ansikt, mørkere hud og mørkere hår enn langskallene -- og bar generelt preg av et dystert syn på tilværelsen. Til gjengjeld ble kortskallene lystige og klengete når de ble fulle.

Langskallene hadde en hodeform der skallebredden var mindre enn 80% av lengden, og disse var stort sett venstrefolk. Fridtjof Nansen gikk for å være en renraset langskalle. Langskallene var høye, hadde lyst hår og blå øyne. De var djerve og oppriktige, hadde rikelig med selvtillit, tapperhet og utholdenhet, men mistet selvbeherskelsen når de ble fulle og havnet da gjerne i slagsmål. Det kan altså se ut til

at vi har de hissige langskallene å takke for at vi etter hvert har fått en alkoholpolitikk som tar sikte på å forhindre mennesker i å drikke når det måtte passe dem.

Selv om raseforskningen forlengst er blitt uvitenskapelig, kan det virke som om de folkelige oppfatningene om at iallfall deler av kulturen er medfødt, stadig er ganske utbredte. Journalisten Richard Hill, forfatteren av megahit'en *Vi europeere*, gir kanskje uttrykk for en alminnelig holdning når han skriver, i forbindelse med en presentasjon av tsjekkiske leiarbeidere i Wien: "Ikke bare var de tsjekkiske arbeiderne ute av stand til å endre sin karakter (de var tross alt av slavisk avstamning) ..." Jeg vet ikke om Hill er ironisk; resten av boken tyder ikke på det. Hele boken, som riktignok skjuler sin oppriktige alvorstyngde bak et ferniss av fjollete satire, kan faktisk leses som et lærestykke i blattant *kulturell essensialisme*.

Kulturell hvaforne? La meg si det slik: På syttitallet var det tilstrekkelig for akademikere å omtale sine rivaler i klatresystemet, eller andre de hadde horn i siden til, som fascister eller borgerlige ideologer for å kunne føle seg vel til mote. I dag må man ty til ordet essensialist for å oppnå samme effekt, nemlig å støte de andre ut i det ytterste mørke, stemple dem som sjarlataner eller gammelmodige støllinger som ikke har fulgt med, eller hva verre er: som moralsk betenkelige personer. Essensialist er kort sagt blitt et synonym for mer klassiske invektiver som *drittsekk* og *sulling*. Essensialisme består i den avlegse og for tiden dypt uvitenskapelige oppfatningen at "kulturer" har "essenser" eller vesensegenskaper, altså at det ligger en kjerne av noe ekte, sant og vedvarende bak løkens lag på lag. Richard Hills essensialisme er velment: Han tror oppriktig på eksistensen av nasjonal karakter og forsøker å skildre forskjellene mellom de europeiske folkene (nordmennene er puritanske, nederlenderne er sparsommelige, franskmennene har overdreven tro på sine talenter som elskere osv.). Har han så ikke rett? Vel. Det er vanskelig å benekte at det finnes forskjeller mellom folk, og det er blant annet liten grunn til å tvile på at ulike europeiske folk snakker forskjellige språk, selv om mange av dem i tillegg snakker det samme språket, nemlig et primitivt pidginspråk som kalles *English as a Foreign Language*. Problemet er bare det at de fleste europeere har noe felles med utlendinger som de ikke har felles med landsmenn. Om man likevel vil forsvare at nasjonal karakter finnes som et slags underliggende fellestrekk for medlemmene av en nasjon, risikerer man å måtte ty til mystiske forklaringer av typen "nordmenn er

født med ski på bena" eller "norsk kultur er noe som finnes inni oss" -- og man blir som en logisk konsekvens tvunget til å påstå at bak postpønkerens bleke maske eller camp-dyrkerens rosa fjær banker det et traust rotnorsk hjerte som *malgré lui* lengter etter påskefjellet og Einar Gerhardsen. Det er en slik tenkemåte som kalles essensialisme og som, selv om den er sterkt utbredt i allmennheten, er blitt forvist til tenkningens mørkeloft i miljøer der man bedriver vitenskapelig kulturforskning.

Det vil være lett, og ikke helt irrelevant, å innvende at det er klart at kulturforskerne må skifte ut sitt kulturbegrep når folk flest har overtatt det, for hvordan skulle de ellers rettferdiggjøre at de lever fett på skattebetalernes penger -- dersom de finner ut nøyaktig det samme som folk flest allerede vet?

Vel. La meg, som en av mange kulturforskere som lever fett på skattebetalernes penger, i første omgang forsøke å ta kverken på den essensialistiske tenkemåten for å vise at de statlige bevilgningene til forskningen på ingen måte har vært forgjeves -- og så får vi eventuelt komme tilbake til saken etter hvert.

For enkelte vil kunsten bestå i å utvide perspektivet og frigjøre seg fra forfedrenes jord, for andre vil målet være å dyrke sin kulturelle identitet uten at det går ut over andre folk som har sin identitet, eventuelt som slett ikke vil ha noen identitet. Bare udannede barbarer unnlater å få øye på dette poenget.

Det er gruppetilhørighet det dreier seg om. "Revirfølelsen," sier folk megetsigende når samtalen dreier inn på Bosnia og Libanon. "Unaturlige stater," fortsetter de når man på utidsmessig vis forsvarer ideen om Jugoslavia. "Virkelighetsfjern og akademisk -- har sittet for lenge bak skrivebordet," avslutter de, hoderystende, etter at man har gitt til kjenne et begeistret forsvar for blandingskulturer og fleretniske samfunn i fjerne himmelstrøk.

Det er slett ikke umulig at de folkelige oppfatningene om at mennesker har behov for å tilhøre grupper, har noe for seg. På den annen side er det ingen ting som tyder på at disse gruppene må være satt sammen på bestemte måter, iallfall om vi går ut over kjernefamilien. Grupper må ha "felles kultur" for å kjenne solidariteten flomme, sies det, men denne ideen om felles kultur er et nymotens påfunn. Tidligere het det at man måtte være i slekt for å føle fellesskap, men å være i slekt kan bety så mangt. På Ny-Guinea lever det folk som blir i slekt av å spise samme mat, og selv i det germanske Nord-Europa har vi slektninger vi ikke deler et eneste gen ("blodsbånd") med -- jeg nevner i fleng min brors kone.

Men altså: Felles kultur er tidens mantra og har iallfall på overflaten erstattet ideen om felles blod. Nordmenn flest har i løpet av etterkrigstiden lært seg å bli forsiktige med å bruke ordet "rase", og derfor sier de kultur i stedet -- men man blir av og til i tvil om det er noen forskjell i gavnet. I det meste av Europa lærer vi at felles kultur betyr felles språk og historie, og at nasjoner må ha et slikt grunnlag for å kunne kalle seg nasjoner. Norge er en nasjon. Q.E.D.

Det er mange som kan påberope seg felles språk og/eller historie uten dermed å gå til det skritt å kalle seg nasjoner. Ingen vil vel på ramme alvor påstå at australiere og briter tilhører samme nasjon, selv om de har samme språk og dessuten har samme historie frem til rundt år 1800. De fleste vil vel også gå med på at USA er en nasjon, selv om innbyggerne ikke har en særlig lang felles historie. Og det er hevet over tvil at Argentina og Uruguay er to nasjoner, selv om innbyggerne snakker samme språk. Innbyggerne i det meste av Nord-Afrika og Arabia har felles språk og felles religion, uten at de noen gang har vært i nærheten av å lykkes i å skape én nasjon. Og går vi til den motsatte siden av argumentet, oppdager vi raskt at de fleste flerspråklige land ikke er gått i oppløsning ennå, selv om den rådende europeiske mytologien om sammenhengen mellom språk og nasjon skulle tilsi at disse landene er umulige konstruksjoner.

--Jada, jada, svarer essensialisten, --bare ødelegg så godt du kan. Men det står nå likevel fast at innbyggerne i et land må ha en *følelse av fellesskap* for å være en

nasjon. Mulig det. Jeg har nå allikevel mine tvil om hvor "objektiv" og allmenngyldig denne fellesskapsfølelsen er, selv i et kraftpatriotisk land som Norge. Før nittiårenes EF-strid og oppkjøringen frem mot Lillehammer-OL, var nordmenn flest mer opptatt av overføringene til landbruket og den stigende arbeidsløsheten enn av den nasjonale kulturarv. Og i siste halvdel av sekstitallet, er det blitt meg fortalt, var det *generasjonskonflikten* som preget norsk debatt. "Teenageren" var blitt funnet opp, The Beatles hadde gått til anskaffelse av langt hår og indiske halssmykker og, som etnologen Orvar Löfgren skriver, foregikk det en storslagen kulturrevolusjon i retning av mer uformelle omgangsformer, med det resultat at den kulturelle forskjellen mellom dem som var født i 1935 og i 1945 var mye større enn ti års aldersforskjell skulle tilsi.

Alle mennesker tilhører mange slags grupper. Når man sier dette høyt til en essensialistisk offentlighet, nikker folk som til en opplagt banalitet, men tilføyer i neste øyeblikk at det er nå engang slik at enkelte av disse gruppene er viktigere enn andre. Underforstått: Når det kommer til stykket, er nasjonen grunnfjellet alle de andre gruppene bygger på. Jassågitt?

I Vest-Europa, altså EF, har ideologer og politikere lenge hatt den felleseuropeiske identitet klar på tegnebrettet. Som kjent har den bare hatt beskjeden gjennomslagskraft så langt (for å si det mildt), og i mange europeiske land føler man at den lokale egenart er truet på grunn av europatenes ivrige pan-europeiske propaganda. Det vil si; reaksjonen er først og fremst preget av en følelse av politisk avmakt overfor tendensene til sentralisering, og de folkloristiske regionale symbolene er verken mer eller mindre enn midler til å fremme lokalt selvstyre. Ingen tror at kampen dreier seg om å bevare noen "kulturell essens" når skotter kler seg i kilt eller hamburgere minnes Hansa-tiden: De kulturelle symbolene er nettopp symboler. Dessuten har mange vesteuropeere, de fleste nordmenn trolig unntatt, oppdaget at det ikke nødvendigvis er noen motsetning mellom lokal, nasjonal og europeisk identitet. I Barcelona er det vanlig å flagge med fire ulike flagg: byens, Catalonias, Spanias og EF-flagget. Ingen barcelonere vandrer omkring som schizofrene vrak av den grunn. Og da halvparten av danskene stemte nei til Maastricht ved første forsøk, var et av Nei-folkenes viktigste slagord: "Jeg vil ha' et land at være europeer i!"

Motstanden mot Maastricht-traktaten var med andre ord ikke ensbetydende med motstand mot dansk EF-medlemskap som sådan, men dreide seg om maktfordelingen mellom den danske stat og det europeiske fellesskap. Det var ikke snakk om å velge å være enten dansk eller europeer, og dersom det finnes nordmenn som tror EF-saken dreier seg om et slikt valg, har de ikke forstått hva identitet er. Kanskje de burde lytte til Holberg, som ennå ikke hadde fått hjernen sin ødelagt av nasjonalistisk propaganda. Uffe Østergård skriver: "Holberg var et sandt barn af 1700-tallets opplysningsrationalisme, borger i den dansk-norsk-islandsk-færøsk-slesvigske-holstenske helstat, (europæisk) kosmopolit og (norsk) lokalpatriot på én gang. Men ikke national i moderne forstand -- endsige nationalist." Ikke dermed sagt at dette skulle være et argument for norsk EF-medlemskap! Poenget burde heller være at det finnes da sannelig nok av andre argumenter mot EF-medlemskap, nemlig politiske sådanne, til at det skulle være unødvendig å drive puristisk identitetsvern for å begrunne et nei-standpunkt.

Gode, om kanskje snusfornuftige, argumenter taler mot essensialismen. For det første er identitet *relasjonell*, det vil si at det ikke gir mening å snakke om hvem man selv er, uten at man gjør nærmere rede for hvem man er det i forhold til. Det ville ikke ha vært meningsfylt å kalle seg nordmann om det ikke fantes svensker og briter. Dessuten skifter ens identitet betydning avhengig av hvem man sammenligner seg med. Om vi er norske til forskjell fra nordamerikanere, lever vi i et lite land med mye natur og sunn livsstil; om vi sammenligner oss med nederlendere, har vi høye fjell, god plass og ligger i utkanten av Europa, men om vi sammenligner oss med islendingene, er vi et digert europeisk land med et rikt offentlig kulturliv og høy urbaniseringsgrad. For å snakke strukturalistisk: Island er det samme for Norge som Norge er for Danmark, og Frankrike er det samme for Norge som Norge er for finsk Lappland. Muligens er EF det samme for Norge som Norge er for Drammen. Hvor er den norske essensen, om jeg tør spørre? Det norske forandrer seg hele tiden etter hvert som man skifter fokus.

For det andre er identitet *situasjonell*. Det hele er i grunnen banalt, men likevel: Sammen med en kvinne er jeg mann. Sammen med min mormor er jeg en ung mann. Sammen med en svenske er jeg (kanskje) norsk. Sammen med en bonde er jeg

kanskje en forp*!@# byklædd. Og så videre. Hvor ofte er nordmenn norske? Neppe hver dag. De fleste av oss "har" kjønn og yrke langt oftere enn vi "har" nasjonalitet. I Jan Kjærstads roman *Forføreren* bruker den gamle skuespilleren Gabriel Sand de to komplementære teoriene om lys som bilde på menneskets mange identiteter. Lys er *både* bølger og partikler -- under forskjellige synsvinkler -- og med mennesker forholder det seg på samme måte.

For det tredje er identitet *kontekstuell*, det vil si at den videre sammenhengen er utslagsgivende i en definisjon av hvem vi er. Å treffe en annen nordmann i en afrikansk landsby føles omtrent som å treffe naboen, mens man neppe ville ha verdiget samme person videre oppmerksomhet om man støtte på ham i Frognerparken; og det er alltid en svir for en sosialantropolog å støtte på en annen sosialantropolog, uansett hvor i verden han måtte befinne seg -- unntatt på et universitet eller på en sosialantropologisk konferanse.

Som en konsekvens finnes det mange muligheter for identifikasjon. Det ene utelukker ikke det andre.

Noen, deriblant den franske politikeren Jean-Marie Le Pen, tenker på identifikasjon som et sett konsentriske sirkler eller kinesiske esker, og fremstiller sine lojalitetsbånd slik: Først min kone og mine døtre, så mine nieser, så mitt kvartal, så min by, så min region, og så, *enfin*, La France. En slik tankegang fungerer et stykke på vei og kan i det minste fortelle oss at vi tilhører ulike grupper, noen store og noen små, i ulike situasjoner. Men det er slett ikke alltid slik at de forskjellige identifikasjonene kan legges ryddig utenpå hverandre. Ta for eksempel den nymotens europeiske ideen om regioner. En slik region, som er klar på tegnebrettet, er Østersjøregionen -- iallfall om nordtyske politikere og østnordiske forskere får det som de vil. Denne regionen vil inneholde omtrent halve Danmark og halve Sverige, kystområdene i Nord-Tyskland, Nord-Polen og Baltikum, Sankt Petersburg-området og Syd-Finland. En københavner vil følgelig kunne si at hun blant annet tilhører den danske nasjon og Østersjøregionen, uten at det går an å si at den ene ligger "utenpå" den andre. Noen, men ikke alle, dansker er med i Østersjøregionen; noen, men ikke alle Østersjøere (eller baltere

eller hva de nå bør kalles) er dansker. Identifikasjonene overlapper, på samme måte som for norske samer -- de tilhører det samiske folk *og* Norge. Noen, men ikke alle samer er norske, og noen, men ikke alle nordmenn er samer.

Multiplisér denne logikken med ti eller tyve, og resultatet blir en noenlunde presis beskrivelse av moderne menneskers gruppetilhørighet. Noen, men ikke alle medlemmene av min yrkesgruppe tilhører nasjonsgruppen; noen, men ikke alle medlemmene av min politiske gruppe tilhører nasjonsgruppen og yrkesgruppen; noen, men ikke alle de som deler min litterære smak, tilhører nasjonsgruppen, yrkesgruppen og min politiske gruppe. Og så videre. Til slutt blir jeg unik fordi ingen andre har nøyaktig det samme settet av nettverksmedlemskap.

Det må også bemerkes at det slett ikke er alle former for identifikasjon som har sitt motstykke i noen romlig inndeling. Det er altså ikke alle fellesskap som befinner seg på *steder*.

Tre alvorlige problemer hefter ved det klassiske antropologiske kulturbegrep hvor kultur defineres som "felles symbolsk mening for en gruppe". Fremfor alt har vi de beslektede problemene som har å gjøre med *grenser* og *variasjon*. Grensene som settes mellom "kulturer", har forlengst vist seg å være vilkårlig satt, og den indre variasjon innen ethvert samfunn er dertil så stor at det kan synes vanskelig å snakke om at medlemmene har "felles kultur". Vi som lever i moderne komplekse samfunn, deltar iallfall i en rekke ulike fellesskap, som er omskiftelige, og som bygger på ulike grunnlag -- klasse, nasjonalitet, kjønn, utdanning, seksuell legning og så videre. Et tredje problem har å gjøre med *forandring*. Samfunn og symbolverdener forandrer seg så raskt at det gir liten mening å snakke om f.eks. en dansk kultur som har eksistert siden, la oss si Christian IV, og som er mer eller mindre den samme i dag. Selv om vi nøyde oss med å hevde at dansk kultur i dag var den samme som på 60-tallet, ville påstanden måtte begrunnes og kvalifiseres for ikke å bli absurd.

Problemene med kulturbegrepet blir bare mer akutt i og med at vi lever i en verden som utvikler seg i post-kolonialistiske, post-moderne og post-plurale retninger. Modernitetens språk er i ferd med å gjennomsyre kloden. En konsekvens av denne tilstanden er at fler og fler av verdens innbyggere er blitt *post-lokaliserte*, noe som innebærer at kulturelle fellesskap ikke lenger nødvendigvis er knyttet til bestemte *steder*. Et ypperlig bilde på denne utviklingen er fremveksten av satellittfjernsyn, hvor seerfellesskapene ikke lenger er nasjonale. Seere over hele Europa følger Eurosports sendinger, og mange nordmenn foretrekker CNNs globale nyheter fremfor NRK.

Den romantiske visjon om *Die Heimat* som menneskets stedlige rot -- som om vår sosiale identitet vokste ut av jordsmonnet på fødestedet -- er meningsløs for mennesker som har skiftet bosted fem ganger før de ble myndige, eller som har fulgt sine foreldre til et fremmed land for at de skulle finne arbeid. Forestillingen om hjemstedet som menneskets ankerfeste er også blitt mindre viktig for dem som mottar vesentlig informasjon gjennom fjernsyn og andre massemedier, uansett hvor de bor. Det er i det hele tatt færre og færre mennesker i den moderne verden som på troverdige måter kan knytte sin identitet organisk til et bestemt *sted*. Påstander om at *de e hær æ høre tel* og lignende er i denne sammenheng mest å forstå som nostalgiske klynk som påkaller den tapte uskyld. For identitet er forankret i *meningsbærende tegn* og i *erfaringsfellesskap*, ikke i steder. Når tegnene formidles av massemedier og internasjonale handelsruter, kan identitet ikke lenger forankres til steder. Selv om mennesker nødvendigvis er fysisk knyttet til sted i det minste i øyeblikket, er vi mer mobile enn noen gang tidligere; vi er sosialt, kulturelt og naturligvis geografisk mobile.

I og med den oppløsningen av stedstilhørighet som følger av industrialisering og urbanisering, forsøker nasjonalstaten å erstatte de tapte slekts- og stedsideologier med en metaforisk slekts- og stedsideologi. Alle nordmenn (eller ghanesere, vietnamesere osv.) defineres av nasjonalismen som metaforiske brødre og søstre, og vi forventes alle å se et felles metaforisk hjem i nasjonalstaten. Staten og de statlige ideologers forsøk på slik å holde individet fast i sin sterile nasjonale symbolikk, virker imidlertid bare effektivt når det er fotball-VM, vinter-OL (dersom landet heter Norge)

eller krig. Statenes skatte- og voldsmonopol fungerer praktisk integrerende, men ikke i særlig grad kulturelt integrerende. Derimot fungerer statenes institusjoner globalt integrerende i den forstand at fler og fler av verdens innbyggere tilegner seg beslektede former for kunnskap på offentlig drevne skoler som ligner hverandre, og lærer å forholde seg aktivt til statens anonyme herredømme og byråkratiske kvasislektskapssystem. Nasjonalstatens fangarmer er i ferd med å bli så vidtrekkende at de fleste av verdens innbyggere nå er *dømt til å være statsborgere*. Kanadiske jegere og sankere skifter næringsvei til statlig trygd, svedjebukere på Sulawesi tar banklån for å kjøpe kveg, og Zimbabwes fremste åndemedier har dannet et statsautorisert laug med obligatorisk medlemskontingent. I likhet med staten skaper markedet også felles kognitive matriser og virker synkroniserende, men ingen av dem skaper egentlig sosiale fellesskap. Derimot gir de oss kulturelle fellesnevnerer eller grensesnitt som muliggjør en uendelighet av omskiftelige fellesskap som overhodet ikke er knyttet til steder.

De transnasjonale nettverkene, som skaper en ikke-lokalisert forankring av identitet, er kvalitativt annerledes enn integrasjonen i overnasjonale politiske enheter som EF. EF sprenger ingen andre grenser enn de enkelte nasjonalstaters. Som politisk-økonomisk enhet har EF trekk som får fellesskapet til å fremstå som en forstørret utgave av nasjonalstaten. Der statsmakten får mindre betydning, vokser de sentrale EF-organenes makt -- men også kanskje det lokale eller regionale selvstyret. I likhet med en nasjonalstat har EF faste, fysiske ytre grenser. Den politiske enheten EF bygger alt i alt på en binær logikk der man enten er *innenfor* eller *utenfor* og hvor grensene er hav, fjell, elver eller i det minste røde linjer på kartet. Man kan naturligvis håpe at regionaliseringen av EF vil bøte noe på dette, og i alle tilfelle er det et sympatisk trekk at samtlige EF-borgere tilhører minst én minoritet, nemlig sin egen nasjonalitet.

De transnasjonale nettverkene, og de mange potensielle slike nettverk, forholder seg ikke til den hierarkiske stat og dens territorium som relevante akser. De er horisontale og overlappende. Og den kulturelle variasjon som utvikles i dette feltet, eller i disse veikryssene, kan ikke beskrives fyldestgjørende som forskjeller mellom "kulturer" som befinner seg bestemte steder, så som "norsk kultur", "burmesisk

kultur" og "polynesiske kultur". Variasjonene avtegner seg nå etter et annet, mindre håndgripelig mønster. For eksempel kan mange av endringene som fant sted i norsk kultur på åttitallet, også gjenfinnes på Trinidad. Der gikk innbyggerne også gjennom jappetid, sviktende tro på statens styringsevne og oppløsning av den politiske venstresiden.

Identitetens fokus og forankring skifter mange ganger daglig. Den følelse vi måtte ha for vårt fysiske nærmiljø, er sjelden avgjørende, selv om den naturligvis *kan* være det. I løpet av en tilfeldig dag kan vi skifte identitetsmessig forankring et dusin ganger eller oftere. Ankerfestet kan i løpet av en og samme dag ligge i kjernefamilien, blant kollegene på jobben, i avstammingsgruppen (om man skulle få lyst til å ringe sin mor), i det internasjonale nettverket av frimerkesamlere, i det lokale supermarkedets kundekrets, i nasjonen Norge, i den religiøse minoritet man tilhører, i kategorien Dagbladets kronikklesere, kategorien Beethoven-lyttere, kategorien Faulkner-lesere og kategorien menn. Blant annet. Disse kulturelle grupperingene er bare i beskjeden grad overlappende med hensyn til hvem som deltar i dem.

Fra det grenseløse, transnasjonale nettverks perspektiv kan verden fremtre som en kaotisk, ugjennomtrengelig jungel med enkelte, spredte lyspunkter som kan gjenkjennes, kontaktes og samtales med. Slike transnasjonale nettverk har eksistert også i tidligere tider, men først i vår tid, som er preget av de romlige grensers oppløsning, presenterer de seg som en realistisk mulighet for millioner av mennesker. Når det er matmangel i Sovjetunionen, synes det derfor naturlig at Rotary Club i Tromsø sender forsyninger til Rotary i Murmansk; når en forsker trenger en bibliografisk referanse, søker han på en database i Seattle; når jeg trenger en CD, bestiller jeg den fra Washington; når en ensom svensk ungkar trenger en kone, henter han henne fra Polen eller Filippinene -- og indere som driver forretning i Oslo, bestiller varer fra indere i England. I det globale rom finnes det alltid en kulturell spesialisering som korresponderer med spesialiseringer vi har selv, og i dag er det praktisk mulig å søke uten hensyn til romlige grenser.

På den annen side finnes det også identitetsmessige forankringspunkter som må være stedsbundne. Marshall McLuhans uttrykk om "den globale landsby" er derfor en dårlig metafor. Landsbyene må vedvare å være lokale; det er bare slik de kan tilfredsstillende de krav som stilles til landsbyer om at de skal ivareta nære omsorgsoppgaver. Det globale, derimot, har lite felles med en landsby. McLuhan blander derfor nivåene når han snakker om den globale landsby: Ett felt er det globale, et annet er landsbyen eller det lokale.

I det norske miljøet utgjør innvandrerne en avantgarde i forhold til utviklingstendensene jeg har skissert. For det første har mange av dem fungerende transnasjonale nettverk; det er ikke nasjonalstaten Norge som binder dem sammen, men deres forbindelser til en fjern metropol eller til diaspora-befolkninger andre steder i verden. For det andre har de ganske ubemerket utviklet sine første ghettoer, hvor de kan forankre sin kulturelle identitet i et system preget av ansikt-til-ansikt-forhold. De kan neppe kalles verdensborgere; de har ikke gjort hele verden til sin nasjonalstat og hele verdens folk til sitt folk. Derimot kan de kalles kosmopolitter og fullblods kulturelle kreoler med en bemerkelsesverdig evne til å skifte mellom ulike kulturelle kontekster. For dem er det ikke snakk om et enten-eller.

Utviklingen av det globale rom innebærer også at motstand mot innvandring er tegn på uvitenhet og utidsmessighet: kort sagt, kulturelt etterslep og kompenserende bruk av ideologi. Vi lever i en nasjonalstat som minner om nesten alle andre nasjonalstater i den forstand at den har utydelige og gjennomperforerte grenser i så å si alle henseender unntatt dem som har direkte med markedsføringen av nasjonal ideologi å gjøre. Og denne ideologien er overmoden for oppdatering. Tradisjonelt har jo norskheten vært nærmere knyttet til Marte fra Vossevangen enn til Preben fra Ullern eller for den saks skyld Abdullah fra Romsås, men det er sørgelig få Marter igjen. Det kan derfor virke interessant å reise spørsmålet om hvorvidt det kan tenkes en norsk identitet som inkluderer både Marte, Preben og Abdullah.

Dette spørsmålet har jeg tenkt å la ligge fordi det forutsetter at en felles norsk identitet har noe for seg, hvilket er høyst tvilsomt. I stedet vil jeg forflytte fokus til et mer fundamentalt nivå. Hvorfor skulle det være så viktig å "ha en identitet"?

Siden tidenes morgen, altså ved den nasjonale vekkingen i midten av det nittende århundre, har det vært en utbredt oppfatning blant nordmenn at mennesker skulle ha et nærmest metafysisk behov for røtter og en fast identitet. Denne forestillingen gjør større skade enn nytte, ettersom den tvinger folk til å skaffe seg en identitet, selv om de kanskje helst ville ha sluppet. Noen av dem som blir hardest rammet, er de som ikke passer inn i de forhåndsdefinerte identitetskategoriene, og mitt ikke helt tilfeldig valgte eksempel er første og annen generasjons nordmenn.

Forskningen om "annen og tredje generasjons innvandrere", det vil si første og annen generasjons nordmenn, har overveiende fokusert på problemer. Særlig har forskerne vært interessert i identitetsproblemer. For hvem er jeg, om mine foreldre er tyrkere og jeg selv er oppvokst i Norge, har to morsmål og "lever i to verdener"? Er jeg da norsk eller tyrkisk?

Hvorfor skulle det være så viktig for et menneske å "ha en kultur"? Det snakkes om psykologiske behov for stabilitet og sosiale behov for gruppetilhørighet, men det er sjelden at slike påstander blir begrunnet. Dessuten er det ingen grunn til å anta at eventuelle psykologiske og sosiale behov bare kan tilfredstilles ved at alle og enhver "har en kultur". Det er ingen tvil om at det største problemet for dem som "lever i to kulturer", ligger i at en samlet offentlighet avkrever dem en kulturell identitet. Har du ikke en kulturell identitet, så får du værsgod skaffe deg en. Nekter du, skal vi overøse deg med medlidenhet helt til du ombestemmer deg!

Både religiøse, nasjonalister og andre fundamentalister går inn for grenser og renhet av denne typen. De forvalter tradisjoner og skjønner på dem som forlater den smale sti. I sine mest ytterliggående utgaver krever de at de urene skal forlate landet, og i sin stensilerte skrekkpropaganda fremstiller de samleiescener mellom blonde piker

og svarte menn -- grenseoverskridelsen *par excellence* -- som et grotesk eksempel på hvor galt det kan gå om vi ikke holder landet rent. Blant innvandrergruppene gir tradisjonister og fundamentalister uttrykk for beslektede holdninger. De norske imamene som høsten 1992 kritiserte norske myndigheter for å ha hatt samtaler med Salman Rushdie, kan være et eksempel, likeledes foreldre som nekter sine barn å ha norske lekekamerater på grunn av deres demoraliserende innflytelse. Norske foreldre som nekter sine barn å ha venner av utenlandsk opprinnelse stiller naturligvis i samme klasse.

En mer raffinert type identitetsterror går ut på en antagelse om at hele mennesker lever innenfor kulturer som har en tett indre sammenheng og ingen dører ut mot resten av verden. Deres identitet og tilhørighet er angivelig uløselig knyttet til denne kulturen, som har sin egen indre logikk og er helt forskjellig fra andre kulturer.

En slik modell av verden er utilstrekkelig og misvisende. I våre dager er vi alle mer eller mindre kulturelle kreoler: Vi befinner oss midt i et mangfoldig og løst sammenskrudd univers av tegn, bilder, musikk, verdier og ideer med vidt forskjellig opprinnelse. Det gjelder "norske nordmenn" like meget som innvandrere og deres barn. I en slik verden må ethvert rop om renhet og grenser bli et reaksjonært forsøk på å kalle tilbake en svunnen mytisk urtid.

I tradisjonelle samfunn levde folk av og på jorden. Deres identitet var dypt knyttet til et lokalmiljø de hadde sitt utkomme av. Ernest Gellner har omtalt denne formen for tilhørighet som *potetprinsippet*: Man blir knyttet til jorden når man lever av den. På Bufast skal du vera heile di tid, Per! (Vesaas)

I dag lever vi i en ganske annen verden, og det er umulig å kalle den gamle tilbake. -- Det er menneskets natur å reise, sa en sønn av en pakistansk innvandrер til meg da jeg forhørte ham om hans kulturelle tilhørighet. Det er med andre ord ikke alle mennesker som er "heimfødinger".

--Men innvandrernes barn opplever likevel konflikter når de forsøker å leve opp til motstridende verdier? vil det kunne innvendes. Javisst, men hva med oss andre? Forsøker vi ikke alle å leve opp til motstridende verdier? En klassisk konflikt i Pakistan og India, såvel som blant pakistanske innvandrere i Norge, vedrører forholdet mellom arrangerte ekteskap og såkalte *love marriages*. Har vi ikke generasjonskonflikter i våre egne samfunn også?

Et vanlig perspektiv på minoriteter har gått ut på at innvandrere ofte "lever i to verdener", at de skifter kulturelle koder når de beveger seg i ulike kontekster. Mens den etniske identiteten underkommuniseres (tones ned) i samhandling med vertsbefolkningen, overkommuniseres den (betones) innad. Et annet perspektiv, som er mer dynamisk, vil være å fokusere på sosial og kulturell endring. I så fall vil det gå frem at for eksempel en pakistansk identitet i England betyr noe ganske annet enn en pakistansk identitet i Pakistan. Likeledes har den pakistansk-norske væremåten et umiskjennelig norsk preg. Sett fra Pakistan ser den kanskje mer norsk enn pakistansk ut!

Forskningen om "annen og tredje generasjons innvandrere" har frembrakt en og annen interessant innsikt om forholdet mellom den "konservative" foreldregenerasjonen og den delvis assimilerende yngre generasjonen. Denne forskningen har vist at (a) en tydelig "akkulturasjon" med henblikk på verdier og levemåte har funnet sted, (b) at menneskene det gjelder kan skifte forholdsvis lett frem og tilbake mellom for eksempel en norsk og en tyrkisk identitet, (c) at det ofte er spenninger mellom disse personene og deres mer konservative foreldregenerasjon, og (d) at grensene som forhindrer full assimilasjon både kan skapes internt og utenfra -- det vil altså si at både det indre press fra gruppen selv og norske holdninger forhindrer dem fra å smelte sammen med det norske flertallet. Det finnes ingen klare tegn på at det nødvendigvis er problematisk å "leve i to kulturer", men det er klart at disse tvetydige situasjonene kan være vanskelige å håndtere i et miljø hvor man avkreves en tydelig, avgrenset identitet.

Barn og barnebarn av innvandrere, som altså sjelden er fullt ut assimilert, identifiserer seg som regel sterkere med majoritetens verdier enn foreldrene gjorde. Ofte behersker de norsk språk og omgangsform like godt som foreldrenes kultur. Generelt har de tre hovedmuligheter: De kan insistere på å bli behandlet som individer og ikke som representanter for "kulturer" ("vi er norske, selv om vi ser utenlandske ut"); de kan opprettholde en "dobbel" identitet og kanskje fungere som "kulturmeglere" mellom vertsbefolkning og minoriteter; eller de kan tvert imot gå inn for å styrke sin "opprinnelige" kultur og markere grenser i forhold til majoriteten. Det sistnevnte alternativet kalles *etnisk revitalisering* i fagspråket, og kan beskrives som en kollektiv kraftanstrengelse for å styrke en identitet som er i ferd med å bli visket ut; en kultur som er i ferd med å gå tapt. På samme måte som fisken først oppdager vannet når den blir fisket ut av det, oppdager mennesker først sitt særpreg når det blir utsatt for press utenfra. Vi skal imidlertid bemerke at det slett ikke er alle som anser det som viktig å bevare et slikt særpreg -- her er innvandrere like forskjellige som andre. Dessuten kan ulike typer revitaliseringsbevegelser være meget forskjellige. Noen vil kanskje nøye seg med å markere gruppens identitet én eller noen få ganger i året (som norsk-amerikanere på 17. mai), mens andre vil stille atskillig strengere krav til sine medlemmer.

Ofte vil etnisk revitalisering fortone seg som et attraktivt alternativ i samfunn hvor etnisitet på forhånd er viktig, som for eksempel Norge. Men mange samfunn bærer i seg motstridende tendenser på dette området som på så mange andre. På den fler-etniske tropeøya Mauritius reagerer forskjellige mennesker på alle de tre nevnte måtene mot kulturell endring og "vestliggjøring". Noen tar avstand fra tradisjon og fortid, gifter seg ut av den etniske gruppen og insisterer på at de først og fremst er individer og ikke f.eks. tamiler, kreoler eller muslimer. Andre er nøye med å holde enkelte tradisjoner i hevd, særlig religiøse høytidsdager, men lever helt moderne liv på andre områder. Atter andre er dypt bekymret for tradisjonenes forfall og gjør sitt ytterste for å redde dem på mange områder -- blant annet når det gjelder religion, respekten for de gamle, språk og folkemusikk.

I likhet med andre etniske og nasjonalistiske strømninger, kan revitalisering betraktes som en jakt på den tapte uskyld. For vanligvis er "kulturen" som søkes

gjenopplivet, noe ganske annet enn forfedrenes kultur. Det er klart at barn av tyrkere som lever i Oslo, har et ganske annet liv enn deres oldeforeldre hadde, uansett hvor intenst de måtte gå inn for å gjenopplive og vedlikeholde forfedrenes kultur. Det kan vel saktens være at norske barnebarn av tyrkere regner seg som tyrkiske, men deres tyrkiskhet er en *norsk* tyrkiskhet som er ganske forskjellig fra besteforeldrenes identitet. Den har utviklet seg, og blir opprettholdt, i et miljø hvor den kontinuerlig defineres i kontrast til de norske omgivelsene. Tro om ikke Nefise Özkal, som har bodd både i Tyrkia og Norge, snakker på vegne av flere når hun plasserer seg selv kulturelt mellom Ali Baba og Mary Poppins, og sier at hun er "en hybrid, en skikkelig blanding -- jeg er verken rent tyrkisk eller noe annet. For meg er det rart å skulle definere meg som innvandrer. Jeg er mange, jeg er en mosaikk akkurat som livet selv er det. I Norge er mange opptatt av at du må være rendyrket et eller annet."

Den gjensidige tilpasningen kan også føre til utviklingen av helt nye etniske kategorier. Dette har skjedd i Storbritannia, hvor merkelappen "Black British" har oppstått i etterkrigstiden. Storbritannia har i hele dette århundret mottatt innvandrere fra sitt tidligere koloniimperium, blant annet fra Afrika og Vestindia. Det eneste afrikanere og vestindere hadde felles, kulturelt sett, ved ankomsten, var en felles bakgrunn i det britiske koloniriket. Imidlertid ble de ansett som like av briter flest, ettersom de alle så "afrikanske" ut. Faktisk kom de fra så vidt forskjellige steder som Trinidad, St. Lucia, Kenya og Nigeria. (Det er som om nordmenn, australiere, tyrkere og chilenerer skulle behandles likt fordi de alle så "europeiske" ut sammenlignet med f.eks. ghanesere.) Etter noen generasjoner er imidlertid morsmålet gått tapt, og briternes konsekvente behandling av dem som "svarte" eller "negre" har gradvis skapt en fellesskapsfølelse i gruppen. Mange av dem har vært ideologisk påvirket av "Black Power", andre svarte bevissthetsbevegelser og antirasistisk ideologi. I dag er det ingen kulturelle restriksjoner mot ekteskap mellom briter av afrikansk og av vestindisk avstamning, og de som er født i England, regner seg som svarte engelskmenn. Denne identiteten er ikke bare ny; den er også helt og holdent britisk. Dens bærere hører ikke hjemme noe annet sted.

En lignende utvikling, riktignok i mindre målestokk, har funnet sted i enkelte miljøer i Norge. For eksempel danner ungdom fra India og Pakistan gjenger og vennekretser

selv om de har forskjellig religion, morsmål og kastetilhørighet. Deres identitet som minoritet fra det indiske subkontinent virker i den norske konteksten sterkere som en samlende identitet enn deres innbyrdes forskjeller. I India ville de neppe hatt stort med hverandre å gjøre. Her ser vi nok en gang at identitet har å gjøre med *relasjoner* og *kontekst*; at det ikke er noe folk "har" i og for seg, men at en identitet fremstår i en bestemt sosial og kulturell sammenheng -- og blir borte når denne sammenhengen forandrer seg. Dersom det hadde vært to millioner indere i Norge, ville folk av forskjellig kastebakgrunn neppe hatt mye med hverandre å gjøre; i dagens situasjon har de samme menneskene et ganske tett fellesskap, og selv indere og pakistanere -- som er erkefiender i India og Pakistan -- føler at de kommer fra omtrent samme sted fordi de her er små grupper som på de fleste måter er langt hjemmefra.

Etniske og nasjonale fellesskap kan bare være inkluderende dersom de også er ekskluderende, og etnisk og nasjonal identitet er identitet som først og fremst skapes gjennom *kontraster* -- ved hva den ikke er. I sin sterkeste form vil en nasjonalistisk eller etnisk ideologi gå inn for at hele gruppelemmenes lojalitet skal kanaliseres i retning av dette ene gruppefellesskapet. Dette kan det være mulig å oppnå i praksis om man klarer å overbevise folk flest om at nasjonen/gruppen står overfor en farlig ytre eller indre fiende, men også krigsleker som internasjonale idrettsstevner, melodikonkurranser og så videre kan utvilsomt fungere samlende på effektive måter. (Et poeng i denne sammenheng kan det kanskje være at fotball-VM og lignende store idrettsarrangementer synes å ha alle krigens gode sider og nesten ingen av de dårlige?)

Hvis man ser seg blind på folks etniske eller nasjonale identitet, risikerer man å havne i merkelige situasjoner. En slik situasjon fant sted på bryggen i Oslo i mai 1993, da den berømte forfatteren Ben Okri var på vei til Norge med danskebåten for å lansere den norske utgaven av den prisbelønte romanen *Sultens veier*. Politifolkene kjente ikke til forfatterskapet hans, og hadde åpenbart heller ikke lest om ham i pressen. Da de så det nigerianske passet hans, tok de ham inn til et langt og inkvisitorisk avhør -- for i deres øyne var nigerianere nødvendigvis potensielle forbrytere eller i det minste ulovlige innvandrere.

Lignende hendelser har funnet sted tidligere og vil utvilsomt gjøre det igjen. En svenske av delvis afrikansk avstamning forteller at han har opplevd å bli stoppet av politiet når han har syklet gjennom Oslo; han er ikke bare blitt avkrevet legitimasjon (noe som skjer ofte med svarte i Norge), men er også blitt bedt om å *bevise at sykkel* er hans! Hvor mange av oss er det som passer på å ha kvitteringen fra sykkelforretningen i lommen når vi går hjemmefra? Samme mann kan forøvrig opplyse at han har vært i Norge 17 ganger, og *samtlig*e ganger er han blitt stoppet av tollerne på vei inn.

Disse eksemplene viser hvor galt det kan gå om man bare har etniske merkelapper til rådighet for å orientere seg i storbyens kulturelle mangfold. Dersom norske politifolk hadde kjent til at det finnes en stor gruppe svarte mennesker som enten er skandinaver, briter eller tilhører afrikanske middelklasser, eller på andre måter må regnes som sannsynligvis ikke kriminelle, så ville de kanskje ha behandlet Okri på en annen måte. Hadde de også hatt tilgang til forskningen som viser at innvandrere faktisk er mindre kriminelle enn nordmenn, ville det kanskje også ha vært mulig for mørkhudede å bevege seg i Oslo sentrum uten å bli avkrevet legitimasjon.

Det er ikke påfallende mye intim kontakt mellom nordmenn og innvandrere. Faktisk pleier trikketnikere i Oslo å tipse hverandre om at de bør komme seg av trikken faderlig fort hvis de får øye på en pakistaner og en nordmann som kommer sammen inn: I ni av ti tilfeller vil de være sivilkledd kontrollører. Ellers ser man jo aldri pakistanere og nordmenn sammen. Og dét trenger ikke i og for seg å være et stort problem. Men det er kanskje lov å håpe at forsøkene på å fremstille mangfoldet ved "det særnorske" så smått begynner å hale innpå det norske samfunn slik det rent faktisk ser ut på nittitallet, og at norskinger flest kommer til å erkjenne at samfunnet både er flerkulturelt og fler-etnisk; at det inneholder både postmodernistiske livsnytere, gammelreligiøse fråhaldsfolk, hiphop'ere og skjeggete jazzelskere, og at det finnes opptil flere nordmenn som snakker ikke-norske språk flytende. Kort sagt: Tenk om man i likhet med blant annet kanadiere og andre nordamerikanere, søramerikanere, australiere, afrikanere og indere kunne skaffe seg en nasjonal

identitet som bygget på forskjeller i stedet for likheter! Dessverre ser det ut til at dette stadig er for mye forlangt. Fremdeles snakker nordmenn om "hvor oppsiktsvekkende homogent" dette landet er, selv om de daglig får påminnelser om det motsatte. Og når landet skal presenteres utad, overfor dollarens og yen'ens verden, finnes sjelden det minste hint om mangfold. Da fremstår Norge, som det kommersielle "Prosjekt Norgesprofil" uttrykte det i et programnotat, som "enkelt, funksjonelt, praktisk, sannferdig, solid, djervt, frodig og estetisk". Frodig og estetisk? Det kan vel ikke være magedanserinnene fra Oslo Øst de har i tankene? Dessverre. Det er nok mer nærliggende å anta at det er fruktblomstringen i Hardanger det siktes til. Så får Abdullah fra Romsås, Preben fra Ullern og alle vi andre bare bite tennene hardt sammen og håpe på godt vær.

6. Norge® -- et varemerke på verdensmarkedet?

Norgeskartet henger i alle klasserom i landet, og er nettopp i kraft av sitt selvfølgelige nærvær en vesentlig bidragsyter til den nasjonale identitet. Kartet gir på en overtydelig måte en billedlig fremstilling av den abstrakte nasjonen; alle nasjoner har sine klasserom med sine kart. I enkelte klasserom henger flere ulike kartruller som, når de ikke henger seg opp eller nekter å la seg rulle ned, viser ulike deler av verden. Strukturen i slike kart-hierarkier er såre enkel. Norge presenteres i stor detalj, Norden i noe mindre detalj, Europa under ett, og til slutt har man et verdenskart hvor Europa er plassert i sentrum og Norge på toppen. Omtrent slik ser norske skoleatlas ut også, og selv om det skal godt gjøres å argumentere for at Filippinene burde ha vært like grundig presentert som Norge, er det også tillatt å minne om at det ikke er en politisk uskyldig handling å lage kart beregnet på undervisning.

Utlendingene vil alltid være i flertall, og dette er det vanskelig å gjøre noe med. Selv om man er inder eller kineser, vil det nødvendigvis forholde seg slik. Det er dessuten en uomtvistelig sannhet at noe av det mest karakteristiske ved Norge, som land betraktet, er at det er *lite* i betydningen fattig på mennesker. Mange utlendinger kan fortelle at de ble fullstendig sjokkert over å oppdage at det nesten ikke bor mennesker i Norge. Det er usedvanlig god plass her, for å si det på en annen måte. (Særlig rikere på mennesker later det forøvrig ikke til at landet akter å bli med det første.) Følgelig skulle man tro at nordmenn var usedvanlig oppsatt på å få vite noe om utlendinger og om utenlandske samfunn og kulturer. Kvantitativt sett er det jo så forsvinnende lite av både mennesker, samfunn og kulturer her hjemme. Faktum er imidlertid at norske opinionsdannere har reagert på *stikk motsatt måte*, ved å opphøye det tynne befolkningsgrunnet, den geografiske marginaliteten og den skrinne kulturhistorien til et moralsk og estetisk høyverdig trekk ved landet.

Dette betyr ikke at norske massemedier er uinteresserte i verden utenfor, men at verden utenfor bare kan være interessant i den grad den har et beviselig norsk element. Det er derfor det er så viktig for mange nordmenn å vinne fotballandskamper, å være synlige i FN, å markere at fredsmegleren i Bosnia er norsk og å fortelle hverandre at Thor Heyerdahl er verdensberømt og at alle slovakere har

hørt om Bjørnstjerne Bjørnson. Det er kanskje også takket være vår beliggenhet, historie og format at norske holdninger til omverdenen i så stor grad er preget av Pilatus-komplekset, som får sitt uttrykk i en besynderlig blanding av moralsk merverdighetsfølelse og mindreverdighetskomplekser. Særnorsk er det ikke -- selvpiskende dansker, for eksempel, klager over det samme -- men typisk for norsk offentlig debatt er det nå allikevel. Pilatus-komplekset (etter den bibelske Pontius P.) går i korthet ut på en knusende moralsk overlegenhet på bortebane, koblet med forlegne utmeldelser hver gang man blir anmodet om å være med på kollektive beslutninger med konsekvenser for en selv. Den norske offisielle bistanden kan gi en antydning om hvor landet ligger. Norske 'eksperter' som lever overklasseliv i fattige land -- mens de sparer penger til hus i Norge og sørger for å ha så tette nettverk seg imellom at de slipper å invitere afrikanere hjem -- er like selvfølgelige representanter for Norges verdensfrelser-image som fredskorpserne, som med den største suffisane innrømmer at de tjener minst ti ganger så mye som afrikanere som utfører nøyaktig den samme jobben. Hva har de der å gjøre egentlig? De sørger iallfall, om ikke annet, for bistand til seg selv og til Norges moralske selvbilde.

Hvalsaken, hvor en ubøyelig, enig og tro norsk offentlighet nekter å lytte til resten av verden, er bare ett av mange eksempler, men et meget karakteristisk sådant. I denne saken, hvor nordmenn insisterer på å fortsette å drepe hval til tross for at verdensopinionen enstemmig går mot det, betjener norskingene seg av en argumentasjon av serbisk type, som i korthet går ut på at resten av verden ikke har forutsetninger for å forstå våre beslutninger, men at de ville ha vært enige med oss dersom de hadde forstått hvorfor vi gjør som vi gjør. Mer demokratisk innstilte land ville naturligvis ha innstilt hvalfangsten umiddelbart ut fra en forståelse av at miljøproblemene er globale og at de derfor må løses gjennom internasjonal åpenhet og vilje til å lytte til omverdenen -- selv om man av og til vil være overbevist om at omverdenen tar feil. Norge er imidlertid ikke villig til å bøye seg for en samlet verdensopinion, og i stedet forteller norskingene hverandre at verdensopinionen består av en skokk hjernedøde idioter som opplever hvalene som et Walt Disney-symbol på kitschy sentimentalitet, i stedet for å innrømme at store deler av den internasjonale miljøbevegelsen betrakter den industrielle hvalfangsten både som et eksempel og som et symbol på menneskelig overmot i forhold til en natur vi forstår

dårlig og har null respekt for. Man vil selvsagt kunne innvende at Greenpeace burde ha konsentrert seg om å bekjempe privatbilismen i stedet, men et slikt argument er på linje med et forsvar for å massakrere to millioner fordi det er bedre enn å massakrere ti millioner.

En interessant bivirkning av hvalsaken kan bli at en ny dimensjon føyes til den norske merverdsfølelsen, nemlig *martyrrollen*. Tidligere har nordmenn vært vant til å ha flaks og å være godt likt i Utlandet -- en fransk skitrener utbrøt sogar, under Albertville-OL i 1992, at Gud måtte være norsk. Nå er nasjonen kanskje i ferd med å lide samme skjebne som den serbiske. Vi gjør som kjent en heroisk oppgave ved å forvalte naturressursene så godt som vi gjør, og ingen har bedre miljøpolitikk enn vi. Men verden forstår ikke...

Så langt den norske merverdsfølelsen. Mindreverdsfølelsen har på sin side ikke utelukkende å gjøre med geografi og beskjedent folketall. Etter Svartedauen ble våre forfedre effektivt isolert i flere hundre år, og verken renessansen eller opplysningstiden fikk fotfeste her. Det var først med den tyske romantikk at norske intellektuelle opprettet kontakt med Europa. Og noen stolt militær historie klarte vi aldri å skaffe oss, annen verdenskrig til tross. Selv i 1905 fikk vi ingen krig, trolig takket være den svenske fredsbevegelsen. Det er klart at slikt må slite på den nasjonale selvfølelsen. Selv de notorisk trinne og uheroiske danskene har utkjempet flere kriger enn vi kan drømme om at våre forfedre skal ha utkjempet. Og når mødrene stundom har grætt, har det vel vanligvis skyldtes sene kvelder på skjenkestua eller storm under Lofotfisket, og bare unntaksvis nasjonale heltedåder på slagmarken, er jeg redd.

Vi sliter fremdeles med ettervirkningene av landets lite heroiske historie. Typiske uttrykk for denne sørgelige situasjon er lokalpressens dekning av norske begivenheter i Utlandet, så som fotballandskamper, musical-oppsetninger, fler-etniske ekteskap som involverer nordmenn, skiturer til Sydpolen og olympiske vinterleker. Det er saktens liten grunn til å klage over at norske fotballspillere skal spille mot utenlandske fotballspillere; det er heller ingen grunn til å være fornærmet over at

norske popartister synger og spiller for et utenlandsk publikum. Grunn til å bli betenkt er det derimot når den lokale pressen gjør det til en vedvarende verdenssensasjon at nordmenn klarer å score mål mot engelskmenn, at norske sangerinner overhodet opptrer i West End, og at en berømt nordamerikansk sangstjerne har giftet seg med en norsk mann. Sånt er provinsielt og pinlig, og enda verre blir det når man oppdager at avisenes sportssider vurderer fotballkampenes kvalitet ut fra den norske innsatsen! Hvis Norge vinner, var det en god kamp; hvis Norge taper, var kampen dårlig. Pr. definisjon. Slik er terningskastenes lov.

Når en norsk rockegruppe får inn en plate på 104. plass på salgslistene i USA, er det en nyhet -- i Norge, vel å merke: Det anses neppe som like oppsiktsvekkende i USA. En vantro lalling tyter utover tabloidavisenes førstesider når en norsk bokser vinner en kamp mot en utlending; på mandagene er de samme avisenes sportssider overfylte med informasjon om norske proffspillere i utenlandske fotballserier. Og da fredsavtalen i Midtøsten ble undertegnet i september 1993, var hovednyheten i norske medier at nordmenn hadde vært involvert i forhandlingene, og skuffelsen var nok stor hos dem som leste *Le Monde*, som nærmest i en bisetning nevnte den norske utenriksministeren 'Hans Johan-Jöchen Holst'.

Diagnosen er enkel: Deler av riket lider under et langt fremskredent mindreverdighetskompleks på nasjonens vegne. De får frosker i sokkene hver gang en lokal kjendis reiser til Utlandet. De forteller seg selv tåpeligheter om at Johan Galtung og Fridtjof Nansen er bedre kjent i utlandet enn i Norge. De pisker opp unntakstilstand foran hver bidige landskamp, og hver vinter klarer de å glemme at skøytesporten i grunnen bare er populær i to små land langt nord i verden.

Det burde vel strengt tatt ikke være en kilde til bekymring at enkelte boksere, sangerinner og fotballspillere slumper til å være norske. Men hvorfor er det nødvendig å fylle avisene med barnslige Askeladd-drømmer hver gang de reiser utenlands? Svaret er ubehagelig, nemlig at den norske offentligheten er usikker på om Norge er et land i verden og trenger kontinuerlig bekræftelse på at så er tilfellet. Man finner en lignende holdning i andre små, perifere land. På Mauritius, en øystat i

Det indiske hav med rundt en million innbyggere, finnes aviser av norsk type, skjønt det også finnes kvalitetsaviser som sørger for å holde leserne orientert om viktige politiske spørsmål og globale begivenheter. De mindre seriøse avisene bringer til stadighet reportasjer om mauritiere i utlandet: Én gang handlet et førstesideoppslag om en mauritisk kvinne som drev restaurant i Toronto, en annen gang handlet det om en mauritier som var blitt sjef for det multinasjonale firmaet Lonrho -- og det blir verre: Ved én anledning kom det på trykk en artikkel om en mauritier som hadde reist til Thailand og møtt representanter for lokale myndigheter der. Uten at det gikk frem hva som var så oppsiktsvekkende ved dét. Og hver gang en av Monacos prinsesser besøker republikkens filial av Club Méd, kan hun være trygg på en omfattende og flatterende mediedekning.

Her nærmer vi oss faktisk norske tilstander, skjønt Norge nok likevel er et strå hvassere med hensyn til å overbevise seg selv om sin betydning i verden. I løpet av de siste årene har vi blant annet hatt en nordmann som nesten ble president i USA, nemlig Walter Mondale, som naturligvis 'egentlig' kom fra Mundal i Sogn; vi har fortalt hverandre at hele verden gav de norske skiløperne stående applaus etter Albertville-OL (selv var jeg på Mauritius mens det pågikk, og hørte knapt et kvadder om hele arrangementet -- derimot var mauritierne litt interessert i cricket-VM, som pågikk omtrent samtidig og som var en langt større og mye mer global begivenhet enn vinter-OL) -- og vi har nasjonale norske forfattere som Knut Faldbakken, som kan fortelle oss at Christofer Columbus egentlig het Kristoffer Bonde og kom fra Vestlandet. Han ville nok ha fortalt det til utlendingene også, om de hadde gidde å høre etter.

Mindre komisk blir det om vi forflytter oss fra sladrespaltene til de nasjonale vinklingene på mer alvorlige hendelser. Når det er jordskjelv i Mexico City, trykker VG følgelig intervjuer med nordmenn som bor i området; når en indonesisk ferge kantrer og 350 drukner, er nyheten i Norge at ingen nordmenn var ombord; når hele det zambiske fotballandslaget omkommer ved en flyulykke, trykker de norske avisene en énspaltes notis på side 11. Hvordan det går med *verden*, spiller liten rolle i denne sammenheng: Det eneste som teller, er hvordan det går med Norge og nordmenn. De unasjonale får seile sin egen sjø.

Noen vil trekke på skuldrene og svare at slik fungerer saktens utenlandske massemedier også. Det stemmer faktisk ikke. Det er riktig at alle land er verdens navle for dem som bor der, men det finnes faktisk varierende grader av selvopptatthet. Britiske og franske aviser føler ingen forpliktelse om å trykke artikler om briter og franskmenn overalt på utenrikssidene, eller for den saks skyld å opplyse sine lesere om alle deres berømte landsmenns utenlandsreiser. Om en fransk fotballproff scorer et mål i engelsk liga, er dette da verdig et oppslag i *France-Soir*? Knappest. Og dersom en engelsk popgruppe spiller konserter i Brasil, gidder *The Sun* å skrive om det? En gjennomgang av europeiske medier viser faktisk en forbløffende -- sett fra norsk synsvinkel -- interesse for utlendinger. *Sunday Times Magazine* bringer lange reportasjer om bøndernes situasjon i Tyskland, *Der Spiegel* trykker dyptpløyende essays om zuluenes opprørshær i Sør-Afrika uten å nevne med et eneste ord om det bor tyskere i området (noe det faktisk gjør), og *La Repubblica* bringer innsiktsfylte analyser fra Nord-Afrika uten så mye som med en setning å nevne italienske interesser eller personer. I dette henseendet er Norge faktisk et ganske uvanlig land, og vi må nok gi *The Economist* rett i at nasjonalismen fremdeles er en viktig ideologisk drivkraft, som legger en alvorlig demper på nordmennes interesse for verden utenfor.

Å være interessert i verden utenfor er nemlig ikke synonymt med å være interessert i nordmennes forhold til verden utenfor, selv om mesteparten av den informasjon nordmenn får om Verden (altså Utlandet), er filtrert gjennom en 'norsk vinkling'. Nå bør det vel likevel, i rettferdighetens navn, tilføyes at norske mediefolk, som jo er nasjonens fremste representanter, ikke alltid er seg selv nok. Således en NRK-journalist umiddelbart etter USAs første 'kirurgiske' bombeangrep på Bagdad under Gulfkrigen, da et uvisst, men ikke uvesentlig antall sivile irakere ble drept på uklanderlig kirurgisk vis: 'Har vi vunnet nå?'

Så langt den innvortes markedsføringen av Norge som land i verden. Noen hver puster kanskje lettet ut over at det meste av den norske kraftpatriotismen ikke når lenger enn til Svinesund, men man skal ikke føle seg for trygg. Utlandet har nemlig

utplassert spioner her hos oss, som den ufordragelige Richard Hill, som i sin bok, foreløpig utgitt i en rekke opplag på tolv språk, gjør oppmerksom på at nordmenn forteller hverandre at de 'slo England 1-1 i fotball' og at de 'vant annen omgang' når de taper 1-2 mot svenskene.

Apropos sportsnasjonalismen: Det blir ofte sagt, og trolig med rette, at den typen krig som får uttrykk gjennom internasjonale fotballkamper, er å foretrekke fremfor alternative former for krig. Men det er også interessant å observere hvordan dyptgripende og ofte gravalvorlige oppfatninger om nasjonen og dens fiender får sitt uttrykk gjennom sportsnasjonalisme. Sommeren 1993 raste således en debatt på sportssidene i Dagbladet om kriteriene for norsk nasjonal identitet. Det hadde seg nemlig slik at en svensk statsborger ved navn Olofsson ønsket å bli norsk, under betingelse av at han kom med på det norske fotballandslaget. *Dagbladets* spaltist kommenterte, en anelse fleipete men slett ikke ironisk: 'Hold dem unna, langt unna, med alt som er svensk. Vi vil ikke ha Sibylla-korv. Vi vil ikke ha GB-is. Vi vil ikke ha Pripps. Og vi vil ikke ha svenske fotballspillere på landslaget.' Neste dag brukte avisen midtsidene på saken, og avisens vinkling var klar: Hr. Olofsson måtte ikke komme her og innbille seg at han ville bli akseptert som nordmann. --Om vi ikke klarer å avle frem gode nok fotballspillere selv, kan det i grunnen være det samme, sa representanter for idrettsmiljøet, og hadde små problemer med å vise sin avsky for det mulige skiftet av statsborgerskap. Selv om hr. Olofsson bodde i Norge, arbeidet i Norge og spilte på et norsk fotballag, nemlig Moss, skulle det altså mer til for å bli akseptert som nordmann. Konklusjonen må være at det ikke går an å være nordmann om du ikke har vært det hele livet -- selv om du lever og arbeider i Norge. Sagt på en annen måte: En gang svenske -- alltid svenske.

Et av de mest hjerteskjærende av alle farsepregede og pinlige uttrykk for nasjonalisme og mindreverd, må likevel være næringslivets forsøk på å overskride det de opplever som begrensninger ved den norske kultur. Når landsmoder Brundtland hevder at de norske skiløperne vant Albertville-OL takket være det norske sosialdemokratiet, fnyser de og mumler innbitt om å begrave Janteloven. Ikke bare satser de på fordummende og kostbare næringslivskurs om 'vinnerkultur', som de gladelig søler bort både tusenvis av kroner og lange weekender på, for å høre talere

med et intellektuelt nivå på linje med pastor Åge Åleskjær og hans hellige bøsseskranglere. Neida, de stopper ikke der. De har også fått den fikse idé for seg at utlendingene står i kø for å kjøpe norske varer, bare de får vite at varene er norske, og bare varene er *riktig profilert*. Trolig er denne antagelsen riv ruskende gal. Ville jeg ha latt være å kjøpe datamaskinen jeg i øyeblikket jobber på om jeg hadde visst at den var satt sammen på Taiwan? Slike nasjonalitetskampanjer fungerer kanskje lokalt ('Buy British' som slagord for å redde lokale arbeidsplasser), men på verdensmarkedet? Et annet, kanskje ikke helt irrelevant spørsmål, dreier seg om hva slags norske varer man ønsker at utlendingene skal kjøpe flere av. Forhåpentligvis sitter næringslivet på store uselgelige lagre av et rikt utvalg av norske produkter, som vil bli solgt så snart Verden (altså Utlandet) oppdager hva Norge er og at disse varene faktisk er laget i det paradisiske landet 'on top of the world'. Pris, kvalitet og etterspørsel er tydeligvis ikke så viktig. Hovedsaken er at produktet fremstår som *norsk*; da løser de andre problemene seg umiddelbart.

Dessverre er det ikke alltid fullt så lett; det må selv det nasjonale næringslivet motstrebende innrømme. Den norske vodkaen *Vikin Fjords* sørgelige endelig tør være en påminnelse om at det ikke er tilstrekkelig å pynte en brennevinsflaske med vikingskip og norske farger for at Verden skal kaste seg over den. Etter noen års mislykkede forsøk på storsalg i Verden, kjøpte Vinmonopolet varemerket for én krone og føyde til en 'g' av hensyn til det engelske språkets ortografiske regler.

Først må utlendingene få øye på det, har næringslivet funnet ut etter gjentatte ganger å ha blitt møtt med forvirret hoderysting når de presenterer seg som norskinger overfor ikke-norske mennesker. Dermed setter man i gang kampanjer som tar sikte på å *synliggjøre* Norge i Utlandet (altså Verden), og det arrangeres seriøse konferanser (flipovere, overheads (If you can't use your head, use your overhead), time managers, alvorstyngede reklamefolk...) om hvordan det vil lønne seg å presentere Norge og norske varer. Et foreløpig resultat av denne langvarige og sikkert kostbare innsatsen ble presentert forsommeren 1993, da en riktignok glisende, men i dypet av sitt sinn oppgitt Jahn Otto Johansen poserte offentlig med (dog ikke iført) en såkalt *Selbu-ph* (ph: fork. for penisholder). Etter å ha posert, tillot Johansen seg å reise spørsmålet om det var denne typen symbolikk som skulle markedsføre Norge i

forbindelse med næringslivets profileringskampanje rundt vinter-OL. Svaret er nok ja.

‘Design is where culture and commerce meets,’ skriver en global designguru, og med denne påstanden som utgangspunkt har Arne Martin Klausen tatt det norske OL-designet i nærmere øyensyn. OLs visuelle image skulle jo ikke bare markedsføre vinterlekene spesielt, men også Norge og norske produkter generelt. Slik ønsker ‘vi’ å presentere oss overfor et forhåpentligvis kjøpesugent internasjonalt massepublikum.

På et tidlig tidspunkt ble det utviklet en font (skrifttype) som skulle fremstå som særnorsk, en ‘hybrid av solide runer og elegant Bodoni’. I en autorisert folder til en pris av 1250 kroner ble den nye fonten presentert. Offisielt kostet det to millioner å få denne fonten utviklet, skriver Klausen, men rent faktisk ble det nok mye dyrere.

Neste skritt var å utvikle en offisiell nasjonal OL-maskot. Som kjent viste dette seg å bli en lang, smertefull og ikke minst kostbar prosess. Først laget den meksikanske designeren Javier Ramirez Campuzano vikinggutten ‘Haakon’, som etter kort tid ble sabelt ned av norske designere, som naturligvis følte seg forbigått, og som påpekte at Haakon var et tåpelig lite Disney-vesen som kunne brukes til å symbolisere hva som helst. Oslo-designeren Bruno Oldani beviste dette ved å tegne Haakon iført et stort antall forskjellige nasjonaldrakter: Det var ingen ting ved denne figuren som gjorde ham utpreget norsk. (Men, skyter jeg inn, er det ikke nettopp *dette* som er karakteristisk for nasjonal identitet i verden, nemlig at uttrykkene for nasjonalt særpreg er så like i forskjellige land?) Oldani bønnfalte de ansvarlige om å få et OL uten vikinger, elger og budeier, men han var naturligvis både innvandrer og osloborger og sånn sett suspekt, og etter et langvarig komitéarbeid ble det besluttet å fornorske den meksikanske figuren. Kari og Werner Grossmann -- nok en innvandrer, bemerket Klausen -- fikk oppgaven, og et av de femten prinsippene for maskotens utforming, overbrakt av den hurtigarbeidende komitéen, var at den skulle ‘kommunisere "norsk", "ekte" og "unik" til både hjemlige målgrupper og til det internasjonale marked’. Som sagt, så gjort. Den nye, fornorskede Håkon, supplert med venninnen Kristin, fremstår kanskje som mindre Disneypregede enn originalen,

men 'norske'? De er produkter på verdensmarkedet, verken mer eller mindre. *Ekte?*
Give me a break, man.

Sportspiktogrammene er nok mer vellykkede, designmessig sett. Derfor skal vi i relativ stillhet forbigå at de bygger på en 4000 år gammel helleristning, 'Rødøy-mannen', som skulle ha forestilt 'Norges første skiløper', men som ved nærmere undersøkelse viste seg trolig å forestille en mann som stod oppreist i en båt.

Alt i alt gir den industridesignede norske OL-profilen inntrykk av å være laget av en person som kjenner landet fra førti år gamle utgaver av *National Geographic* og kanskje fra et og annet samtidig postkort. Utlendinger står bak det meste av designprogrammet, som legger vekt på 'mennesket i sentrum, likhet, hensyn, livskvalitet, vennskap, solidaritet' -- og massevis av natur i form av stein og tre.

Norske varer må markedsføres som norske, hevder næringslivet. Og vi som i vår enfoldighet trodde at Norge, med sin primitive, men lukrative Kuwait-økonomi, stort sett solgte lite glamorøse råvarer til utlandet! Professor Klausen avslutter sin lille studie ved forsiktig å antyde at det 'ville være interessant å vurdere virkningen av de ganske store investeringene som er blitt gjort på området, i forhold til forventningene om at de vil begunstige utviklingen av varer, eksport og overskudd. Men dette problemet,' tilføyer han lettet, 'er ikke en del av vårt forskningsprosjekt.'

I en kommentar til Utenriksdepartementets *Prosjekt Norgesprofil* slutter Anders Johansen seg til dette hjertesukket, idet han irritert skriver: 'Det er ingen som tegner millionkontrakter for leveranse av tremasse, cellulose, kunstgjødsel, karbider, råaluminium, olje, naturgass -- eller filippinske skipsfartstjenester -- fordi de kjenner seg tiltrukket av propaganda for norsk livsstil. Klær og biler, javel, men: "ikkje gass".'

Kommersialisering av identitet er verken særnorsk eller nødvendigvis uttrykk for 'amerikanisering'. Snarere handler det om en postmoderne stil- og kulturblanding

hvor kommersialiserte uttrykk for 'stil' og 'kultur' flyter over i hverandre og slår hverandre ned for fote. Det er et globalt fenomen, og følgelig også norsk. Hør bare hva briten og målmannen Stephen Walton har å melde fra sin hjemby, Leighton Buzzard, idet han kritiserer nynorskavisen *Dag og Tid* for å være ensidig opptatt av 'amerikanisering' av norsk kultur:

'Kvar veke får eg lyst til å sende *Dag og Tid* eit postkort om kva eg ser på laurdagane ved brøddisken i supermarknaden på heimstaden min: *scacciato-brød, pan gallego, pains au chocolat, croissants*. Eg flyktar ut i ørska over denne målfordervinga, men då må eg vakta meg for grønnsaksdisken. Der lurar farar i form av *endives* og *radiccio*. (...) Lokalavisa denne veka kunne t.o.m. melda om ein frisørsalong i Bedford med det verkeleg hårreisande namnet *Saks*.'

Forsøkene på å markedsføre Norge som vare gjennom OL, og kommersialiseringen av kulturell identitet i sin alminnelighet, gir en påminnelse om det uomtvistelige, om enn paradoksale faktum at *jo mer forskjellige vi forsøker å være, desto likere blir vi*. Hva skal man ellers si når verdens kulturelle mangfold får sine autoriserte uttrykk gjennom nasjonale *logoer* og *fonter*? FONTER! Og alle er de omstendelig høvlet ned slik at de korresponderer intimt med markedets fellesnevner -- for det er markedet, og intet annet, som setter dagsorden. Dette markedet kjenner ingen landegrenser eller dyptgripende kulturelle variasjoner. Vikingtiden er riktignok etter hvert blitt typisk skandinavisk eller, som det heter her i landet, typisk norsk, men det mest kjente vikingsymbolet i verden er utvilsomt den nordamerikanske tegneserien *Hågar the Horrible*.

Selv om hvalharpunering neppe blir innført som olympisk gren i siste liten for å styrke lekenes nasjonale preg, kan det i skrivende stund nær forestående vinter-OL kanskje bringe en og annen ha-stemt navlebeskuende nordmann ned på jorden. Selv om mange nordmenn utvilsomt vil vandre omkring og gratulere hverandre med denne store globale begivenheten ('Endelig har vi fått plassert Norge på kartet' osv.), er det muligens andre som vil oppdage at resten av verden i grunnen fortsetter med sitt som om ingenting hadde skjedd. I omfang er vinter-OL nemlig av ganske lokal

betydning. Arrangementet angår nordmenn, svensker, finner, noen hundre grensevakter og skilærere i Alpene, en del nederlendere (takket være skøyteløpene) og noen dusin spredte nordamerikanere, først og fremst i Minnesota. Og dett var dett. Ikke en eneste indisk regnskapsfører eller nigeriansk forretningsmann vil heve blikket fra sitt skrivebord for å følge Vegard Ulvang i mål.

Ubetydelige filleland? Tja. Det finnes to hundre ganger så mange indere som nordmenn i verden. På den annen side er de naturligvis ikke norske.

At nordmenn i grunnen arrangerer OL for seg selv, kom kanskje tydeligst til uttrykk da noen gode patrioter oppdaget at resultattavlene i Lillehammer *ikke ville vise norske bokstaver* (altså æ, ø og å). Vi ville altså bli tvunget til å transkribere fra stavemåter som 'Daehlie' og 'Soendraal'. Det var ikke engang teknologiske begrensninger som lå til grunn, men *hensynet til utlendingene*. Hørt slikt? Kan de ikke lære seg å lese norske bokstaver, får de heller holde seg hjemme, utlendingene.

Med denne typen symboler på det nasjonale særpreg, får man lett det inntrykk at nasjonale identiteter er kommersielle designerprodukter, verken mer eller mindre. Det er vel ikke fullt så galt, selv om en slik diagnose kan se ut til å ha en del for seg i våre dager. Dessuten er de nasjonale identitetene politiske virkemidler som tas i bruk for å skape orden i rekkene, og de skaper en form for trygghet. Når nasjonalismen er vellykket, fremstår den nasjonale identitet som urokkelig, udiskutabel og naturlig. Men den er bare én av veldig mange muligheter. I motsetning til menneskerettighetstenkningen kan ikke nasjonalismen begrunnes rasjonelt med utgangspunkt i hevdvunnen humanistisk etikk, men på den annen side er det vel heller lidenskaper og følelser enn fornuft som styrer politikken -- ikke minst i usikre tider. For eksempel i Øst-Europa, hvor samfunnene har forandret seg i et utrolig tempo og på uforutsigbare måter de siste årene, er det klart at flammende appeller om kultur, naturlighet og opprinnelighet kan få en voldsom kraft. Der hvor nasjonalismen virker sterkt, finnes det et dypt følt behov for å bli klappet på hodet og beroliget om at det fremdeles finnes noe trygt og fast som man kan stole på i en verden hvor ingenting ellers er som før. På en slik måte kan nasjonalismen være en

effektiv motgift til modernitetens oppløsningstendenser. Den maner frem forestillinger om blodsbånd, kultur, jordsmonn, slektskap og andre sterke sanselige symboler. Dessuten tilbyr den alltid syndebukker når livet går en imot.

Men alvorlig talt -- er det ikke snart blitt for mye av det gode? Ikke bare gir nasjonalismen en feilaktig beskrivelse av verden, men den fungerer også saboterende og avsporende overfor de viktige debattene i samtiden. I Norge, bemerker Anders Johansen, godtar vi uten videre reklamefinansiert fjernsyn så lenge reklamen er norsk: Dermed mister vi muligheten til å debattere hvorvidt reklamen som sådan forsøpler språket, tenkemåten og det offentlige rom. La oss forsøke å innhente noen av disse mulige debattene. For dette skal handle litt om Norge også, ikke bare om hvordan 'Norge' debatteres offentlig.

Vår tid er jetflyets og fjernsynssatellittens tid. Verden har krympet, og grensene blir utydelige. Man kan nå kjøpe klær fra Christian Dior i Nairobi, man kan se *Dynastiet* i Indonesia, og man kan lytte til Princes siste CD på hotellrommet i Rio. Reiser som bare for et par generasjoner siden tok uker eller måneder, tar nå mindre enn en arbeidsdag. Verken politikk, økonomi, kultur eller mennesker er limt fast i nasjoner. Stilblandingen og kulturblandingen skyter fart.

En dobbel bevegelse, som på én og samme tid innebærer ensretting og oppsplitting, preger forholdet mellom samfunn og kulturer i dag. På den ene side blir forskjeller mellom ulike samfunn visket ut takket være vidtrekkende globaliseringsprosesser. *Økonomien* blir globalisert i og med overgangen fra nasjonaløkonomi til konsernøkonomi, hvor en stadig større del av verdiskapningen skjer i transnasjonale selskaper som kan flytte sin produksjon og sine markeder nær sagt hvor det skulle være. *Politikken* blir globalisert ved at stadig flere viktige politiske saker sprenger nasjonale og regionale grenser og blir fellesanliggender for hele menneskeheten -- særlig gjelder dette spørsmål som har å gjøre med krig og fred, miljøproblemer og fattigdomsproblemer. Endelig blir *kultur* på viktige måter globalisert ved at ideologier, symboler, forbruksmønstre og livsstiler spres på tvers av

landegrensene, ved hjelp av moderne kommunikasjonsteknologi som fjernsynssatellitter og jetfly.

På den annen side foregår også en prosess av motsatt type, nemlig en utskilling av etniske grupper, subkulturer og særinteressegrupper (f.eks. bønder) med en sterk gruppeidentitet. Det er imidlertid langt fra alle som deltar i slike fellesskap, som kan tolkes som motreaksjoner mot de generelle globaliseringsprosessene.

Individualismen er i grunnen minst like sterk som jakten på tette fellesskap.

Utviklingen har altså både sentrifugale (splittende) og sentripetale (samlende) trekk, men de sentrifugale tendensene i retning av oppløsning, fragmentering og tap av sammenheng er de mest dyptgripende. Dette får viktige konsekvenser både for politikk og hverdagsliv, og ikke minst i spørsmål som har med arbeidsmarkedet å gjøre. Verden henger ikke lenger sammen slik den lot til å gjøre det i etterkrigstiden, og i denne forstand er det kanskje presist å si at vi befinner oss i en postmoderne tilstand. Det er uhyre viktig å forstå denne utviklingen om vi skal gjøre oss en forhåpning om å finne nye løsninger på de nye problemene som melder seg i årene som kommer.

Når det gjelder arbeidsmarkedet, er det lett å se at tendensen går både i retning av globalisering og lokalisering; det vil si at murer både rives ned og bygges opp. I et perfekt globalt arbeidsmarked ville McDonald's-ansatte over hele verden ha nøyaktig samme timelønn ettersom de utfører nøyaktig det samme arbeidet. Imidlertid trenger en McDonald's-ansatt i Oslo bare å jobbe en halvtime for å kjøpe seg en Big Mac, mens en som utfører det samme arbeidet i Rio de Janeiro, må jobbe en halv dag for å ha råd til det samme. Dersom tendensen gikk i retning av et perfekt marked ville det også være ganske mange varer og tjenester det ikke lønte seg å produsere i Norge med dagens lønnsforhold, norske bedrifter ville flagge ut i stor stil til land hvor arbeidskraften er billigere, og endelig ville en stor del av arbeidsoppgavene i Norge bli utført av ikke-norske arbeidstagere som godtok lavere lønn og dårligere arbeidsvilkår enn de norske. Alle disse tendensene er synlige effekter av globalisering, men ingen av dem er foreløpig dominerende. Dette skyldes naturligvis politiske vedtak og en

proteksjonistisk politikk som prioriterer høy levestandard i Norge i stedet for å gå inn for global utjevning.

Forfatteren Gore Vidal foreslo under et Norges-besøk en allianse mellom Nord-Amerika, Europa og Russland, som en motvekt til Kina og Japan. Ville Norge slutte seg til en slik allianse? Vanskelig å tro, iallfall om man kunne slippe. I dag er Europa i ferd med å bli *the Other* som norsk identitet definerer seg i kontrast til. Historikeren Stein Tønnesson forsøkte en gang å argumentere for at Norge 'egentlig' er et europeisk land, men han måtte innrømme at nordmennene ikke så det slik. Han viste hovedsakelig til fem argumenter:

(i) Det *encyclopediske* argumentet. Riktignok hevder utenlandske oppslagsverk stort sett at Norge befinner seg i Europa, men de norske benekter at så er tilfellet! Verken *Store Norske Leksikon*, *Aschehougs Konversasjonsleksikon* eller *PAX-Leksikon* er villige til å innrømme at Norge ligger i Europa.

(ii) Det *historiske* argumentet, hvor Tønnesson viser at norsk historie 'lett kan brukes for å understøtte tradisjoner for atlantiske og globale identiteter, men ikke for nordiske eller europeiske.'

(iii) Det *sosio-kulturelle* argumentet. Her hevder han at det finnes fire distinkte utkantkulturer i Norge, som til sammen utgjør mye over halve befolkningen, og som neppe uten videre vil gå med på norsk EF-medlemskap. Det dreier seg om de fruktbare flatbygdene på Østlandet, fiskerregionen i Nord-Norge, det nasjonalistiske 'fjell-og fjord-Norge' og Det mørke fastland.

(iv) Det *tekstanalytiske* argumentet, hvor Tønnesson argumenterer for at en vanlig tenkemåte i norsk politisk retorikk og skrift går ut på å sette opp en kontrast mellom 'her hjemme' med 'ute i Europa'. Han anser det faktisk for ganske oppsiktsvekkende

at Thorvald Stoltenberg i en sitert tale ikke gjør det, men snakker om Europa som 'vår egen del av verden'.

(v) Det *barometriske* argumentet, hvor historikeren har konsultert meningsmålinger på spørsmålet: 'Tenker du noen gang på deg selv ikke bare som norsk, men også som europeer? Hender dette ofte, av og til eller aldri?'. 45% svarte 'aldri', 35-40% 'av og til', og 15% 'ofte'. Vel. Når meningsmålingene viser at en ganske høy prosentandel av norske statsborgere ikke er i stand til å nevne minst to land som er med i EF, kan et typisk svar være at dette faktum med all ønskelig tydelighet viser hvor lite viktig EF er for mange norskinger.

EF som sådan er ikke gjenstand for debatt i landene som allerede er med, akkurat som Norge som sådan ikke er gjenstand for debatt her. Det er ikke mange -- jeg har knapt oppdaget noen -- som ville foreslå å dele Norge i to eller flere deler. Nasjonens enhet og udelelighet tas med andre ord for gitt. Når man hører argumenter om at Norge bør holde seg utenfor EF fordi Tyrkia ikke er med (et tegn på at EF er en egoistisk rikmannsklubb), kan man bli fristet til å svare at Tyrkia heller ikke er med i Norge, så hva er argumentet egentlig? Men et slikt svar ville bli dårlig forstått i et land hvor nasjonen er det høyeste totem.

Jeg hadde opprinnelig bestemt meg for ikke å skrive om EF. Men nå merker jeg til min forferdelse at jeg alt er i gang, så hvorfor ikke. *Alors*, la meg forsøke meg på et forsvar for *det tredje standpunkt*. Her kommer det. (Kremt.)

Det må finnes et tredje standpunkt. Sant å si finnes det allerede et slikt standpunkt, selv om det blir utsatt for nådeløs mobbing og utspekulert mistenkeliggjøring fra begge sider. Det er nå så mange utmerkede argumenter både for og imot norsk medlemskap at det er på tide at *tvilen* blir anerkjent som et respektabelt og høyverdig standpunkt. Noen vil endog mene at tvilen er det *eneste* riktige standpunkt, men her foreligger stadig en viss tvil. I alle fall bør tvilerne -- i menneskerettighetenes navn -- ha rett til å stå fram med sitt standpunkt på linje med andre individer.

Det finnes gode grunner for å hevde at det verken vil gå særlig bra om vi holder oss utenfor EF, eller om vi melder oss inn. La oss for eksempel ta arbeidsløsheten. Den vil etter alle solemerker fortsette å være høy, enten årsaken er at vi står utenfor og dermed isolerer oss fra de europeiske markedene, eller at vi blir med på den menneskefiendtlige tyske kapitalens premisser. Om vi melder oss inn, blir vi slemme egoister fordi vi slutter å late som om vi er solidariske med den tredje verden. Om vi derimot ikke melder oss inn, blir vi et rasistisk og illeluktende land som dyrker seg selv, sine isgrønne fjorder og majestetiske fjell, sine staute bønder og blåøyde vikinger. Om vi melder oss inn, blir vi hensynsløse vekstkapitalister som gir faen i de norske distriktene. Om vi derimot ikke melder oss inn, er det fordi vi ikke unner folk i distriktene ellers i Europa å få del i oljepengene og velferdsgodene våre. Ozonlaget går trolig til helvete uansett, enten grunnen er at vi fraskriver oss ansvar eller at vi selger sjela vår til de sleske og upålitelige europeerne. Og så er det sikkerhetspolitikken. Melder vi oss inn, blir vi en del av den kommende fransk-tyske militæralliansen. Melder vi oss derimot ikke inn, fortsetter vi å være USAs 51. stat.

Det er i det hele tatt mye god moral på begge sider, spesielt når de går til angrep på motparten. Til slutt vil jeg derfor nevne det *estetiske* argumentet for tvilen, nemlig at talsmennene og -kvinnene for begge standpunktene er, for å si det rett ut, temmelig uspiselige. Ja-siden domineres av snørrhovne kapitalister og sleipe maktmennesker, og nei-standpunktet er det tydeligvis bare hyklerske moralister av siste dagers hellige-typen som går inn for. Det er ikke særlig lett å like noen av dem, for å si det mildt.

Det viktigste argumentet for tvilen er kanskje likevel at et ja- eller nei-standpunkt med historisk nødvendighet vil medføre politisk oppløsning, terrorisme og aggressiv separatisme. Dersom Norge melder seg inn, er det ikke utenkelig at Vestlandet og omkringliggende herligheter melder seg ut av Norge og danner den nye, stolte nasjonen Det frie Noreg, med Edvard Hoem som nasjonalskald, dikterfilosof og muligens kulturminister -- og med masser av historiske skuespill, 17. mai-sløyfer, bønder og natur. Imidlertid er det tvilsomt om EF vil være interessert i å ha med et

Norge uten olje, billig elektrisitet og fisk. For hva er vel et råvareproduserende land uten råvarer? Kanskje denne sørøstlige skalken, hvor innbyggerne er en slags europeere allerede, etter en stund ville bli tvunget til å søke medlemskap i Det frie Noreg og deretter må tilbringe resten av sin tid som ynkelige vasaller underlagt mopedkjørende A-mennesker, og med en tyngende Lahnstein om halsen?

Men vi risikerer jugoslaviske tilstander selv om vi holder oss utenfor. Om svenskene melder seg inn, noe de neppe vil unnlate å gjøre, er det nemlig ikke usannsynlig at Jämtland og Härjedalen vil bryte ut og søke medlemskap i Norge. Nesten uansett hva som skjer, er det med andre ord slutt på tiden da Norden var Europas rolige hjørne.

Det ser altså ut til at vi har ett valg: Vi kan velge mellom oppslukning og ensomhet. Det er mistrøstig. Kanskje det klokeste rett og slett ville være å gjøre som Syphilia Morgenstjerne har foreslått, nemlig å innse at det er for mange bønder og for mye natur her til at Norge kan få til å være et skikkelig land, erkjenne at forsøket på nasjonsbygging var mislykket, og melde oss inn i Danmark igjen. Men her, er jeg redd, beveger vi oss i retning av virkelighetsfjern utopi. Kanskje det ville være mer markedsvennlig å gå inn for det anarkistiske argumentet for EF-medlemskap, som bygger på solid norsk nasjonal mytologi? Under dansketiden, har nasjonsbyggerne fortalt oss, var fut og stat langt, langt borte -- og når de viste seg, ble de gjerne jaget med høygafler. Føydalismen slo aldri skikkelig rot her i landet. Det er derfor vi er blitt et slikt hardført folk av sterke individualister som ikke lar oss pille på nesen i utrensmål, og Holberg siteres jo i lærebøkene som en beundrer av den norske, selvstendige bonden. På denne bakgrunn kan det være gode grunner til å melde Norge inn i EF og således styrke norske kulturtradisjoner. Send politikerne og byråkratene til Brussel hele gjengen, og la oss endelig få fred til å bygge opp samfunnene våre slik vi vil!

En mer nøktern EF-drøm, som likefullt viser sterke anarkistiske trekk, ble meg forelagt av historikeren Uffe Østergård, som etter å ha snust på det flerkulturelle Osmanske Rike som mulig modell for Europa, fant ut at Det Tysk-Romerske Rike i perioden 1648--1806 kanskje ville egne seg enda bedre som forbilde. Et velordnet

kaos, karakteriserer Østergaard denne løst komponerte staten som. Ingen hadde sentral myndighet over alt som foregikk i alle landets hjørner, og likevel fungerte samfunnet stort sett utmerket takket være forskjellige overlappende nettverk av makt og autoritet. Staten var svak, men samfunnet sterkt. For stikk i strid med hva mange nordmenn tror, er ikke ordene stat og samfunn synonymmer.

Nåja. Den foreløpige konklusjonen må nok likevel gå ut på at det ville være umoralsk og uansvarlig både å melde Norge inn i EF og å holde dette landet utenfor. Et annet, men nært beslektet paradoks kan leses ut av svingningene i de norske identitetsprosessene, som svinger mellom det oppsøkende globale og det innadventt lokale. Dersom kontakten med omverdenen blir for omfattende og påtrengende, slik at lille Norge føler at kontrollen svikter, vil nordmenn kompensere for dette ved ytterligere å styrke sitt nasjonale særpreg -- ved å doble bunadomsetningen, legge i seg tonnevis av lutefisk og fenalår, ta timer i folkedans og brushe opp nynorsken. Dersom kontakten med omverdenen derimot synker slik at nordmenn utvikler en snikende følelse av isolasjon; en følelse av at vi ikke får være med, vil man kompensere ved å utvikle en ultraglobal kultur 'her hjemme' og suge opp alt som tilbys av utenlandske kulturvarer. Men å avskaffe Vinmonopolet og dermed gi avkall på en av de siste genuine turistattraksjonene vi har å tilby utlendingene? Es gibt doch eine Grenze!!!

Det er med andre ord umulig å vinne både den politiske og den kulturelle EF-kampen. Vinnerne av den ene kampen er dømt til å tape den andre. Inntil videre er vi *living on top of the world* og fornøyde med det. Stort sett, da.

Jo mer forskjellige vi forsøker å være, desto likere blir vi. Men vi fortsetter å være forskjellige, selv om vi blir like. Det gjelder bare å få øye på forskjellighetene. Da den berømte antropologen Claude Lévi-Strauss for noen år siden besøkte Syd-Korea, var hans vertskap meget opptatt av å vise sin distingverte gjest hvilket avansert stadium av modernitet de hadde oppnådd. De viste ham derfor ivrig sine motorveier, fabrikker og skyskrapere. Da han fikk sjansen, tilkjennega Lévi-Strauss imidlertid stor interesse for det forgangne i det koreanske samfunn. Heller enn modernitetens

templer og ikoner, som han saktens kjente fra Paris, ville han se tradisjonens templer, ruiner og teatermasker. Etter en stund utbrøt hans verter, oppgitt: --Men professor Lévi-Strauss! De er bare interessert i det som ikke finnes lenger! --Ja, svarte antropologen resignert. --Jeg er bare interessert i det som ikke finnes lenger. Lévi-Strauss var nemlig interessert i menneskehetens mangfold, ikke moderne menneskers fellestrekk.

Ved første blick kan det se ut som om Lévi-Strauss har rett i at kulturelle forskjeller utslettes. Over hele verden, fra Anchorage til Port Moresby, lytter tyggegummityggende ungdom til Michael Jacksons siste single og diskuterer siste episode av Dallas over en cola. På Taiwan og i Norge sitter i dette øyeblikk to menn og leser den samme bruksanvisningen til en Toyota Camry; begge vet mer om denne japanske bilmodellen enn de vet om sine lands respektive folkemusikk. Tilsynelatende er de like i dette henseende; de forbruker de samme meningsbærende tegnene som spys ut av modernitetens overflødigthorn. 'Verdenskulturen' synes med andre ord ikke å være lokalisert, og Lévi-Strauss ser dermed ut til å ha rett i sin melankoli over menneskehetens tapte mangfold.

Man skal imidlertid ikke skrape mye i overflaten før viktige forskjeller kommer til syne. Den japanske bilen betyr nemlig forskjellige ting for de to mennene, selv om de ord for ord leser den samme bruksanvisningen (riktignok på forskjellige språk). Bilens bruksverdi som transportmiddel er nemlig uløselig knyttet til dens mangetydige symbolverdi. Mannen på Taiwan tilegner seg høyere rang enn nordmannen ved å kjøpe en Toyota Camry; nordmannen kjøpte den kanskje fordi den hadde et godt varmeapparat, fordi den gikk på blyfri bensin, fordi den var 'et fornuftig kjøp'; kineseren kjøpte den fordi han ville vise frem sin rikdom og moderne livsstil. Når det gjelder Michael Jacksons universelt populære popsanger, er det heller ikke vanskelig å se at de kan ha vidt forskjellige betydninger. I Port Moresby betyr de først og fremst urbanitet og trendiness; i nordamerikanske ghettoer betyr de svik og platt kommersialisme; på Grorud handler de kanskje mest om sex. Alle konsumentene forholder seg her til de samme tegnene, men de forstår dem på vidt forskjellige måter. Når ikke-lokale tegn plasseres inn i en lokal kulturell kontekst på denne måten, går det an å snakke om en *kulturell kreolisering*: Vi moderne eller

postmoderne mennesker er alle kulturelle kreoler, forsåvidt som vi former våre egne, spesielle, kanskje endog unike tegnuniverser ut fra den flom av informasjon, lokal såvel som ikke-lokal, som flyter omkring oss.

De lokale kontekstene avslører at det er store kulturelle forskjeller innenfor modernitetens felles parametre. Tanken om fremveksten av en forflatet og forflatende 'verdenskultur', dominert av coca-cola, walkmen, japanske biler og nordamerikansk popmusikk, er derfor en idé som må betraktes med dyp skepsis. Det er rom for betydelig kulturell variasjon i den moderne verden. Men denne variasjonen -- disse kulturelle forskjellene -- kan ikke lenger beskrives som forskjeller mellom 'land' eller 'etniske grupper' -- eller engang som forskjeller mellom personer. I tiltagende grad bærer vi motsigelsene i oss selv som individer.

Mens en gammeldags modernist som Pierre Bourdieu beskriver de sosiale smaksgruppene i Frankrike som klasser eller stender som forholder seg aktivt vurderende til hverandre, vil jeg hevde at slike sosiale fellesskapskategorier i stadig større grad ignorerer og overser hverandre, og at de på ingen måte er faste, avgrensbare sosiale grupper. Det finnes ikke en eneste skomaker i en fullbyrdet moderne verden som tvinges til å bli ved sin lest; den kulturelle mobilitet er meget høy. I den grad de forskjellige subkulturelle kategoriene av mennesker overser hverandre, får de også være i fred. En slik utvikling har åpenbare positive aspekter, ettersom den gjør det mulig for, la oss si tamiler, homofile og pakistanere, å rendyrke sine versjoner av det tamilske, det homofile og det pakistanske uten å bli beleiret av alskens misjonærer og autoritære moralister. Moralen blir desentralisert. På den annen side innebærer denne utviklingen at vi får mindre ansvar for hverandre. Det er i denne sammenheng at statens betydning som metaforisk onkel kan være avgjørende.

Det er vanlig å knytte det modernes variasjoner til steder, men det hadde slett ikke vært nødvendig å gjøre det. På ett og samme sted, hos mennesker som er oppvokst et stenkast fra hverandre, kan de moderne symbolverdener oppleves kvalitativt forskjellig, og det vil alltid være systematiske forskjeller i prinsippene for utvelgelse av meningsbærende symboler. I Trinidads byer finnes det flere totalt forskjellige

måter å oppleve indiske spillefilmer på. Unge menn som har gått i samme klasse, kan lese ulike betydninger ut av den samme filmen. Noen finner den gripende; andre ser den for å le rått av banalitetene. Det er ikke bare smaken -- vurderingene -- som er forskjellig; det er selve persepsjonen av meningsinnholdet og perspektivet på livet. Og man trenger ikke å dra til Trinidad for å finne dramatiske kulturelle variasjoner i det moderne. I det felles norske rom gis det et nesten uendelig antall muligheter til å trekke alternative betydninger ut av det modernes rike symbolproduksjon. Vi forholder oss vidt forskjellig til (og forstår ulike ting ved) for eksempel ukeblader, luftforurensning, rytmisk avantgardemusikk, Dagsrevyen og afrikanske tørkekatastrofer. Mange av de kulturelle fellesskap som kan etableres ved at man synes å ha felles erfaringer med andre, er ikke lokaliserte. En beundrer av Brian Aldiss' og J.G. Ballards forfatterskap vil i dette henseende forankre sin kulturelle identitet verken med naboen eller med postbudet, men med andre science fiction-fans, spredd over hele verden. For ham er ukebladenes kakling en del av den generelle hvite støy som vi alle er omgitt av, og som vi trekker for oss relevante betydninger ut av.

Det kan kanskje virke som om jeg nå har gått inn for tanken om at samfunnet strengt tatt ikke finnes, og at ethvert kulturelt fellesskap er flyktig og omskiftelig. Det er i så fall ikke riktig. Tvert imot representerer moderniteten en autoritær og stabil kulturell ensretting på viktige områder; staten og markedet er de universelle grensesnittene som binder en voksende del av menneskeheten sammen og gjør variasjonene begripelige. Derfor er det riktig å si at spekteret for kulturell variasjon er blitt mindre i og med moderniteten, selv om nye kulturelle varianter kontinuerlig skapes.

Fragmenter av felles forbrukskultur er ikke tilstrekkelig til å skape en sømløs verden av beslektede moderniteter som holdes sammen i et felles språk. Om vestafrikanske landsbyboere har batteridrevne ghettoblastere, er de ikke dermed moderne om de samtidig mangler postkontor, skole og bussforbindelse. Det er statens institusjoner, lønnsarbeidet og markedets strøm av varetilbud som binder oss sammen på kryss og tvers, nord og sør for ekvator. Men de binder løst! De kan ikke bestemme identitet og oppførsel slik slektskap og etnisitet kunne det. De etterlater seg et ledig rom. Derfor er feltet for mulig variasjon bredt. En slik variasjon er sjelden individuell. Det

solipsistiske individ, den kompromissløse individualist, er rent faktisk en autist. Fellesskap er ikke bare nødvendige; de er konstituerende for individet. Jeg kommuniserer, altså er jeg. Det er likefullt slik at de fellesskap som etableres i vår tids globale rom er flyktige, omskiftelige og uforutsigbare, men slik må det kanskje være.

Modernitetens grensesnitt gjør oss, tilsynelatende paradoksalt, både likere og mer forskjellige på samme tid, ettersom forskjellene nå kan kommuniseres mot en bakgrunn av likhet og dermed erkjennes som forskjeller. Følgelig kan nasjonalt særpreg ikke bare uttrykkes gjennom flagg og myntenheter, men også gjennom nasjonale skrifttyper. Sammenlignet med den dype kulturelle variasjon som har preget verden i mesteparten av menneskehetens historie, representerer de lokale variantene av modernitet slik sett lite annet enn krusninger på overflaten.

Et annet paradoks, som er mer grunnleggende, har å gjøre med de kulturelle fellesskaps rekkevidde. På den ene side er det riktig at våre nære fellesskap blir mindre og mindre i omfang. I neolittisk tid var klanen den grunnleggende sosiale enhet; så ble den erstattet av storfamilien, som igjen ble erstattet av kjernefamilien, som nå blir erstattet av individet -- og i en viss forstand kan man si at utviklingen fortsetter... På den annen side vokser fellesskapets rekkevidde enormt, både gjennom opprettelsen av nasjonalstater og overnasjonale myndigheter, og gjennom fremveksten av globale personlige nettverk.

La meg forsøke å illustrere statens og markedets sentrifugale krefter med en lignelse. Denne historien er sann, om det spiller noen rolle.

Like før han ble innlagt på psykiatrisk sykehus, fortalte en venn meg om den store himmelske syntaksmaskin (*The Great Syntax Machine In The Sky*). Maskinen var blitt installert av Gud i et forsøk på å rydde opp i den kaotiske tilstand som var blitt forårsaket av en tidligere, menneskeskapt installasjon, nemlig Babels Tårn. Maskinen virket slik at de menneskene som befant seg på oversiden av den var i stand til å

kommunisere meningsfylt med hverandre; de forstod hverandre altså. De ulykkelige på undersiden ble imidlertid 'tatt forfra og bakfra mens de ble tvunget til å synge popsangen 'We Are The World'. Min tolkning er at den store himmelske syntaksmaskin er modernitetens matriser, verken mer eller mindre. På oversiden av den forstår vi hverandre, til tross for våre forskjeller, takket være modernitetens felles språk; på undersiden av maskinen befinner modernitetens ofre seg; de underbetalte kaffeplukkerne, de utdøende urbefolkningene, de fattige i storbyene, som metaforisk sett er blitt voldtatt av det modernes fremrykning. Takket være staten og markedet har vi fått et slikt felles språk. På godt og vondt, får en kanskje tilføye.

Den nasjonale identitet er ikke evig og uforanderlig, verken når det gjelder innhold eller betydning for den enkelte samfunnsborger. Selv om vår generasjons nordmenn uomtvistelig er 'like norske' som sin foreldregenerasjon, betyr det å være norsk i dag noe ganske annet enn det betød for bare tredivet år siden. Dagens nordmenns tilhørighet til Norge er trolig mindre viktig enn den tilhørigheten folk følte under og like etter den tyske okkupasjonen; det kan være andre aspekter ved deres identitet som er viktigere enn dem som har med nasjonal tilhørighet å gjøre. Ikke minst er dette tydelig i dagens ungdomsgenerasjon, hvor store ungdomsgrupper er vokst opp med MTV og internasjonal pop- og motekultur, reiser på Interrail og går i samme klasse som barn av utlendinger. Denne typen ungdomskultur er i mangt og meget mer internasjonal enn nasjonal.

På den annen side kan den nasjonale forankringen igjen bli sterk dersom for eksempel et EF-medlemskap skaper en følelse av at den norske identitet er truet. Det er imidlertid uenighet om *innholdet* i en slik nasjonal identitet, og på dette området må de siste årenes innvandring fra ikke-europeiske land mane til ettertanke. Er det ønskelig og nødvendig å definere norsk identitet så snevert at våre permanente minoriteter av tyrkere, pakistanere, vietnamesere, iranere eller for den saks skyld samer aldri skal føle tilhørighet i dette landet? (Som jeg skriver dette, faller blikket formålsløst i retning av TV-skjermen, som viser et innslag fra en internasjonal musikkfestival i Førde, med sigøynermusikk, musikk fra Midt-Østen og afrikanske trommekurs. Tyve tusen mennesker er til stede der. Norsk kultur?)

Samtidig som nordmenn blir stadig mer integrert i verden, blir vi stadig mer opptatt av vår egenart -- og mange begynner å innse at det norske særpreg er i konstant forandring; at det i grunnen er lite felles kultur som forbinder nittitallsnordmennene med Tordenskiold eller for den saks skyld med Harald Hårfagre, og at de kan ha langt mer felles med enkelte utlendinger enn med sine egne naboer. Hver ny generasjon må i en viss forstand skape sin egen identitet, og her er det både kontinuitet og forandring i forhold til foregående generasjon. Hva som vil være innholdet i det særnorske i år 2050, kan vi bare gjette på. Kanskje år 2050 vil se en sammenslutning av Norsk Muslimsk Forening og Bygdeungdomslagene, der formålet er å bekjempe nordamerikansk kulturimperialisme? Det eneste som er sikkert, er at det fremdeles vil gå mennesker på jorden som kaller seg norske og som har meget bestemte oppfatninger om hva som er typisk norsk. Kanskje vil de til og med være engelsktalende om hundre år? Flere historiske eksempler viser faktisk at folk meget vel kan styrke sin identitetsfølelse etter å ha mistet sitt opprinnelige språk. Dette er blant annet tilfellet hos etterkommerne av indiske innvandrere på Trinidad (Karibiske Hav), flere indianergrupper i Nord-Amerika, irer og svarte på De britiske øyer. En slik reaksjon kan tolkes som en kompensasjon, men den kan likefullt være både effektiv og meningsfylt.

Det er flere ganger blitt påpekt at det er tre store teoretiske problemer forbundet med generaliseringer om 'nasjonal ånd' og 'nasjonal kultur'; problemet med grenser, det beslektede problemet med variasjon og problemet med endring. Nationsdödaren Anders Johansen er blant dem som uttrykker dette klarest, når han sier: 'Begreper om "lynne", "karakter" osv. er grove forenklinger, allerede når de brukes om det enkelte menneske. Å overføre dem på nasjonalstatens befolkning er meningsløst. Slike befolkninger *ligner ikke på individer i det hele tatt.*'

Men slike argumenter har liten effekt, når hensikten er å selge Norge© til Verden og samtidig overbevise landets befolkning om at samtlige nordmenn både er likeverdige med resten av verdens befolkning og bedre enn alle andre -- kort sagt: Vi er de likeste av alle, for å holde oss til et norsk uttrykk.

7. Cyberpunk og Europas nye middelalder

En annonse fra det sveitsiske klesfirmaet Hugo Boss kan være en treffende - om noe karikert - illustrasjon på samfunnsmotsetningene som preger det nye Europa. Annonsens tekst handler om den nye europeer (som naturligvis ekviperer seg hos hr. Boss), og illustrasjonen forestiller tre vannkjemmede, Boss-kledde menn i ferd med å la sine sko bli pusset. De ser kloke og veloppdragne ut alle tre, og behersker utvilsomt både Word for Windows og minst et par fremmedspråk. De lever effektive og bevegelige liv, og tjener godt. De billedliggjør med andre ord den nye euroborger. Men så faller blikket på skopusseren. Han er såvisst ikke antrukket i Boss-klær. Nybarbert er han heller ikke, og tar jeg ikke mye feil, er det en stund siden han sist satt foran et tastatur og logget seg inn på Internet. Er det pusseren, eller de pussede, som representerer det nye Europa? Svaret er nok begge to. La oss derfor forsøke å finne ut hva som foregår.

Nasjonalstaten har fått mindre betydning de siste årene, derom hersker ingen tvil. Romlige avstander krymper, og ulike former for integrasjon i felles rom overskrider nasjonale og territoriale grenser. Samtidig opprettholdes og styrkes fellesskap som er mye mindre enn nasjonalstaten, herunder familier. Den er altså for stor til visse oppgaver og for liten til andre. (For å fullføre parallellen til Gullhår: Den er også akkurat passe til enkelte oppgaver. Spørsmålet er bare hvilke.) Spørsmålene må stilles påny, og trolig på nye måter - ikke bare i Norge, men i hele Europa. Etter Sovjetunionens oppløsning er verdensdelen plutselig blitt et ganske annet sted enn den var frem til 1991. For USA fremstår Europa etter den kalde krigen mer som en økonomisk konkurrent enn som en politisk partner. For EF er områdene mot øst ikke lenger klart avgrenset som "Den Andre" gjennom Jernteppet, og de tidligere "Østblokklandene" vil i årene som kommer i varierende grad bli innlemmet i EFs interessesfære - noen som fullverdige medlemmer, andre gjennom assosieringsavtaler, atter andre som perifere klientstater. Etterkrigstiden er definitivt over, og en av mange utfordringer for den nye tid handler om et av det tyvende århundres største og mest traumatiske politiske problemer, nemlig konflikten mellom den dogmatiske ideen om folkenes selvbestemmelsesrett på den ene side og, på den annen side, de mange mennesker som blir rammet av en slik selvbestemmelsesrett - enten fordi et annet "folk" alt har gjort beslag på deres

territorium, fordi de ikke tilhører et anerkjent "folk", eller også fordi deres "folk" er for lite, for spredt eller for dårlig organisert til å gjøre krav på selvbestemmelse.

Et generelt problem ved nasjonalismen som politisk program, er det manglende samsvaret mellom kart og terreng. Det finnes kanskje ti, tolv eller femten tusen kulturbærende grupper i verden, men mindre enn to hundre stater. Ettersom forestillingen om at ethvert folk bør få styre seg selv, har en slik uimotståelig smitteeffekt - ett av de foreløpig siste utslagene er en nystartet bevegelse som går inn for at det sydlige Brasil skal bli en selvstendig stat - er det åpenbart noe i FNs generalsekretær Boutros Ghali's advarsel om at en katastrofal, global fragmentering av verdenssamfunnet kan være nær forestående.

Dette problemet henger sammen med det faktum at ingen nasjoner har sitt territorium for seg selv. Det er en utbredt misforståelse, som både historikere og andre intellektuelle har bidratt til i løpet av de siste 150 år, at det i en eller annen forstand skulle være "naturlig" at bare ett "folk" deler et territorium. I tråd med en slik tankegang har de konstruert et arsenal av forestillinger om opprinnelighet, røtter, nasjonal kultur osv., noe som anskueliggjør det paradokset det vitterlig er at nasjonalismen er en moderne ideologi som bare kan fremstå som sann i den grad den klarer å fremstå som eldgammel. Det er aldri for sent å skaffe seg en ærerik historie. Dessuten kan nasjonalismen stort sett også bare fremstå som human i den grad man glemmer de andres nasjonalisme. Da Quisling planla norsk kolonisering av de "gamle norske områdene" i Ukraina (!), kunne en del nordmenn naturligvis oppleve dette prosjektet som en vennlig gest rettet mot dem selv, forutsatt at de fulgte den bibelske Abrahams eksempel og så bort fra at det bodde folk der fra før.

I løpet av de siste tyve årene er minoritetene blitt oppdaget av folk som steller med politikk, og man kan ikke lenger uten videre insistere på at de skal overta majoritetens levemåte. Disse minoritetene er ofte etniske, men kan i prinsippet like gjerne være religiøse, seksuelle og politiske minoriteter. Samfunn må med andre ord være kulturelt plurale. Omfattende folkevandringer over hele verden gjør det også vanskelig, og definitivt misvisende, å tenke seg grenser som røde streker på kartet. For fremtiden bør vi i høyden akseptere stiplede streker.

Dessuten er de økonomiske forutsetningene for nasjonalstatene stort sett borte. Dagens økonomier kan mer presist beskrives som konsernøkonomier enn som nasjonaløkonomier, og opererer ikke innenfor avgrensede stater. Nøyaktig det samme kan sies om de kulturelle forutsetningene for nasjoner.

Det viktigste argumentet mot nasjonalismen er kanskje likevel det identitetsmessige. Postnasjonale identiteter er et faktum, og har vært det en stund. Minoriteter krever retten til å være annerledes, og byfolk og andre subkulturer krever retten til å være unasjonale. Filosofen Jean-Marc Ferry spør: Dersom det skulle være slik at motivet for vår politiske lojalitet skulle være gjeld; hvem står vi i så fall i gjeld til? Til dem som har gitt sitt blod og sin svette for frihet og velstand? Selv svarer han at i så fall er det umulig å vite om vi skylder vår lojalitet til familien, nasjonen, Europa eller menneskeheten.

Disse oppdateringene av våre mentale kart får flere moralske og politiske konsekvenser.

La oss begynne med å spørre om hvorvidt nasjonalismens ferd de siste 150 år i ettertid bør beskrives som kometartet eller meteorisk. Bare fremtiden kan gi svar, og vi er derfor tvunget til å bevege oss noen år frem i tid.

Min utmerkede krystallkule opplyser at nasjonalismen, slik vi kjenner den, vil være avlegs i år 2050. Imidlertid vil fellesskapstyper som minner om nasjonalisme stadig være av stor betydning. De fleste mennesker vil alltid være utlendinger; spørsmålet er hvilke slags utlendinger de vil være, og hva det vil si å stå utenfor de sentrale fellesskapene.

For det første blir det gradvis akseptert at man meget vel kan dyrke en etnisk identitet uten å skulle ha en stat som er grunnlagt på et etnisk prinsipp. Det finnes faktisk mange mennesker i verden som klarer dette utmerket; i år 2050 vil antallet være mangedoblet. Det er liten grunn til at stater skal grunnlegges på antatte blodsband og felles kultur, all den tid terrenget skriker tilbake at prosjektet er umulig. (Dermed er det ikke sagt at statssystemet slik det i dag ser ut, nødvendigvis må

avskaffes!)

For det andre vil det snart bli allment akseptert at enkelte mennesker vil ha seg frabedt å skulle "ha en identitet". En vektlegging av sivile rettigheter og ikke av felles kultur er eneste farbare vei, både fordi staten er flerkulturell og fordi vi alle i varierende grad er kulturelle kreoler. Enhver kulturell grense som skulle inkludere alle norske nordmenn og ekskludere alle andre, er fullstendig vilkårlig. På mange måter har urbane nordmenn mer til felles med andre urbane europeere enn med nordmenn på landet.

For det tredje vil ikke avskaffelsen av nasjonstanken føre til avskaffelsen av etnisk identitet. Mange tror at oppblomstringen av etnopolitiske og regionale bevegelser i Vest-Europa er uttrykk for en trussel mot EF. Tvert imot: Det finner sted en kontinuerlig bølgebevegelse mellom produksjon av kulturell likhet og den selvbevisste produksjonen av forskjeller. Jo likere grupper synes å bli, desto viktigere blir det for dem å fremstå som forskjellige. De to prosessene forutsetter hverandre. Uten kontakt utad har man nemlig ingen sosial identitet, for identitet skapes gjennom grensesetting og kontraster til de andre. Det synes derfor naturlig at grensesetting blir mer tydelig når kontakten med de andre øker, og denne typen mekanismer, som kan få både harmløse og skadelige uttrykk, har lange tradisjoner i Europa. Tysk nasjonalisme ble jo utviklet som en defensiv motreaksjon mot Napoleon og den storsnutede franske universalismen.

For det fjerde styrkes fellesskapene som går på kryss og tvers av statsgrensene. Det viser seg her at vi går inn i en "ny middelalder" - middelalderen står her som en metafor for den nære fremtid, spesielt med henblikk på Europa, men også med tanke på andre deler av verden. Vi skal komme tilbake til denne metaforen om et øyeblikk.

Det er altså flere åpenbare grunner til nasjonalstaten ikke lenger duger som en avgrensning av de sosiale enhetene verden består av, og disse grunnene blir mer og mer tungtveiende frem mot år 2050. Gjengse oppfatninger om hvordan verden ser ut, vil gradvis ta opp i seg en forståelse av endringene, som blant annet får uttrykk som voksende internasjonale miljøproblemer og vekst i den internasjonale handel, interkontinental migrasjon og verdensomspennende kommunikasjon (fra optiske

kabler og jettfly til satellittfjernsyn og popmusikk).

I min, riktignok importerte, krystallkule ser jeg altså en fremtid preget av svingninger mellom kontakt og isolasjon, mellom likhetsskapning og selvbevisst produksjon av forskjeller, mellom fellesskap og splittelse. Det vil forhandles om identiteter - kanskje ikke så mye om hvilke identiteter folk har, men om hvilken som skal være den mest grunnleggende - den viktigste kilden til politisk lojalitet. Nasjonen har man tidligere gått i døden for, men det er usikkert om man vil gjøre det i fremtiden. Men hvilke fellesskap vil være de dominerende? Vil for eksempel Briskeby erklære seg som autonom republikk? Neppe.

Hva enten Maastricht-traktatens integrasjonsplaner lykkes eller ikke, ser vi en sosial splittelse langs beslektede linjer i samtlige europeiske land, både innenfor og utenfor EF om vi ser litt stort på det. Det er by-middelklassenes prosjekter som først og fremst vil bli gjennomført med stat og marked i ryggen, med noen unntak, deriblant Norge. Store deler av det europeiske landbruket må slaktes av lønnsomhetsgrunner. Generelt går utviklingen i retning av sterkere polarisering både innen byene og mellom by og land. Globale, eller i det minste transnasjonale fellesskap mellom elitene, som behersker engelsk (vår tids latin) og er daglige brukere av fax og datateknologi, blir styrket. Massene blir politisk mer marginale og stedsbundne - akkurat som i middelalderen - og enkelte snakker endog om reføydalisering for å beskrive den nye avmakten. Politiske og identitetsmessige fellesskap som minner om middelalderens bystater utkrystalliserer seg. Den gylne banan, som strekker seg gjennom det urbaniserte og rike området fra Syd-England gjennom Benelux, grenseområdene mellom Tyskland og Frankrike og ned til Nord-Italia, får sin mer beskjedne motpol i form av Den blå banan, altså Østersjøregionen. Begge er bybaserte og har lite med nasjonalstaten å gjøre. By og land hand i hand er en tilbakelagt fase.

EF er naturligvis det fremtidige Europas kraftsenter: Det er allerede på nittitallet et overnasjonalt europeisk fellesskap preget av felles trafikkregler med økende rekkevidde; forøvrig vil det fortsatt være et ganske påtagelig kulturelt mangfold innen EF. Dette mangfoldet vil ikke følge nasjonale linjer; det vil ikke engang følge territorielle linjer. Hovedlinjene går mellom by og land, mellom deltagere og

marginaliserte arbeidere og arbeidsløse, mellom sentrum og periferi. Den avmektiggjorte periferien både i og utenfor byene vil være full av arbeidsløse, ulovlige immigranter og andre marginale eksistenser, og vil bli et enda farligere sted for pene borgere å bevege seg enn tilfellet er i dag. Parallellen til middelalderen passer utmerket også her: Den gangen gjorde landeveisrøvere, mange av dem utenlandske, ferdselen mellom byene utrygg. Avmakten og protesten mot sentrums overgrep blir grunnlaget for sterke, emosjonelt pregede fellesskap blant de marginale; nettopp fordi fellesskapet bygger på avmakt, vil det i det lange løp få liten innflytelse.

EF vil gang på gang bekrefte kritikernes anklager om *Festung Europa*. De fysiske grensene blir militarisert, og en sterk voldsmakt opprettholder grenser som i en viss forstand forlengst er blitt irrelevante ettersom et stort antall mennesker forsøker å krysse dem og ettersom økonomi, politikk, kultur og miljøproblemer flyter på kryss og tvers over dem. Her handler det om å ta vare på rikdom og et tross alt - selv i år 2050 - relativt velorganisert europeisk samfunn.

En beslektet bekymring i de rike landene er rettet mot den undergravende virksomhet som av og til omtales som statlig terrorisme. Mange fattige land er desorganiserte - i skrivende stund er det flere afrikanske land som ikke har en regjering annet enn på papiret - og strever med politiske og økonomiske problemer som gjør at internasjonal rett og menneskerettigheter fortoner seg som fjerne idealer. Noen stater, som Zaire og Somalia, faller fullstendig fra hverandre, uten at det er mulig å se nye stater komme i deres sted: I stedet får man løst sammensatte områder som ikke kontrolleres av én makt. Lovløshet og vold blir dagligdags, og seksti- og syttitallets optimistiske visjon om å bygge velstående, godt fungerende statssamfunn i Afrika er i enkelte tilfeller blitt aldeles utopisk. I tillegg kommer den utbredte følelsen, særlig blant de utdannede elitene i Afrika og Midt-Østen, om at deres land i århundrer er blitt ydmyket, utnyttet, dominert og neglisjert av de mektige rike landene. Hvor lenge vil de finne seg i denne følelsen? Og hvor mye skal til før afrikanere og arabere bestemmer seg for å hevne noe av denne urettferdigheten, som blant annet har gjort at et nordamerikansk menneskeliv er umåtelig mye mer verd enn et irakisk menneskeliv i den globale offentlighet? Kort sagt står vi overfor et scenario hvor elitene i en del land kan bestemme seg for ikke å følge spillereglene i det internasjonale samfunn lenger, fordi reglene ikke er utformet på deres premisser.

I Øst-Europa ser vi en stadig dypere splittelse mellom romantiske nasjonalister og markedsliberalister. Denne splittelsen minner forøvrig sterkt om samfunnsmotsetningene i vest. I begge tilfeller bygger splittelsen både på motstridende interesser og på forskjellige kosmologier eller verdensbilder: På den ene side står internasjonalistiske kosmopolitter og på den annen side proteksjonistiske heimfødinger. I de rikeste østeuropeiske landene, nemlig Slovenia, Polen, Ungarn, Baltikum og Tsjekkia, vil markedsliberalistene seire uten å møte seriøs motstand, og disse landene vil raskt gå mot et fullverdig EF-medlemskap. I land som Russland og Bulgaria er situasjonen mer usikker, og den russiske føderasjonen vil også i fremtiden være preget av manglende politisk styring og oppløsningstendenser.

Verden som helhet vil være preget av stadig mer omfattende folkevandringer, til tross for de rike landenes forsøk på å stenge grensene. Etniske konflikter som bryter ut, vil ikke lenger fremstå som konkurranse om enerett til et territorium, men snarere som konkurranse om knappe ressurser, spesielt velstand og makt, innen et felles territorium. Det vil, i tråd med slike globaliseringstendenser eller, om man vil, deterritorialiseringstendenser, bli mindre systematisk forskjell mellom fattige og rike land, men forskjellene mellom fattige og rike mennesker vil stadig være betydelige. Vi får med andre ord en bit av Calcutta i Oslo, og bruddstykkene av Silicon Valley og Oxford Street i byer som Nairobi og Bombay vil fortsatt være levedyktige, men avstanden mellom disse lommene av moderne velstand og resten av landet fortsetter å vokse. Transnasjonale selskaper som IBM, Lonrho og Coca-Cola har allerede på nittitallet etablert selvoppholdende mini-samfunn i en del tredje verden-land, med egen strømforsyning, private renseanlegg for vann og egne teleforbindelser. Å gå inn i et Inter-Continental-hotell i Afrika ville ha gitt nøyaktig den samme følelsen som å gå inn i et identisk hotell i Europa eller Nord-Amerika, hadde det ikke vært for at kontrasten til omgivelsene er så umåtelig mye større. I Afrika og India er slike hoteller små øyer av luksus i et hav av skitt og elendighet.

Globaliseringen av økonomi og politikk skaper en stor, svært mobil kosmopolitisk klasse som mer eller mindre har hele verden som sitt virkefelt. Denne klassen vil overveiende være engelsktalende og definerer seg selv i kontrast til de stedsbundne

og rotfestede heimfødingene. Imidlertid vil fremtidens eliter, i motsetning til tiden fra den industrielle revolusjon til etterkrigstiden, ikke være nasjonalistiske; de ser intet interessefellsskap med den stedsbundne majoritet i sine egne land. Som en følge skrumper statens makt inn.

Heimfødingenes reaksjon vil fremstå som ulike former for tradisjonalisme.

Reaksjonene vil ikke nødvendigvis være nasjonalistiske; de kan få uttrykk som religiøs fundamentalisme, grønn fundamentalisme, bypatriotisme, rasisme og andre opposisjonelle "underdog"-bevegelser. Jo større blanding og jo mer utvisket grensene blir, desto mer høylydte og desperate blir ropene nedenfra om grenser og renhet. På grunn av den voldsomme postmoderne fragmenteringen av tidligere sterke fellesskap, og på grunn av demokratiets svekkede stilling i en globalisert verden, får slike rop imidlertid mer og mer lokal karakter, og statsledere og eliter stiller seg mer og mer uforstående til dem. Disse tendensene ser vi forøvrig allerede i og med nynazismen i Tyskland og raseopptøyene i nordamerikanske storbyer. Slike opptøyer handler ikke om kontroll over nasjonen, men kontroll over bydeler, gater og lokalmiljøer. Elitene snur seg beskjemmet vekk når det foregår Paki-bashing eller nynazistiske demonstrasjoner i indre by: de forstår ikke, og er heller ikke særlig interesserte. Så mye er igjen av de nasjonale fellesskapene.

Den stadig omfattende urbaniseringen og den stadig mer splittede offentligheten gjør sosial kontroll i byene vanskeligere. Bombay og Los Angeles er kanskje slik sett typiske eksempler på fremtidens byer. Middelklassen stiller uforstående og avmektig til fattigdommen som omgir den.

Hvis det 20. århundre har vært nasjonenes århundre, er det sannsynlig at det 21. århundre vil bli klassenes århundre. Noen medier vil gi det inntrykk at nasjonalismen er sterk, blott og bart fordi det finnes noen hundre fanatiske og voldelige skinheads i storbyene eller noen dusin Blut-und-Boden-fascister på landet; det vil imidlertid bli mer og mer klart at disse gruppene er marginale og står langt fra hovedstrømmingen og langt fra den økonomiske og politiske makten. Staten vil etter hvert representere klasser mer enn nasjoner; elitene vil bruke dens voldsapparat for å innfri sitt behov for større og større beskyttelse mot massene.

Noen vil kalle et slikt scenario postmoderne; jeg vil i stedet foreslå å kalle det en cyberpunk-fremtid der stor velstand og avansert teknologi eksisterer side om side med den dypeste elendighet og avmakt, gatevold og fattigdom i stor skala. Mange vil mimre nostalgisk om det optimistiske tyvende århundre, da det var så mye samfunn og tro på fremskritt, felles verdier, solidaritet og varme, brede og meningsfylte nasjonale fellesskap. Fremtidens fellesskap vil både være større og mindre enn gårdsdagens, og de vil ikke på noen måte kunne gi den samme, gode gamle trykghetsfølelsen.

Globaliseringens paradoks, nemlig at verden er blitt mindre samtidig som den er blitt større, har allerede i dag gjort det mye vanskeligere å orientere seg og handle politisk fordi det er vanskelig å se hvor systemets grenser går. Det er ikke lenger åpenbart at Norge er et mer eller mindre selvstyrt land som kan planlegges og administreres selvstendig av Storting og stat, og denne følelsen vil i tiden mot år 2050 styrkes og aksepteres av noen deler av befolkningen, mens den vil medføre sterke motreaksjoner i andre grupper. Et globalisert arbeidsmarked vil gjøre nasjonsgrensene mindre viktige enn tidligere. Samtidig vil alternativer som EF-medlemskap fremdeles fortone seg som skremmende for et flertall, fordi det synes å bidra til en ytterligere avmektiggjørelse og voksende avstand mellom individet og makten. Det vil fremdeles være en vanlig oppfatning at det er mulig å styre Norge, men umulig å styre et større politisk system som for eksempel EF. EF-debatten vil fremdeles rase lystig i tiårene som kommer.

I år 2050 vil arbeidsledigheten - stadig ifølge min krystallkule - krype i retning av førti prosent, og ingen ansvarlige politikere vil drømme om å hevde at de har den nødvendige medisinen for å skape full sysselsetting i overskuelig fremtid. Der man i 1980- og 90-årene snakker om fremveksten av "to-tredjedelssamfunnet", hvor en tredjedel står utenfor det offentlige liv, først og fremst arbeidslivet, vil forskerne nå dosere om fifty-fifty-samfunnet.

På det politiske nivå vil den permanent høye arbeidsledigheten lenge ha signalisert manglende styringsevne, hvilket bidrar til å svekke tilliten til politikk og stat. Mer generelt vil vi gradvis få se fremveksten av en politikerklasse hvis fremste kvalifikasjon består i at dens utøvere er så tykkihudede at de klarer å stå oppreist selv

om de mangler ryggrad.

I den enkelte borgers liv innebærer situasjonen at retten til fullverdig deltagelse i samfunnslivet i manges tilfelle er truet. Kampen for å delta vil fremdeles være akutt i et samfunn der lønnsarbeid fremdeles er det viktigste middelet til et meningsfylt liv.

I de første årene etter årtusenskiftet blir arbeidsbegrepet satt under debatt. Ettersom det ikke er sannsynlig at den fulle sysselsettingen vil vende tilbake, vil forskerne hevde, kan det bli nødvendig å tenke nytt omkring både fordelingen av arbeid i samfunnet og arbeidsbegrepet som sådan. Det blir reist krav, først og fremst fra forskere og intellektuelle, om å dele på det arbeidet som faktisk er tilgjengelig, slik at ingen blir stående helt utenfor det produktive liv. Fagbevegelsen setter seg imidlertid imot dette forslaget og argumenterer med at de fagorganisertes forhandlingsgrunnlag vil bli svekket dersom "synsereliten" får gjennom sine forslag. Andre, deriblant flere politiske partier med statsminister Gerhardsen i spissen, vil - påstår min krystallkule innstendig - insistere på at arbeidsløshet dypest sett er den arbeidsløses egen feil. Den hittil ubestridte koblingen mellom lønnsarbeid og et meningsfylt liv fortsetter å være ubestridt. Det viser seg også at det ikke byr på noe stort problem for halve befolkningen å forsørge hele befolkningen. Det er med andre ord ikke behov for å ha "hele folket i arbeid", og det viser seg også å være både billigere og mer miljøvennlig å ha noen hundre tusen gående på trygd enn å skulle opprette arbeidsplasser for dem. I og med alle de nye interaktive fjernsynskanalene er det heller ikke en uoverkommelig oppgave å holde de fleste av dem borte fra gatene. Fragmenteringen av det viktigste massemediet, som splittes opp i et meget stort antall kanaler av forskjellige slag, gjør det umulig å skape nasjonalt baserte fellesskap. I stedet for å se på Dagsrevyen samtidig, ser den norske befolkning nå på tyve-tredve ulike programmer klokken syv, og ingen av dem rundes av med en værmelding som minner seeren om grensene for det nasjonale fellesskap.

Den sentrale politiske kampen - både i Norge og internasjonalt - dreier seg ikke lenger om motsigelsen mellom arbeid og kapital, men om retten til å delta i samfunnslivet, retten til å ha kontroll over egen tilværelse og retten til å være med på å styre samfunnets utvikling.

Usikkerheten og frykten for fremtiden vokser, selv om det totale økologiske sammenbruddet enkelte hadde spådd lar vente på seg. Likevel vil hele første halvdel av det 21. århundre være preget av mindre økologiske kriser, klimaendringer, befolkningsvekst i den tredje verden og et voksende fattigdomsproblem både der og i de tradisjonelt rike landene, aids og hudkreft, arbeidsløshet og opptøyer i Europa, semi-legaliserte massakrer på illegale flyktninger i Middelhavet, tendenser til østasiatisk verdenshegemoni på det økonomiske plan, og sviktende samfunnsplanlegging. I Norge sørger et par større korrupsjonsskandaler for å svekke den allerede labre tilliten til politikerne ytterligere. I den stadig mer uoversiktlige og komplekse hverdagen vi lever i, som fremdeles i år 2050 vil være preget av raske endringer, er det flere og flere som føler en manglende mestring av tilværelsen: en manglende forståelse av verden og manglende kontroll over sine egne liv.

Denne avmaktfølelsen vil være sterkest hos grupper som på forskjellige måter blir marginalisert - først og fremst de arbeidsløse, mennesker i periferien og andre som av forskjellige grunner føler seg langt fra makten. Folkebevegelsen Nei til EF, som vil befinne seg i forgrunnen av norsk offentlighet med jevne mellomrom helt til år 2050, representerer en typisk motreaksjon mot denne avmaktfølelsen. Bevegelsen går først og fremst inn for større oversiktighet og kontroll, med andre ord lover den bredere og jevnere deltagelse i samfunnets beslutningsprosesser.

Det vil kunne innvendes at folkebevegelsens modeller allerede på nittitallet er foreldede og at løsningene hører en annen tid til. Like fullt er dens program og sammensetning et interessant tegn på at vår tids sosiale konflikter er ganske andre enn forrige generasjons. Den klassiske massebevegelsen i det tyvende århundre var arbeiderbevegelsen, med sine krav om bedre arbeidsvilkår og utvidede rettigheter. I og med EF-saken (og mange andre saker) ser vi fremveksten av nye skillelinjer, som ikke godt kan beskrives som konflikter mellom borgerskap og arbeiderklasse, men kanskje heller som konflikter mellom et sosialt (ikke nødvendigvis geografisk) sentrum og en sosial periferi. Også i Norge er det innenfor denne rammen at fremtidens politiske konflikter vil bli utkjempet.

Den nye uoversiktligheten, svikten i troen på rasjonell samfunnsplanlegging, individualismen og fremtidspessimismen (som forøvrig er godt dokumentert, særlig

blant ungdom) får uttrykk ved at gamle politiske fellesskap smuldrer opp og erstattes av nye, mer flytende og mer ad hoc-pregede fellesskap. Kanskje er det betegnende at de to store høytidsdagene i mai måned gradvis kommer til å ligne mer og mer på hverandre hva innhold og budskap angår i årene fremover. I det gamle klassesamfunnet var 1. mai den internasjonalt orienterte arbeiderklassens protestdag, mens 17. mai var borgernes og bøndernes feiring av den organiske nasjon. I det nye samfunnet kan begge dagene brukes av de samme gruppene; 1. mai som protestdag mot et mulig norsk EF-medlemskap og mot den kosmopolitiske elitens stadig mektigere posisjon, og 17. mai som nostalgisk feiringsdag for den suverene nasjonen og det nasjonale fellesskapet som preget etterkrigstiden.

Splittelsen omkring EF-saken er dyptgripende og deler befolkningen langs nye linjer. I over hundre år var nordmenn vant til å tenke på skillelinjene i politikken langs en høyre-venstre-akse. Ulike synspunkter kunne plasseres på en skala fra høyre til venstre, og i de fleste tilfeller hang ett venstreorientert synspunkt sammen med en klynge av beslektede synspunkter. Slik er det ikke lenger mulig å tenke om politikken, og det beste eksempelet er EF-striden. Både tilhengere, tvilere og motstandere av norsk EF-medlemskap er ytterst sammensatte grupper, som i andre henseender enn EF-saken representerer varierte politiske synspunkter på det meste. Det meste av miljøbevegelsen, de kristelige, store deler av Utkantnorge, rasister og kommunister har én eneste sak felles, nemlig å holde Norge utenfor EF. En politisk allianse av denne typen er ingen tilfeldighet, og den henger sammen med forandringer i de sosiale skillelinjene i samfunnet.

Det sosiale sentrum består i Norge, som i resten av Europa, allerede - og vil i enda større grad i år 2050 bestå av -- en kosmopolittisk middelklasse, yrkesmessig svært sammensatt, av mennesker som behersker den nye tid. De snakker engelsk, bruker PC og telefax regelmessig, og har utstrakt kontakt med utlendinger, ofte i forbindelse med arbeidet. De har yrkesmessige kvalifikasjoner som gjør dem mobile og fleksible i forhold til et dynamisk, voksende arbeidsmarked. Mange nordmenn vil arbeide i EF, og noe færre europeere vil arbeide i Norge.

Periferien består av mennesker som av forskjellige grunner er i ferd med å bli politisk marginalisert. Vanligvis kan de ikke fremmedspråk, og om de har arbeid, utfører de

jobber som ikke gir dem utstrakt kontakt med internasjonale miljøer. For dem fremstår derfor den nye kommunikasjonsteknologien som truende eller ubegripelig, og de har profesjonelle kvalifikasjoner som gir dem liten fleksibilitet i endringssituasjoner. De er proteksjonistiske og isolasjonistiske i sin politiske holdning.

Periferien er stedsbundet, mens sentrum er internasjonalt orientert. I Norge faller skillelinjene naturligvis i stor grad sammen med EF-standpunkt, men lignende motsetninger utkrystalliserer seg også i andre europeiske land. Det er i denne forstand vi kan snakke om Europas nye middelalder, som er preget av stor avstand mellom by og land og stadig dypere motsetninger mellom en kosmopolittisk elite som driver handel, kommunikasjon og politikk, og en politisk avmektig, økonomisk avhengig land- og arbeiderbefolkning.

Den nye middelalderen får også et uttrykk i den nye Østersjø-regionen, som åpent fremstår som en gjendannelse av Hansaen - en internasjonal allianse mellom byer, riktignok uten bymurer, men fulle av kostbare og effektive alarmsystemer og muskuløse, væpnede vaktmenn.

De nye politiske skillelinjene går altså mellom dem som mestrer den nye, fragmenterte, komplekse, høyteknologiske, individualistiske virkeligheten og klarer å bruke de nye mulighetene til sine formål, og dem som havner på sidelinjen og opplever avmakt og sviktende kontroll over sine liv. Som EF-debatten i Norge viser og vil fortsette å vise, kan ikke denne konflikten forstås langs den gamle høyre/venstre-aksen: den har å gjøre med alder, kjønn, bosted, utdanning og yrke. Urbane universitetsutdannede menn, som meget vel kan være sosialister, tilhører den kosmopolitiske eliten, mens kvinner på landet uten høyere utdanning, som likefullt godt kan være politisk konservative, i alminnelighet tilhører den stedsbundne periferien. De nye motsetningene går altså på tvers av etterkrigstidens hevdvunne politiske skillelinjer. Derfor er det ikke presist å spørre om "Norge" vil tape eller tjene på et EF-medlemskap. Noen grupper og enkeltpersoner i Norge vil tape på det, og andre vil tjene på det. Ut fra sitt politiske, personlige og kulturelle ståsted. Etersom Norge i en viss forstand fortsetter å være et parlamentarisk demokrati, klarer Nei-siden å forhindre norsk medlemskap ved å vinne samtlige folkeavstemninger om EF-

medlemskap, i 1995, 2018 og 2036, med mellom to og femten prosents margin.

Vil den norske stat, det norske samfunn og norsk kultur i årene som kommer styrke og videreutvikle relasjonene til verdenssamfunnet, eller ser vi snarere tendenser i retning av økende isolasjonisme og tilbaketrekning?

Til tross for at nordmenn er mer filtret inn i internasjonale og globale nettverk enn noensinne, synes det som om isolasjonistiske motstrømninger har sterk medvind. Flere tendenser i vår samtid bekrefter dette inntrykket: Ledende kunstnere og intellektuelle står i spissen for Nei til EF. Fagbevegelsen er mindre orientert mot internasjonal solidaritet enn noensinne. Norge er allerede et av landene i Vest-Europa som tar imot færrest flyktninger, og den folkelige skepsisen til det flerkulturelle Norge ser i skrivende stund ut til å være voksende. Hvalsaken, hvor et samlet verdenssamfunn tålmodig har anmodet en steil norsk regjering om å avvikle hvalfangsten, illustrerer også den tiltagende egenrådigheten i det norske samfunn - ikke minst fordi hvalsaken har vært en av Brundtland-regjeringens mest populære saker hjemme i Norge i første del av nittitallet.

Er denne bevegelsen mot isolasjonisme uttrykk for en sta og forstokket strutsepolitikk som nekter å se objektive forandringer i øynene, eller er det en fornuftig motreaksjon mot tidens oppløsningstendenser, ukontrollert globalisering og tap av selvråderett både på det personlige og på det nasjonale plan? For det kosmopolitiske sentrum er svaret det første, men for den stedsbundne periferien er svaret det siste. Vi har med andre ord å gjøre med en konflikt vi vil måtte leve med, selv om begge gruppene vil være engasjert, hver på sin måte, med å selge subsidierte OL-suvenirer til hverandre en tid fremover. Eventuelt gumlende på en saftig hvalbiff.

8. Ettetanke: Faller Dovre?

Hva - om noe - er felles for det norske folk, when all is said and done? La meg begynne med å sitere et lengre utdrag fra en 17.mai-tale, som ble holdt til allmenn forargelse i 1992, for å illustrere utfordringene vi står overfor.

Kjære landsmenn. Som de sier i Bergen: Gratulerer med dagen. I dag feirer vi nasjonens fødselsdag, det vil si at vi hyller oss selv, hvem vi nå måtte være. Dette er en demokratisk festdag som står i barnas, russens og de fulle menns tegn, en dag det er lett å mislike intenst, men kanskje vanskeligere å "stå frem", som det heter, og kritisere offentlig. Et sted på Vestlandet klarte de til og med et år å overtale en kurdisk innvandrer til å være formann i den lokale 17. mai-komitéen, så ingen skal komme her og si at Grunnlovsdagen handler om den germanske rases feiring av seg selv. Det gjør den naturligvis ikke. Mange nordmenn liker faktisk å fortelle hverandre at utlendinger som besøker landet på Grunnlovsdagen blir rørt og overrasket over at søte og uskyldige barn og fulle nittenåringer får dominere i stedet for Flyvåpenets nyeste jagere, som vanlig hevdes å være i land - hvilke? - med stolte militære tradisjoner. Det har ikke lyktes meg å få verifisert at utlendingene faktisk betrakter Grunnlovsdagen slik, men da den franske antropologen Maurice Godelier besøkte Norge på 17. mai og trakk den slutning at nordmenn var rasister, hadde det ingen ting med korpene, bunadene og de dresserte barna å gjøre: Han hadde ganske enkelt observert de tamme hundene nordmennene holdt som husdyr og funnet få av blandingsrase.

Dette er kanskje den eneste dagen i året hvor nye og gamle nordmenn - eller for den saks skyld unge og gamle nordmenn, fattige og rike, bønder og åndsarbeidere, motstandere og tilhengere - gjør et forsøk på å fremstå som en nasjon. De av oss som ikke kan utstå all den klebrige sentimentaliteten og vemmelige selvforherligelsen som omgir 17. mai, holder oss normalt innendørs i alle fall, og dermed blir det umulig for oss å ødelegge gleden for de andre. De følelsesmessige reaksjonene mot å gjøre denne dagen til en markeringsdag for eller mot EF har vært sterke: Folkedypet krever at nasjonen skal fremstå som samlet og udelelig: hvis vi ikke klarer å være en nasjon på 17. mai, denne uskyldsrene dagen hvis sentrale symbol er det nyutsprungne bjerkeløvet, så kan vi sant å si bare gi opp.

Hvordan står det så til med denne nasjonen alle patriotiske borgere gjør sitt beste for å tro på? Ikke så bra, vil mange av oss mene. Det mente vi sannsynligvis i fjor også, men det er ingen tvil om at nasjonen har fått hard medfart siden sist, og pr. i dag er vel alle normalt opplyste bymennesker enige om at den strengt tatt ikke finnes. Vi har gang på gang fått høre at alt hva vi har kjært og regner som typisk norsk, rent faktisk er britisk, platt-tysk eller - verst av alt - svensk, at forestillingen om den eldgamle norske nasjon er en moderne oppfinnelse, at våre egentlige nasjonalretter er pizza og coca-cola, skjønt pils og iskrem er sterke konkurrenter til denne førsteplassen akkurat i dag. Bunader, rosemaling, hardingfele, tørrfisk, Mack-øl, bønder, vinterolympiader: Alt sammen er enten nytt eller utenlandsk eller begge deler. Da Nitimen skulle kåre det norske av det norske, var det brunosten som vant, og hvem vet, kanskje G35 rent faktisk er et autentisk norsk bidrag til verdens cuisine, men hvem faen vil ha den på et nasjonalt våpenskjold? Selve nasjonalismen er gudbedre en kontinental oppfinnelse, og som kjent har det nasjonale ikonet Jan Garbarek et polsk navn. Som en siste spiker kan vi slå fast at det er vanskelig å se at Fatima fra Tøyen og Johnny fra Stovner tilhører samme nasjon som Edvard Hoem fra Romsdalen, selv om alle tre er statsborgere i samme land.

Vi avbryter taleflommen her. Denne talen tør være et klassisk eksempel på europatisk arroganse overfor hjemstavnsfølelsen, kjærligheten til fedrelandet og lojaliteten overfor folket. Taleren tilhører tydeligvis den kategorien av nordmenn som gir fra seg et lite, nedlatende fnys idet han ytrer frasen "Typisk norsk!" - samtidig som han sannsynligvis, på postmodernistisk grunn, påstår at det typisk norske er en fiksjon. La oss

Sputnik. Hvilke assosiasjoner får leseren? En halvgammel hARRY fra Telemark? En varm og folkelig sanger? En trailersjåfør fra Drangedal som gjorde lykken da han skiftet navn fra Knut T. Storbukås til Sputnik og begynte å gi ut kassetter med norske coverversjoner av kjente svisker? En russisk romsonde?

Henrik Wergeland. "Var ikke det han kisen på de gamle femtilappene?" "Det var han

som begynte å arrangere 17.mai-tog." "Forfatteren av Skabelsen, Mennesket og Messias". "Sønn av Nicolai Wergeland, forkjemper for jødernes rettigheter i Norge." Petterøe 3. Det norske av det norske? Det trodde jeg, helt til det kom for en dag at min mor ikke forbinder noen verdens ting ved ordene.

Ivar F. Andresen.

Den tok dere ikke på første forsøk, hva? Sjekk IFA-pastillesken i nærmeste kiosk. Typisk norsk? Ingen tvil. Ikke å forglemme den legendariske baksideteksten:

Operasanger Ivar F. Andresen uttaler om IFA-PASTILLEN

Blandt dens fornemste egenskaper er først og fremst den, at den forebygger tørrhet i hals og svelg. Jeg kan paa det varmeste anbefale denne pastill til sangere, talere, røkere og sportsmenn.

Dresden N. 5-11-30

Ivar F. Andresen

Hva med Pompel og Pilt? Her må jeg faktisk melde pass selv. Sannsynligvis er jeg for gammel til å ha opplevd disse typene, og har vanskelig for å le når yngre bekjente setter i gang med regler av typen "Reparere, reformere, rehabiliter". Disse yngre har forøvrig satt i gang sitt eget identitetsprosjekt ved å sørge for at Pompel og Pilt-programmene ble tilgjengelige på video, trykke opp t-skjorter med påskriften "The Pompel + Pilt Generation", intervju programskaperne... Det hele er rett ut av læreboken for effektiv produksjon av felles identitet,

Drillo? Den forsøkte jeg overfor en kvinnelig kollega. Hun ristet på hodet; hun hadde hørt om ham, men ante ikke at han var tilhenger av den vitenskapelige sosialismen. Ingen felles referanse, med andre ord.

Johann Olav Koss, da? Niks. Heller ikke Geir Karlstad, og definitivt ikke Fred Anton Maier.

På en større seminarmiddag i Melbu i Vesterålen foreslo toastmasteren at deltagerne skulle synge "en sang alle kan". Sangen het "Elinors vise", og sant å si hadde vi vel hørt den, men nesten ingen av de tilstedeværende kunne teksten. Mulig at resultatet ville ha blitt bedre om de hadde foreslått "Blowin' in the Wind".

Enn matpakken, da? Da forfatterens svigerinne flyttet fra Stockholm til Oslo for å studere tidlig på åttitallet, falt det henne ikke inn at det ville være dyptgripende kulturforskjeller mellom Norge og Sverige. Dermed lå forholdene godt til rette for et skikkelig kultursjokk. Nordmennene spiste ikke varm lunsj! - Matpakkekulturen er neppe på vei ut, men det finnes et større antall nordmenn som ikke spiser matpakker. Kanskje gjorde alle det i begynnelsen av åttitallet, men det er ikke slik lenger. Om ikke matpakken hadde følt seg truet, ville det neppe ha vært nødvendig for det tverrpolitiske og tverrfaglige prosjektet "Mat for folket" å drive kostbare matpakkekampanjer å lage korrekte matpakker.

And now for something completely different?

To indre og vekk me'n?

Fru Ibsens ripsbusker og andre russiske buskvekster?

Lystad og Mjøen?

Sovjet ut av Afrikas horn?

Cuba ut av Nidar?

Synnøve Solbakken?

Gutta på skauen?

Grevinnen og hovmesteren?

Ikke gjør som mora di sier, Jens!?

Nynorsk mordliste?

Saft suse!?

Ottmar X Johansen, Hammerfest, Oslo 3?

Dørene lukkes?

MOM-siden?

Kulturuke?

Mer ost?

Den heile skapning stundar no fram mot sumars tid?

Olga Marie Mikaelson?

Max Mekker?

Hvor var du da Oddvar Brå brakk staven?

Lofoten Ofoten fjellstrøka ved Ofotbanen?

Åtteogtredve blank?

Larry?

Balle Klorin?

Det var det året det var så glatt at det var spiseplikt på Briskebytrikken?

Call any vegetable?

MTV?

Arsenal Manchester City to ein, tippeteikn heimesiger?

Hasla og Riegel?

Døvebukser?

Det er nesten ingen banansjokolader i Twisten lenger?

Noe av det mest typisk norske av alt typisk norsk er kanskje Donald Duck & Co. Ikke i noe annet land har et slikt tegneserieblad en så stor utbredelse i forhold til folketallet. (Norsk Donald har høyere opplagstall enn Kalle Anka, selv om svenskene er dobbelt så mange.) Amerikansk? Dét er det vanskelig å påstå, all den tid ukebladet Donald Duck & Co overveiende tegnes i Danmark og den månedlige Donald-Pocket i Italia. Det fortelles faktisk om en russer under den kalde krigen at han var trent til å oppføre seg som nordmann til minste detalj; han snakket språket perfekt, hadde en mengde små og store kulturelle referanser inne og lå i det hele tatt an til å fungere perfekt som etterretningsagent. Hadde det ikke vært for én detalj instruktørene hadde glemt: Det viste seg nemlig raskt at mannen ikke hadde hørt om Donald, og følgelig var det såre enkelt å avsløre ham. Han kunne umulig ære norsk.

Uten at jeg har forsket på saken, skulle det ikke forundre meg det minste om krigsgenerasjonen har en annen teknikk for å kakke toppen av egget enn nordmenn som er født på sekstitallet. Så fragmentert kan det faktisk se ut som om nasjonen er, nemlig.

Betyr dette at landet overhodet ikke henger sammen? Så galt trenger det tross alt ikke å være. For selv om den norske befolkning ikke forbinder det samme med symbolene

som er nevnt ovenfor, er det rimelig å anta at et flertall av nordmennene forbinder noe med de fleste av dem. Vitsen med rituelle symboler er jo nettopp at de skal være flertydige slik at forskjellige mennesker kan tolke dem på forskjellige måter og dermed få et inntrykk av at de tross alt er like. Det finnes ikke noen norsk essens, men vi ligner nå litt på hverandre likevel; for å tale med Wittgenstein, er det ganske store familielikheter blant nordmenn. Og kjenner jeg oss rett, faller ikke Dovre på noen år ennå. Enige er vi ikke, men tro er de aller fleste av oss. Riktignok overfor vidt forskjellige idealer.